

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Արմեն Աղայան

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ, ԱՌԱՋՆԱՅԵՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ (Ներածության փոխարեն)

Մարդկության պատմությունը հարուստ է ազգերի ու պետությունների վերացման բազում օրինակներով և յուրաքանչյուր դեպքում դա կարելի է մեկնաբանել որպես ազգին ուղղված վտանգները չկանխելու արդյունք: Սակայն անվտանգության խնդիրները մինչև XX դարը նույնացվել են երկրի պաշտպանունակության հետ: Երկու աշխարհամարտերն այնքան մոտեցրեցին երկրները միմյանց, այնքան խճճեցին նրանց փոխհարաբերությունները, ծնելով պատերազմի նոր տեսակներ՝ ինֆորմացիոն-գաղափարախոսական, սպառազինությունների սառը մրցավազք, տնտեսական, մշակութային-քաղաքակրթական, և այլն, որ պաշտպանունակությունը վերածվեց Ազգային անվտանգության (այսուհետ՝ ԱԱ) ենթահարցերից մեկի: Այդ պատերազմները ունակ են նորովի ստրկացնելու ազգերն ամբողջությամբ՝ լիովին կոտրելով նրանց դիմադրողականությունը և աստիճանաբար ոչնչացնելով ազգային նկարագիրը, կամ առնվազն տևականորեն խոչընդոտել նրանց զարգացմանը՝ այլ ժողովուրդների համեմատ դարձնելով անմրցունակ:

Տեխնոլոգիաների զարգացման արդյունքում աշխարհը, իսկապես, գնալով փոքրացում է, ժողովուրդներին մոտեցնում է միմյանց: Ազգերի ու պետությունների փոխհարաբերությունները շատ ավելի բազմաբնույթ ու ծավալուն են դարձել, և ավելի հաճախ են խաչաձևվում նրանց շահերը ամենատարբեր ոլորտներում՝ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ հարաբերությունները բոլորովին անտոգոնիզմ չեն պարունակում: Աշխարհը վաղուց արդեն ձևավորվել է որպես ազգերի (սուբյեկտների) մեկ ամբողջական համակցություն՝ մրցակցության ընդհանուր կանոններով: Պատերազմի նոր ձևերի արդյունքում հատկապես, բայց նաև օբյեկտիվ զարգացումների հետևանքով, յուրաքանչյուր երկրի կամ ժողովրդի առջև, ամենատարբեր բնագավառներում ծառանում են խնդիրներ, որոնց չլուծվածությունը կարող է վտանգավոր լինել նրանց զարգացման կամ նույնիսկ գոյության համար:

ԱԱ հասկացությունը ժամանակակից քաղաքական բառապաշարի կարևոր բաղկացուցիչներից է: ԱԱ-ն համակարգերով այսօր պայմանա-

վորվում են երկրների ու ժողովուրդների զարգացման հեռանկարային ուղղությունը և ռազմավարությունը: Պետությունների ԱԱ-ն հարցերը տնօրինող մարմինները գերակայություն են ձեռք բերում գործադիր իշխանության մյուս մարմինների նկատմամբ: ԱԱ-ն ուղղված սպառնալիքով հիմնավորվում և արդարացվում են պետությունների սովորաբար դատապարտելի առանձին գործողություններ՝ լինի արտաքին ագրեսիա կամ իրավունքների սահմանափակում սեփական երկրում:

Առաջին աշխարհամարտը հարուստ պաշար տվեց պետություններին ԱԱ-ն կարևորելու իմաստով, սակայն երկրորդը և նրան հաջորդած սառը պատերազմներն էին, որ պարտադրեցին երկրներին ստեղծել ԱԱ կուռ համակարգեր՝ իրենց օրենսդրությամբ և հատուկ մարմիններով: Առաջին անգամ ԱԱ մասին օրենք ընդունվել է Միացյալ Նահանգներում 1947թ, որով ստեղծվել է ԱԱ Խորհուրդը: ԱՄՆ անվտանգության համակարգը, կամ գոնե նրա արտաքին կաղապարը, օրինակելի է դարձել բազմաթիվ այդ թվում նախկին ԽՍՀՄ, երկրների համար: Սակայն միշտ չէ, որ կաղապարը նաև նույն բովանդակությունն է պարունակում: ԱՄՆ-ի և Հայաստանի միմյան փոքր երկրների հանգամանքները, հետևաբար նաև անվտանգության խնդիրները, էապես տարբերվում են և պահանջում համապատասխան լուծումներ, ինչը անհնար է դարձնում այս երկրների ԱԱ համակարգերի համեմատության չափանիշներ գտնելը:

Առանձին երկրների դեպքում ԱԱ ապահովման բեռը դրված է այլ հասարակական ինստիտուտների վրա: Այս տեսակետից հետաքրիր են մեր հարևանները՝ ԻԻՀ-ում Այաթոլլաթի ինստիտուտը, կամ Գլխավոր Շտաբի դերակատարությունը Թուրքիայում: Բազմաթիվ երկրներ, չունենալով ինքնուրույն աշխարհաքաղաքական դերակատարություն, հավակնություններ կամ կարևորություն՝ ոչ աշխարհում և ոչ էլ տարածաշրջանում, իսկ հաճախ գտնվելով այս կամ այն, ավելի հզոր սուբյեկտի ազդեցության ոլորտում, ազգային անվտանգության համակարգը (մասամբ կամ ամբողջովին) փոխարինում են կոլեկտիվ անվտանգության որևէ համակարգում մասնակցությամբ: Ուրիշները նման համակարգերը դիտարկում են որպես կոմպրոմիս կամ օգտագործում են որպես գործիք իրենց խնդիրները լուծելու համար: Արդյունքում գոյություն ունեն կոլեկտիվ անվտանգության մի շարք ինստիտուտներ՝ ՄԱԿ, ԵԱՀԿ, ՆԱՏՕ, Արաբական «Լիգան», երկկողմ և բազմակողմ համաձայնագրեր, այլ տարածաշրջանային կազմա-

կերպություններ, որոնք վերածվել են ազգերի միջև պայքարի մրցաբեմի:

Մեզանում ԱԱ մասին պատկերացումները այսօր ձևավորվում են խիստ տարաբնույթ ստերեոտիպերի հիման վրա: Առաջին հերթին դա ՊԱԿ-ի մասին հիշողություններն են, որոնցում ԱԱ-ը ընկալվում է որպես պետական փակ ռեժիմ և այն ապահովող քաղաքական ուստիկանություն: Մյուս կողմից այն նույնացվում է հատուկ ծառայությունների հետ, որոնք գերպետությունների ձեռքին գործիք են համաշխարհային տիրապետության համար պայքարում: Սրանից բացի, արևմտյան գաղափարախոսական ազդեցության մեծացմամբ մեր տրամաբանության մեջ ներդրվում են այսպես կոչված միջազգային ստանդարտները, որոնցում ԱԱ հաճախ նույնացվում է գլոբալ կամ տարածաշրջանային կոլեկտիվ անվտանգության հետ: Եվ, վերջապես, Հայաստանի աշխարհաքաղաքական պայմանները հիշեցնում են բարդագույն խնդիրների առկայության մասին, որոնց լուծմանը, ենթադրվում է, որ պետք է ծառայի հենց մեր ԱԱ ինքնատիպ համակարգը:

Արդյունքում ԱԱ ասելով սովորաբար հասկանում են արտաքին և ներքին սպառնալիքներից անձի, հասարակության և պետության կենսակամորեն կարևոր շահերի պաշտպանվածության վիճակը:¹ Ընդ որում՝ կենսակամորեն կարևոր շահեր ասելով՝ հասկանում են պահանջումների ամբողջություն, որոնց բավարարումը ապահովում է անձի, հասարակության և պետության գոյության ու առաջընթաց զարգացման հնարավորություն: Այս ձևակերպումից հետո բոլորովին պատահական չէ, որ օրենսդրական նախագծերում ազգային բառը աստիճանաբար և բնականորեն քննարկումից դուրս մղվեց, քանի որ դիտարկելով որպես անվտանգության օբյեկտ անձի, հասարակության և նույնիսկ պետության դեմ ուղղված վտանգները, մենք ամենևին դրա մեջ չենք տեղավորում դրանց ազգային պատկանելությանն ուղղված սպառնալիքները:

«Անվտանգություն» հասկացությունը առանձին վերցրած նշանակում է օբյեկտի գոյությանը և նորմալ կենսագործունեությանն ուղղված վտանգների չեզոքացում: Ավելի բարդ է սահմանել «ազգայինը»: Այս բառը մեզանում, վերջին շրջանում գործածվում է նաև անգլերեն national իմաստով: Տարբեր երկրներում խոսելով ԱԱ մասին հենց այդ՝ համերկրային կամ հա-

¹ Տե՛ս «Անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ և Гукасов И.Г. вице-президент АФ МАН ПНБ, «Концепция национальной безопасности Армении (тезисы)».

մապետական իմաստն են օգտագործում: Միջազգային հանրությունը, որպես կանոն, համաշխարհային համակցության սուբյեկտ է դիտարկում ոչ թե էթնիկ կազմավորումները՝ ազգերը, այլ պետություններն՝ իրենց ժողովուրդներով, որոնք կարող են լինել միատարր կամ խառը, ներառել որևէ ազգի հիմնական հատվածը կամ նրա մի փոքր մասը միայն: Մյուս կողմից անվտանգության ապահովումը դիտարկվում է բացառապես որպես պետության գործառույթ, որը պետությունները պետք է փորձեն իրականացնել որպես իրենց տարածքում ապրող բոլոր ազգերի ներկայացուցիչ:

Եթե առկա է պետության բացահայտ ազգայնականությունը առերևույթ արգելող սահմանափակում, ապա միայն այս պատճառով Հայաստանի համար կարող է և ընդունելի լինել անվտանգության վերոնշյալ օրենսդրական սահմանումը, պայմանով, որ դրա կողքին լինեն իրական մեխանիզմներ նաև ԱՄ ապահովելու համար: Սակայն կարծում ենք, որ հենց ԱՄ օրենսդրական սահմանման օգուտները շատ ավելի մեծ են, քան միջազգային հանրության կողմից չհասկացվելու վտանգը:

Ազգի և պետության անվտանգություն հասկացությունները չի կարելի միմյանց հակադրել: Հատկապես դա չի հաջողվի անել, երբ պետական սահմանները ենթադրվում է, որ համընկնում են տվյալ պետականակերտ ազգի հայրենիքի սահմանների հետ: Մյուս դեպքերում պետական սահմանները, լեզվի և կրոնի պես, ժամանակի ընթացքում էապես նպաստում են ազգակազմությանը՝ էթնիկ միատարրությանը, դրա համար ապահովելով հարաբերականորեն ինքնամփոփ լեզվամշակութային և տնտեսական միջավայր: Սա թույլ է տալիս պետություններին խառը էթնիկ կազմ ունեցող իրենց ժողովուրդներին ծուլել մեկ ազգի մեջ: Մյուս կողմից՝ ազգերը ձգտում են ինքնիշխանության իրենց հայրենիքի ողջ տարածքում. և հաջողության դեպքում ձևավորում ազգ-պետություն: Այսպիսով, ազգը և պետությունը հիմնականում փոխապայմանավորված են միմյանցով, սակայն էթնիկ ազգը շատ ավելի մնայուն (ավելի մեծ իներցիա ունեցող) երևույթ է, քան պետությունները՝ այդ թվում իր կողմից ստեղծվածները: Կարող են լինել պետականազուրկ ազգեր, սակայն չեն կարող լինել պետություններ, որոնք չունենան ազգային պատկանելություն:

ԱՄՆ-ը Ավստրալիան, Կանադան, Արգենտինան և Բրազիլիան նույնպես ունեն այդ ազգային պատկանելությունը: Ճիշտ է, նրանք ձևավորվել են որպես եվրոպական երկրների գաղութներ և միառժամանակ հիշյալ պե-

տությունները պատկանել են այդ երկրներին, սակայն ընդհանուր տարածքը և նոր մշակութային ձևավորումը հանգեցրել են նոր ազգերի կայացմանը՝ ինչքան էլ ասենք, որ ամերիկացի ազգություն գոյություն չունի: Այդ նոր ազգերն էլ հենց տերն են նախկին գաղութի տարածքում ձևավորված պետությունների:

Ազգը, առնվազն պետության պես, մարդկային համակցության սուբյեկտ է և որպես այդպիսին յուրահատուկ է, այն կատարում է նպատակային գործողություններ և դրանցով հարաբերությունների մեջ է մտնում այլ սուբյեկտների հետ: Ազգի այս հատկությունը պետության կորստից հետո երկար ժամանակ չի կորչում և չի սահմանափակվում նրա սահմաններով: Ցանկացած էթնիկ կազմավորման համար առկա են վտանգներ, որոնց թիրախը հենց ազգային ինքնատիպությունն է, այլ ոչ թե ստեղծած պետությունը: Այսինքն, ԱՄ խնդիրը գոյություն ունի ինքնին՝ ազգային հայերեն իմաստով, ինչպես որ այն մեզ համար գոյություն ուներ դարեր շարունակ, երբ զրկված էինք պետությունից: Այսպիսով պետության անվտանգությունը պետք է ստորադասվի ազգայինին:

Նման վտանգ է այսօր առկա այն հին ազգ-պետությունների համար, որոնք ունեն ներգաղթի պրոբլեմ: Արաբները, թուրքերը և չինացիները, հակառակ սահմանափակող միջոցառումների, աստիճանաբար ողողում են եվրոպան շատ ավելի մեծ չափերով, քան այդ երկրները կարող են մարսել: Մյուս կողմից՝ ամերիկանիզմի մշակութային էքսպանսիան ստիպում է, օրինակ, Ֆրանսիային պաշտպանական միջոցառումներ իրականացնել: Այս վտանգները չեն սպառնում եվրոպական պետություններին, բայց սպառնում են նրանց ազգային ինքնատիպությանը, ինչն, ի դեպ, նրանց բարգավաճման հիմնական պատճառն է:

ԱՄ համատեքստում ազգային ասելով նաև պետք է պարզել, թե ինչպես է այն հարաբերվում մի կողմից անհատ քաղաքացիների, անդրազգային այլ հավաքականությունների և, մյուս կողմից, վերազգային տարածաշրջանային կամ գլոբալ անվտանգության հետ: ԱՄ ասելով պետք է նկատի ունենալ ողջ ազգի՝ որպես համաշխարհային համակցության մեկ հավաքական սուբյեկտի անվտանգություն, այլ ոչ թե նրա անհատ ներկայացուցիչների կամ ներքին այլ սուբյեկտների անվտանգությունների հանրագումար: Առավել ևս ԱՄ չի կարող հասկացվել որպես գլոբալ անվտանգության տեղայնացված մասնավորություն: Նրա առանձին տարրերը կարող

են համընկնել կամ չհամընկնել անհատի, ընտանիքի, շրջանի բնակչության, խավի, մյուս կողմից՝ մարդկության, միևնույն տարածաշրջանի, կրոնի պատկանող կամ զարգացածության միևնույն մակարդակում գտնվող ժողովուրդների անվտանգության խնդիրների հետ: Պետությունը ունի պարտավորություններ ինչպես իր քաղաքացիների անվտանգությունը ապահովելու տեսանկյունից, այնպես էլ միջազգային պարտավորություններ, սակայն դրանք չի կարելի շփոթել ազգային անվտանգությունն ապահովելու պետական գործառնության հետ:

Այսպիսով, ԱԱ ոչ թե անձի կամ պետության, այլ ազգի կենսականորեն կարևոր շահերի պաշտպանվածությունն է, որը հնարավորություն է տալիս պահպանվել և զարգանալ որպես ազգ: Ապահովել ԱԱ՝ նշանակում է չեզոքացնել ազգի, նրա ինքնատիպ գոյության և մրցունակ զարգացման դեմ ուղղված վտանգները: ԱԱ համակարգը հասարակության կողմից և հասարակության համար սահմանված ազգային վտանգները հայտնաբերող, կանխարգելող և հակազդող պայմանակարգ (ռեժիմ) է, որի նպատակն է ազգին, որպես հավաքականությանը, սպառնացող վտանգների չեզոքացումը:

Իհարկե, կա տեսակետ, որ զարգացումը չունի ազգային բնույթ, ավելին, որ ազգային պատկանելությունը սահմանափակում է զարգացումը, որ այսօր մշակույթը, տնտեսությունը համամարդկային են²: Այդ դեպքում պետք է ընդունել, որ անվտանգությունն էլ է համամարդկային, ազգապահպանման խնդիր չկա, հետևաբար՝ ԱԱ անհրաժեշտություն էլ չկա: Սակայն այս աշխատությունը փորձելու է կարևորել զարգացման և անվտանգության հենց ազգային բնույթը:

Հասկանալու համար ԱԱ էությունը թերևս անհրաժեշտ է սկսել նրա օբյեկտի և սուբյեկտի ուսումնասիրությունից:

² Նման գաղափարների կարելի է հանդիպել Վ.Պողոսյանի և Ա. Սիմոնյանի «Գաղափարախոսությունը և սահմանադրությունը» գրքույկում:

Օբյեկտը

Անվտանգության տարրեր (ոչ ազգային) համակարգերի համար հաճախ որպես օբյեկտ են դիտարկվում մի կողմից պաշտպանվող, իսկ մյուս կողմից՝ վտանգի աղբյուր հանդիսացող օբյեկտները³: Սա միանգամայն ընդունելի մոտեցում է անվտանգության ծառայությունների համար, երբ առկա է տվյալ օբյեկտի անվտանգությունը կոնկրետ վտանգներից ապահովելու հանձնարարական: Սակայն, երբ տրված չեն վտանգները, երբ խոսքը առաջին հերթին դրանք սահմանող, հայտնաբերող, գնահատող և ապա միայն վնասազերծող համակարգի մասին է, ապա օբյեկտ պետք է դիտարկել վտանգը: Վտանգի բացակայությունը կամ չգիտակցվածությունը անիմաստ է դարձնում դրանք վնասազերծող ծառայություններ ստեղծելը:

ԱԱ համակարգի օբյեկտը ազգային վտանգներն են: Այլ կերպ ասած՝ դրանք ազգի գոյության դեմ ուղղված և (կամ) նրա նորմալ կենսագործունեությունը, առաջընթաց զարգացումը սահմանափակող վտանգներն են: Եթե դիտարկենք միայն վտանգի աղբյուրները, ապա դրանք կարող են լինել այլ համակցության սուբյեկտների գործողություններ, այդ թվում՝ դիտավորյալ կատարվածները, կամ օբյեկտիվ, ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին գործընթացները: Ազգային վտանգները, և հետևաբար ԱԱ համակարգային խնդիրը ծագում է, որովհետև առկա երկու պայման:

1. Ազգը տարրեր համակցությունների շրջանակներում բազմաբնույթ հարաբերություններ ունի այլ սուբյեկտների հետ: (Սուբյեկտ ասելով հասկանում ենք ազգեր, ազգերի դաշինքներ և որոշակի առաքելությամբ օժտված վերազգային կազմակերպություններ, որոնք ունեն նպատակ և այն իրականացնելու համար կատարում են գործողություններ):

2. Ազգերը ունեն նպատակ, կենսական շահեր կամ իրավունքներ, որոնք նրանք գիտակցում են և ձգտում իրականացնել:

Եվ իսկապես, բոլոր մեծ ու փոքր, հեռու ու մոտիկ սուբյեկտները իրենց շահերից ելնելով, գիտակցված կամ ինքնաբերաբար կատարում են գործողություններ, որոնք կարող են տվյալ ազգի շահերի տեսանկյունից բացասական ազդեցություն ունենալ իրադրության վրա: Կղզիացվածությունը կամ լիակատար մեկուսացվածությունը, այլ ազգային սուբյեկտների

³ Մոտավորապես նույն սկզբունքները դրված մաս ԳՅ Անվտանգության մասին օրենքի նախագծում և «Անվտանգության մարմինների մասին» ՌՖ ֆեդերալ օրենքում:

հետ հարաբերությունների (այդ թվում մրցակցության), բացակայությունը կազատեր անվտանգության պրոբլեմից, որովհետև նման պայմաններում ինչպիսի վտանգավոր զարգացումներ էլ որ լինեն, ազգը, միևնույն է, կմնա որպես այդպիսին և որևէ մեկի համեմատ աննպաստ վիճակում չի կարող հայտնվել: Նրա համար աշխարհը վերջանում է իրենով և անիմաստ դարձնում հենց ազգ հասկացությունն ինքնին:

Երբ համակցության այլ սուբյեկտների հետ ունեցած փոխհարաբերություններում ազգը ենթարկվում է որոշակի ազդեցության, ապա այդ ազդեցության ցանկալի կամ ոչ ցանկալի լինելը նա պետք է դիտի իր ուզածի պրիզմայով: Եթե կան այդպիսի հարաբերություններ այլ սուբյեկտների հետ, բայց ազգը չունի նպատակ, կամ այն խիստ սահմանափակ է, ուրեմն չկա նաև այդ պրիզման, և նա պատրաստ է ընդունելու ցանկացած ազդեցություն, նույնիսկ հրաժարվելու ազգային ինքնատիպությունից և ձուլվելու ուրիշներին: Եթե ազգը չի տեսնում զարգացման ազգային ուղի, ապա այդպիսի «աննպատակ» ազգը չի կարող արտաքին ազդեցությունների մեջ որևէ վտանգ տեսնել, նրան ոչինչ չի կարող սպառնալ: Դա հնարավոր է նաև այն պատճառով, որ արտաքին ազդեցությունների մեջ ազգը տեսնում է իր համար նպաստավոր հեռանկար (նրան նպատակ է առաջարկվում), և այն տեղավորելով ազգային զարգացման մասին իր պատկերացումներում, կատարելագործում է դրանք (ընդունում է իրեն առաջարկված նպատակը):

Բոլոր վտանգները պայմանականորեն կարելի է համարել արտաքին, քանի որ դրանք ծագում են համակցության այլ սուբյեկտների հետ փոխազդեցության ընթացքում: Սակայն, բաժանում կատարելիս ավելի ճիշտ է արտաքին վտանգ համարել այլ սուբյեկտների գործողությունների արդյունքում առաջացողները: Փորձենք ավելի լավ պատկերացնել ազգային նպատակը և հարաբերությունները համակցության այլ սուբյեկտների հետ:

Ազգային նպատակ հասկացությունը առաջին հայացքից իռացիոնալ կամ «կեղծ» կատեգորիա է: Որևէ ժամանակ, որևէ մեկը չի կարող անվիճարկելիորեն պնդել, թե ազգային նպատակը այս է և ոչ այլ բան: Ինչը հիմք է տալիս նաև պնդելու հակառակը՝ որ այդպիսի բան ընդհանրապես գոյություն չունի: Միաժամանակ ոչ ոք չի կարող վիճարկել անհատի կամ, ասենք, որևէ կազմակերպության կանոնադրական նպատակի գոյությունը:

Թերևս տեսականորեն կարելի է նաև կազմակերպել հանրաքվեներ ազգային նպատակը որոշելու և հետագայում ժամանակ առ ժամանակ թարմացնելու համար: Սակայն արդյոք այդ դեպքում մենք անառարկելիորեն տրված կունենա՞նք ազգային նպատակի ճշմարիտ սահմանումը: Վստահաբար կարելի է պնդել, որ քվեարկված նպատակը էլ ավելի շատ կվիճարկվի, ինչպես որ կարող են վիճարկվել նաև կազմակերպության իրական նպատակների համապատասխանությունը կանոնադրայինին: Ուրեմն, կա՞ իրականում ազգային նպատակ, թե՞ ոչ:

Հարցին պատասխանելու համար նախ պետք է տարբերել հայտարարվող և իրական նպատակները, ապա իրական և գործնական նպատակները, կամ այն նպատակները, որոնց իսկապես հետամուտ ենք մեր ամենօրյա գործողություններով: Հայտարարվող նպատակը այն է, ինչը հայտարարողը ուզում է, որ ուրիշներն ընդունեն որպես իր նպատակ, որը կարող է և չհամապատասխանել իրականին: Իրական նպատակը, երբ գիտակցվում է որպես իրատեսական, վերածվում է գործնական նպատակի՝ հիմնված դրա իրագործմանը նպաստող նյութական, հոգևոր, կազմակերպչական և այլ ռեսուրսների և գոյություն ունեցող արտաքին ու ներքին սահմանափակումների հաշվարկի վրա: Ազգային նպատակի չգոյության փաստարկներից մեկը հենց հայտարարվող նպատակի իրատեսականությունը օբյեկտիվորեն ապացուցելու անհնարինությունն է, քանի որ դա կարող է անել միայն կյանքը: Թեկուզ ուշացումով, բայց կյանքը դա անում է՝ պատմականորեն մեկնաբանելով գործողությունների մեջ թաքնված նպատակները և գնահատելով դրանց իրագործման արդյունքները:

Հայ հեռուստադիտողը Երևան-Բաքու հեռուստակամուրջի ժամանակ հարց տվեց ադրբեջանական կողմին. «Եթե ասում եք, որ Ղարաբաղը ձերն է, ուրեմն ինչո՞ւ չպաշտպանեցիք»: Այսօր կարելի է նախնական գնահատական տալ, որ ադրբեջանցիների կողմից, իրոք, Ղարաբաղը պահպանելու նպատակ զոնե 1992-94թթ. դրված չէր: Սակայն, դատելով նրանց գործողություններից, այդպիսի նպատակ դրված էր մինչև 1992թ. և ռեսուրսների վերահաշվարկն էր (հակառակորդը ավելի հզոր է), որ ստիպեց նրանց վերանայել իրենց նպատակը (գիջել Ղարաբաղը):

Ազգային նպատակը որոշելու համար կարևոր է նաև ժամանակի գործունը: Ի տարբերություն անհատի, ազգը ավելի տևական երևույթ է և ազգային նպատակները որոշելիս չենք կարող սահմանափակվել մեկ մարդկային կյանքի ժամանակահատվածով: Մարդու, նաև սերնդի, համար նպա-

տակը չի կարող գոյություն ունենալ առանց իրագործման ժամկետի, իսկ ազգի համար ժամկետներ սահմանելու պարտադրանքը բացակայում է: Երկրորդ է, յուրաքանչյուր պահին «որն է ազգային նպատակը» հարցին պատասխանողը տվյալ սերունդն է, սակայն նա հարցին պատասխանում է նկատի ունենալով ազգի հարատևությունը: Յուրաքանչյուր սերունդ իր համար սահմանում է իր պատկերացումները ազգային ձգտումների (ուզում են, որ ազգս լինի) կամ առաքելության (համոզված են, որ ազգիս տրված է լինելու) մասին՝ հաճախ նույնացնելով դրանք, և որոշում է, թե ինքը ինչ պետք է անի, և ինչ միջոցներով, ինչ է պատրաստ զոհաբերելու հանուն այդ առաքելության իրագործման: Այս իմաստով սերունդի շահերը, այնպես, ինչպես դրանք գիտակցվում են նրա կողմից, կարող են թելադրել որոշակի շեղում նույն այդ սերունդի ազգային նպատակի ըմբռնումից: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր սերունդ «սահմանում է» իր պատկերացրած նպատակը ու երբեմն էլ վերանայում այն, սակայն իրական ազգային նպատակը ենթադրվում է, որ պետք է լինի ավելի մնայուն և վերանայվի իրադրության օբյեկտիվ փոփոխությունների, այլ ոչ թե տվյալ սերունդի սուբյեկտիվ գնահատումների արդյունքում:

Չնայած նրան, որ մենք գործ ունենք ինչպես ռեսուրսների ու սահմանափակումների, այնպես էլ առաքելության և շահի սուբյեկտիվ գնահատումների հետ, դա ոչ միայն չի բացառում, այլև նույնիսկ հաստատում է օբյեկտիվ ազգային նպատակի գոյությունը: Ազգային նպատակը, անկախ իր գիտակցվածությունից կամ ձևակերպվածությունից, օբյեկտիվորեն գոյություն ունի և տվյալ ժամանակաշրջանում ազգային զարգացման ուղղությունը որոշող նշանակետն է:

Լայն իմաստով ազգային նպատակը՝ ազգային գոյության և առաջընթաց զարգացման ապահովումն է: Թե գոյությունը և թե զարգացումը ընկալվում են որպես անքակտելի իրավունք: Հետևաբար խոսելով ազգային նպատակի մասին՝ պետք է հասկանալ նաև իրավունք:

Մենք նկատի չունենք իրավունքի իրավաբանական իմաստը, որը բացառում է նույն օբյեկտի նկատմամբ տարբեր սուբյեկտների միաժամանակյա իրավունքը: Մեր դեպքում իրավունքները իրենց համար սահմանում են ազգերը, իսկ միջազգային իրավունքի սահմանափակումները դժգոհությամբ ընդունվում են միայն այն դեպքում երբ պարտադրվում են:

1. Ազգային նպատակը կամ իրավունքը սահմանվում է նպատակադր-

ման չորս գործոնների համադրումով.

2. Ազգային առաքելության մասին պատկերացումներ:

3. Ազգային ձգտումների (շահերի) մասին պատկերացումներ:

4. Ազգի հոգևոր և նյութական ներուժի գնահատական տևական ժամանակաշրջանի համար:

Ազգային ներուժի օգտագործման սահմանափակումները տևական ժամանակաշրջանի համար:

Ազգային առաքելությունը (պարտքը մարդկության հանդեպ), ինչպես որ ազգերը այն պատկերացնում են, և ձգտումները հաճախ համընկնում են իրար: Այլ կերպ ասած՝ ազգերը ձգտում են իրենց առաքելությանը: Թեկուզ այն կարող է և վիճարկվել այլ ազգերի կողմից, սակայն ազգից դուրս ազգի համար առաքելություն սահմանող փաստորեն գոյություն չունի: Ազգային ներուժը և նրա կիրառման սահմանափակումները պատասխանում են այն հարցին, թե ազգը ինչ ծավալներով կշարունակի իրականացնել իր առաքելություն-նպատակը: Քանի որ ազգային նպատակը սահմանվում է տևական (անվերջի ձգտող) ժամանակաշրջանի համար, ապա ներուժը հաշվարկվում է նույն տրամաբանությամբ՝ գնահատելով նաև այն աճեցնելու հնարավորությունը:

Ազգային իրավունքների մասին պատկերացումները ընդհանուր ձևով կարելի է սահմանել որպես ազգային արժեքային համակարգի և հոգևոր-մշակութային ինքնության զարգացող վերարտադրության իրավունք: Ոչ տնտեսական բարգավաճումը և բարեկեցությունը, ոչ երկրի պաշտպանվածությունը, և ոչ էլ այլ խնդիր չի կարող դրվել ազգային նպատակի հիմքում, քանի որ ազգի յուրահատկությունը, որպես համաշխարհային համակցության սուբյեկտ, հենց մշակութային (բառի ամենալայն իմաստով) ինքնության մեջ է կայանում: Ավելին, տնտեսական բարգավաճումը և պաշտպանվածությունը հաճախ կարող են ձեռք բերվել ի հաշիվ ազգային ինքնատիպության կորստի:

Ազգային իրավունքի մասին պատկերացումները կարող են տարբերվել սերունդից սերունդ: Ավելի տևական ժամանակաշրջանի համար սահմանվող ազգային նպատակը պետք է ինտեգրի կամ միջինացնի այդ ժամանակաշրջանի առանձին պահերին ձևավորվող սերունդներից յուրաքանչյուրի նպատակները: Տարակարծություն կարող է լինել նաև յուրաքանչյուր սերունդի ներսում: Հետևաբար՝ ազգային նպատակը կամ իրավունքը ինտեգրալ կատեգորիա է: Տարբեր ժամանակահատվածներում, ազգի ներ-

քին բոլոր սուբյեկտների կողմից (փաստացիորեն) սահմանված ազգային նպատակների համադրումը, ըստ այդ սուբյեկտների ունեցած ազդեցության չափի, տալիս է իրական ազգային նպատակի հարթությունը:

Ազգային անվտանգության հարցերի քննարկման համատեքստում առավել կիրառական նշանակություն ունի հենց յուրաքանչյուր սերնդի նպատակը՝ սահմանված առաջիկա ժամանակաշրջանի համար: Ազգային նպատակը այս դեպքում գիտակցվում է որպես հանձնարարական և համադրվում է տվյալ սերնդի շահերի հետ: Այս դեպքում նպատակադրման գործոնները կարելի է ձևակերպել այսպես.

1. Ազգային իրավունքների մասին պատկերացումներ:
2. Ներկա սերնդի շահի մասին պատկերացումներ:
3. Տվյալ ժամանակաշրջանում առկա ռեսուրսների գնահատում:
4. Ռեսուրսների օգտագործման սահմանափակումների գնահատում:

Առաջին զույգը որոշում է սերնդի ձգտումները՝ համադրելով ազգային նպատակ-իրավունքի և սեփական շահի մասին նրա պատկերացումները, իսկ երկրորդ զույգը՝ հնարավորությունները՝ տվյալ պահին առկա ռեսուրսների և սահմանափակումների հարաբերակցությունը: Եթե այս երկրորդ զույգը կարելի է որոշել փաստերի համեմատաբար օբյեկտիվ գնահատմամբ, ապա առաջին զույգը իրենից ներկայացնում է ժողովրդի կարծիք և այդ պատճառով միատարր և հաստատուն չէ: Առաջիկա ժամանակաշրջանում սերնդի շահը ենթակա է ընթացիկ շրջանի դաստիարակչական, քարոզչական ազդեցությունների, կարող է լինել ռեակտիվ մտածողության (եթե սրանից հետո, ապա այդ պատճառով) արդյունք: Ազգային իրավունքների մասին պատկերացումները նույնպես առանձին վերցրած կարճ ժամանակաշրջանի համար, պատմական փուլի ազդեցության տակ, դարձյալ կարող են արձանագրել մեծ շեղումներ: Այս շեղումները կարող են իրենց ազդեցությունն ունենալ նաև որոշ ռեսուրսների ավել կամ պակաս կարևորման, և (կամ) որոշ սահմանափակումների ընդունման կամ անտեսման համար:

ԱՄՆ-ն սեպտեմբեր 11-ից հետո ինքն իրեն շատ արտոնություններ է տվել, որոնք սահմանափակված էին ինչ՝ որ տաբուներով, որովհետև դրել է նպատակ, որին հնարավոր չէ հասնել առանց այդ արգելքները շրջանցելու:

1988-ի հայրենասիրական վերելքը կանավորականների ռեսուրսի ի

հայտ գալու պատճառ դարձավ, ինչը և վճռական դեր խաղաց Արցախյան պատերազմում:

«Ազգային իրավունքի» համեմատ, սերունդի նպատակի մնացյալ տարրերը հանդես են գալիս որպես յուրօրինակ սահմանափակումներ: Եթե այդ սահմանափակումները մեծ են, ապա սերնդի նպատակը, զարգացման համատեքստում, կարող է սահմանվել որպես հոգևոր-մշակութային ինքնության պահպանություն, իսկ եթե փոքր են, ապա կարող է դրվել հոգևոր-մշակութային ազդեցությունը ընդարձակելու նպատակ: Երկու դեպքում էլ այն սերունդի կողմից ընկալվում է որպես ազգի անքակտելի՝ գոյության և զարգացման իրավունք:

Պետք է նաև նշել, որ սերունդի նպատակը, ինչպես դա գիտակցվում է անհատների կողմից, նրանց համար վերածվում է հանձնարարականի և համադրվում անձնական շահերի հետ:

Քանի որ սերունդի նպատակը սահմանվում է ապագա ժամանակաշրջանի համար, հետևաբար այն որոշողը պետք է մի կողմից գուշակի նպատակադրման վրա ազդող գործոնների դինամիկան, մյուս կողմից՝ հաշվի առնի նաև սեփական քարոզչական ազդեցությունը այդ գործոնների ճանաչման վրա: Դրանից հետո ԱՄ յուրաքանչյուր սուբյեկտ սահմանում է ԱՄ տեսականորեն միանգամայն վիճարկելի նպատակը, որի համապատասխանությունը իրականին որոշում է միայն պատմությունը:

Ազգային նպատակի սահմանումից հետո ԱՄ սուբյեկտները պետք է հայտնաբերեն այդ նպատակի իրագործմանը խանգարող (արտաքին) վտանգները: Որտե՞ղ: Առանձնացնենք սուբյեկտների փոխհարաբերություններից ծագող վտանգների մի քանի տեսակ:

Առաջին. Որևէ սուբյեկտի համար վտանգը կարող է ծագել, երբ մեկ այլ սուբյեկտի սեփական իրավունքի մասին պատկերացումները մասամբ ծածկում են նույն իր իրավունքների դաշտը: Այս դեպքում երկուստեք ձևավորվում է վտանգ: Այս տարբերակում վտանգի աղբյուր է հանդիսանում «թշնամի» սուբյեկտը:

Հայերը, քրդերը և թուրքերը, հրեաները և պաղեստինցի արաբները, սերբերը և բալկանյան թրքալեզու ցեղերը նույն շրջանները համարում են իրենց հայրենիքը: ԱՄՆ-ն (կամ Եվրամիությունը) իր տեսակետից արդար և անվտանգ համաշխարհային (տարածաշրջանային) կարգ սահմանելը, ազատության, ընտրական դեմոկրատիայի և տնտեսական ազատականության արժեքների տարածումը ողջ աշխարհում համարում է իր արդար

իրավունքը և պարտքը, սակայն որոշ ազգեր դրանում տեսնում են իրենց արժեքային համակարգին սպառնացող վտանգ:

Երկրորդ. Սուբյեկտների միջև առկա հարաբերությունները հավակնոտ չեն և փոխադարձաբար վտանգ չեն ներկայացնում, սակայն արտաքին օբյեկտիվ գործընթացները կամ ներքին ռեսուրսների կրճատումը կարող է սուբյեկտներից մեկին անմրցունակ դարձնել և վտանգել նրա ազգային զարգացումը, դատապարտել հետամնացության մյուսների համեմատ: Այս պայմաններում այլ սուբյեկտները վտանգի աղբյուր չեն հանդիսանում, ավելին դրանց պատճառները կարող են միայն ներքին լինել:

Եվրոյի ընդունման արդյունքում, ըստ կանխատեսումների, եվրոպական տնտեսության աճին զուգահեռ ամերիկյանը լուրջ խնդիրներ կունենա, որը կազդի նրանց քաղաքական կշռի և ազդեցության վրա: Աշխատուժի շարժի համաշխարհայնացման միտումները հետամնացներից դեպի զարգացած երկրներ նպաստում են առաջիններում հետամնացության հավերժացմանը:

Երրորդ. Երբ գործ ունենք անհամեմատ հզոր սուբյեկտների հետ (գերտերություններ, վերազգային կազմակերպություններ) հաճախ ականատես ենք լինում «կանոնների սահմանման» երևույթի: Սա ոչ այլ ինչ է, քան ենթակա կամ ավելի փոքր սուբյեկտների հնարավորությունների սահմանափակում, ինչի հետևանքով նպատակների ամբողջական իրագործումը դառնում է անհնար: Ընդ որում, սահմանված կանոնները կարող են կիրառվել երկակի ստանդարտով, իսկ դրանց չենթարկվելը կարող է հանգեցնել հզոր սուբյեկտի հետ թշնամական հարաբերությունների:

Սահմանների անխախտելիության սկզբունքը էական սահմանափակում է տարածքային խնդիրներ ունեցող երկրների համար: Մարդու իրավունքների խախտումները, ընտրական դեմոկրատիայի բացակայությունը կարող են հանգեցնել «մեղավոր» երկրների քննադատման, սանկցիաների, մեկուսացման կամ նույնիսկ կառավարող ռեժիմի դեմ գործողությունների:

Չորրորդ. Սուբյեկտներից երկուսի կամ ավելիի շահերը կարող են որոշակի հանգամանքներում ամբողջությամբ կամ մասամբ համընկնել՝ նույնպիսի կամ տարբեր առաջնահերթություններով: Այս դեպքում սուբյեկտների ռեսուրսները կարող են համատեղվել՝ երկուստեք ապահովելով ավելի մեծ արդյունավետություն: Փաստորեն սուբյեկտներից յուրաքանչյուրն իր նպատակը որոշում է նաև դաշնակցի ռեսուրսները հաշվի առնելով: Սա-

կայն, եթե սուբյեկտներից մեկը վերանայի իր նպատակը կամ առաջնահերթությունները նրանում, ի վնաս մյուսի, ապա վերջինիս համար կարծանագրվի ռեսուրսների վտանգավոր կորուստ:

Հայաստանի դաշնակից ՌԴ ազդեցության աստիճանական թուլացումը կամ այդ ֆոնի վրա քաղաքականության վերանայումը աշխարհում ու տարածաշրջանում և Ադրբեջանի հետ նրա հարաբերությունների ակտիվացումը էապես թուլացնում են Հայաստանի, և ուժեղացնում Ադրբեջանի դաշնակցային ռեսուրսը:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի երկրորդ դեպքը, երբ ռեսուրսների վտանգավոր կորուստ է արձանագրվում ազգի ներքին կազմակերպական հոգևոր- գաղափարախոսական անարդյունավետության և նյութական պաշարների օբյեկտիվ կրճատման պատճառներով: Սա, ինչպես նաև Էկոլոգիական կամ տեխնոլոգիական աղետների, բնական կատակլիզմների հետևանքով ազգին սպառնացող վտանգներն իրենց ծագումով ԱԱ խնդիրներ չեն, այսինքն՝ չեն ծագել սուբյեկտների միջև փոխհարաբերություններում, և դառնում են այդպիսին միայն այն պատճառով, որ ազդում են այդ հարաբերությունների վրա՝ փոքրացնելով ազգի ներուժը, նրան դնում են զանազան համակցություններում մրցակիցների նկատմամբ աննպաստ, իսկ պոտենցիալ դաշնակիցների համար անհրապույր պայմաններում:

Սերբիայի անհաջողությունների պատճառ է նաև համարվում Միլոշևիչի քաղաքականությունը, որը թուլացրեց երկիրը և անխուսափելի դարձրեց մասնատումը: 1992-94թթ. իրենց անհաջողություններն ադրբեջանցիները հաճախ բացատրում են երկրի ներքաղաքական անկայունությամբ:

Ներքին վտանգները հաճախ ավելի էական են քան արտաքինները: Դրա պատճառն այն է, որ ներքին վտանգները ավելի լուծելի են, քան որ պահանջում են բացառապես ներքին լուծումներ, հաղթել ներքին թշնամուն: Իսկ արտաքին վտանգների չեզոքացումը հնարավոր է միայն արտաքին թշնամուն հաղթելու դեպքում: Երբ արտաքին թշնամին ուժեղ է, դա հնարավոր է միայն ներքին բոլոր թշնամիներից ազատվելուց, ազգային ողջ ներուժը արդյունավետորեն կազմակերպելուց հետո:

Այս արտաքին և ներքին վտանգների ամբողջությունը հանդիսանում է ԱԱ օբյեկտը:

Սուբյեկտը

Լայն իմաստով ԱԱ սուբյեկտ է հենց ինքը՝ ազգը: Ազգը, ինչպես և ամեն բան բնության մեջ, պետք է ունենա և ունի ինքնապաշտպանական բնագոյ և պետք է մասնակցի գոյության կռվին՝ պայքարելով աշխարհում ավելի արժանավոր տեղ զբաղեցնելու համար: Ազգերը ձգտում են հավերժության, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է պահպանել ազգը բնորոշող հոգևոր-մշակութային ինքնությունը, ապահովել այն կրող ժողովրդի համար զարգացման պայմանների և կենսական տարածքի անվտանգությունը:

Լինելով բարդ օրգանիզմ՝ ազգը, որպես համակցություն, գործում է իր բազմաթիվ ներքին սուբյեկտներով՝ բազմաբնույթ հաստատություններով (պետություն, նրա որոշակի ինքնուրույնություն ունեցող թևերը՝ բանակ, ֆինանսական ինստիտուտներ, դատական համակարգ և այլն, ոչ պետական ազգային հաստատություններ՝ եկեղեցի, ակադեմիա, արհմիություններ, մամուլի համակարգ, համազգային հասարակական կազմակերպություններ, կրթական համակարգ, ընտանիքի ինստիտուտ և այլն), ինքնակազմակերպված խմբերով (կուսակցություններ, ֆինանսական խմբեր, ոչ համազգային հասարակական կազմակերպություններ, կլանային և հանցագործ խմբեր), ընդհուպ մինչև անհատներով:

Անհատները, որպես ազգային ներքին սուբյեկտ, հանդես են գալիս նաև միջնորդավորված կերպով՝ այնքանով, որքանով նրանք ներկայացված են ԱԱ ինքնակազմակերպված սուբյեկտներում, ինչպիսին հասարակական նպատակների և կամ ֆինանսական շահերի վրա հիմնված կազմակերպություններն ու միություններն են, ինչպես նաև պետությունում, նրա առանձին թևերում և ազգային այլ հաստատություններում:

Ինքնակազմակերպված խմբերն, իրենց հերթին, հաճախ հանդես են գալիս միջնորդավորված, ինչպես խորհրդարանական կուսակցությունները՝ կառավարության, ֆինանսական խմբերը՝ ֆինանսական ինստիտուտների, տարբեր հոսանքները՝ հասարակական կառույցների մեջ ներկայացվածության միջոցով: Միջնորդավորված հանդես գալու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է ազգ-համակցության ներքին ավելի ազդեցիկ սուբյեկտների միջոցով սեփական առաջարկները ավելի արդյունավետ կերպով անցկացնելու ցանկությամբ, իսկ փոքր, այդ թվում անհատ սուբյեկտների համար դրա գործնական անհնարինությամբ:

Առանձին դեպքերում, երբ ավելի հզոր և կազմակերպվածության ավելի բարձր աստիճան ունեցող սուբյեկտը, ինչ-ինչ սահմանափակումների պատճառով կամ արդյունավետության նկատառումներով, չի կարող կամ չի ուզում կատարել որոշ քայլեր, նա դա կոմպենսացնում է՝ օգտագործելով իր ազդեցությունը այլ սուբյեկտների վրա և մղելով նրանց ցանկալի գործողությունների: Այս դեպքում միջնորդավորվածությունը հանդես է գալիս հակադարձ ձևով: Օրինակ, *պետությունը՝ անցկացնելու համար ոչ պոպուլիստական ծրագիր, կարող է հայտարարել հակառակ ծրագրի մասին և օգտագործելով իր ազդեցությունը կուսակցությունների վրա՝ առաջացնել ընդդիմադիր շարժում վերջինիս նկատմամբ, հետո «զիջելով» ընդունել իր ուզած ալտերնատիվը: Կամ՝ ֆինանսական խմբերը, ֆինանսավորելով որոշ շարժումներ, իրենց շահերը կարող են ներկայացնել որպես ժողովրդային պահանջ և այլն: Այս օրինակներում կուսակցություններն ու շարժումները բավական ինքնուրույն սուբյեկտներ են, սակայն նրանց որոշումների վրա առկա է այլ, որպես կանոն, ավելի հզոր սուբյեկտների ազդեցությունը:*

Քանի որ ազգի նպատակները և գործողությունները վերջին հաշվով որոշվում են նրա ներքին սուբյեկտների նպատակներով և գործողություններով, ուստի նեղ իմաստով ԱԱ սուբյեկտներ են ազգ համակցության բոլոր այն ներքին սուբյեկտները, որոնք դերակատարություն ունեն ազգային խնդիրների լուծման գործում, դա ամբողջովին կամ մասամբ իրենց պարտականությունն է, և կամ գիտակցում են ազգային անվտանգության խնդիրը, պատրաստական են և ունեն հնարավորություն մասնակցելու դրա լուծմանը: Իհարկե դրանց շարքում առաջինը պետությունն է՝ որպես ազգը ներկայացնող և նրա հիմնական ռեսուրսները տնօրինող գլխավոր հաստատություն, իր պատասխանատվության և գործառնությունների ողջ շրջանակով: Սակայն ոչ պակաս կարևորություն ունեն հասարակական-քաղաքական դաշտը, թիզները, մամուլը, եկեղեցին, սփյուռքյան հաստատությունները, բանակը և այլն, որոնք իրենց առջև խնդիրներ կարող են դնել և լուծել նաև առանց պետության: Այլ կերպ ասած, ԱԱ ապահովումը համաժողովրդական գործ է, ուր պետությունը ունի մեծ պատասխանատվություն՝ նաև հասարակական այլ ուժերի ներգրավվածությունը ապահովելու և աշխատանքները համադրելու իմաստով:

Փոքր-ինչ ծայրահեղացնելով հարցը՝ նաև անհատի համար կարող ենք

ճանաչել ԱԱ ապահովելու իրավունք:

Օրենսդրություններում ԱԱ սուբյեկտներ են դիտարկվում լայն իմաստով պետությունը, իսկ նեղ իմաստով այն բոլոր պետական մարմինները, գերատեսչությունները և ծառայությունները, որոնք ունեն համապատասխան պարտավորություններ⁴: Պետությունը ԱԱ միակ սուբյեկտ դիտարկելու կողմնակիցները համարում են, որ այն ազգային մանդատ ունեցող միակ կառույցն է, իսկ ազգի բոլոր մյուս թվարկված ներքին սուբյեկտները այդպիսի մանդատ չունեն: Սակայն անվիճարկելի է, որ ցանկացած հասարակարգում պետության դերը քիչ կամ շատ սահմանափակված է: Սահմանից այն կողմ եղած հատվածը նույնպես ազգային է և չի կարող դուրս լինել ազգային վտանգ-հակազդեցություն համակարգից: Միաժամանակ անվիճարկելի է, որ պետության քաղաքականության վրա քաղաքացիները մինևնույն ազդեցությունը չունեն, ինչպես որ դա ենթադրվում է սահմանադրությունից: Բիզնեսը, ազդեցիկ քաղաքական գործիչներն ու կառույցները, 4-րդ իշխանությունը, արտաքին ուժերը ավելի ազդեցիկ են, քան չկազմակերպված անհատները: Այդ ազդեցությունը մեր օրերում արտահայտվում է նաև նրանում, որ որոշ կարևորագույն ոլորտներ ուղղակիորեն հանված են պետության վերահսկողությունից և ունեն գաղափարախոսական հիմնավորումներ՝ ժողովրդավարություն, խոսքի ազատություն և տնտեսական ազատականություն:

«Պետությունը - միակ սուբյեկտ» դրույթի կողմնակիցների մյուս փաստարկը հակասություններն են, որ կարող են ծագել նույն ազգի անվտանգության տարբեր սուբյեկտների միջև: Եվ, իսկապես, հակասությունները բացառված չեն: Սակայն պետության ճշմարիտ լինելը նման հակասությունների դեպքում նույնպես երաշխավորված չէ: Ավելին, ծայրահեղ դեպքերում պետությունը կարող է և ընդհանրապես չգիտակցել անվտանգության պորբլեմը: Նման դեպքերում կարող է հանդես գալ հասարակական այլ սուբյեկտ՝ հեղափոխական շարժման տեսքով և արմատապես փոխել հենց գլխավոր սուբյեկտը՝ ազգային-պետական համակարգը (այլ ոչ թե գործող կառավարությունը՝ ընտրությունների միջոցով):

ԱԱ տարբեր սուբյեկտների միջև հնարավոր հակասությունները օբյեկտիվ են և անխուսափելի: Միաժամանակ դրանից վախենալ պետք չէ և

անհրաժեշտ է բազմասուբյեկտությունը դիտարկել որպես ազգ միասնական սուբյեկտի դրսևորման միակ և ամբողջական ձև, որն ունակ է ապահովելու զարգացում այս հարցում:

Պետք է նաև նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ ԱԱ սուբյեկտները ունեն տարբեր, երբեմն մյուս սուբյեկտներով միջնորդավորված, ազդեցություն ու նաև այլ փոքր սուբյեկտների ճնշելու հնարավորություն: Սա նույնպես մաս է կազմում օբյեկտիվ իրողության: Հակասությունների դեպքում հաղթում է սուբյեկտներից ուժեղների կարծիքը (իհարկե, թեև այդ հաղթանակի արդարացիությունը կարող է պարզել միայն ժամանակը):

Անկախ այն բանից՝ ընդունում ենք բազմասուբյեկտությունը, թե ոչ, ԱԱ ապահովելու ուղղությամբ որևէ սուբյեկտի գործունեությունը ենթադրում է նրա կողմից սահմանված կենսագործունեության պայմանակարգի (ռեժիմի) առկայություն: Միայն անվտանգության ռեժիմում գործունեությունը կազմակերպելու դեպքում է, որ որոշումների կայացման վրա կողմնորոշիչ ազդեցություն են ունենում անվտանգության պահանջները: Այդպիսի պայմանակարգը ենթադրում է համապատասխան օրենքների, ծրագրային միջոցառումների և պայմանակարգի իրականացումն ապահովող ծառայությունների գոյություն: Նման ռեժիմ սահմանելը ԱԱ սուբյեկտները սկսում են սահմանելով ազգային նպատակը, որից հետո միայն կարելի է որոշել, թե ինչ բովանդակություն պետք է ունենա այդ պայմանակարգը:

Դրա համար սուբյեկտը պետք է փորձի կանխագուշակել կոնկրետ ժամանակահատվածներում ազգային նպատակի և ներկա սերնդի շահերի մասին ժողովրդի պատկերացումները: Նաև պետք է ճշտի, թե որ սահմանափակումներն է ճանաչում որպես այդպիսին և իր կարծիքով իր նպատակին հասնելու ինչպիսի ռեսուրսների է տիրապետում ազգը:

Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում տվյալ ազգի՝ արդեն ձևավորված իրական և գործնական նպատակը որոշելիս գործ ենք ունենում բացառապես սուբյեկտիվ գնահատականների հետ: Այն էլ ավելի սուբյեկտիվ է դառնում, երբ միախառնվում է տվյալ սուբյեկտի շահերի հետ: Սուբյեկտիվ է նաև պետության սահմանած նպատակը: Պետական ծառայողներն ու նրանց վրա ազդեցություն ունեցողները, ուժային ու ֆինանսական ռեսուրսները տնօրինողներն են թելադրում այդ սուբյեկտիվությունը: *Ընդ որում պետության, այսինքն՝ ընտրողների, կողմից նպատակի որոշումն ասելով, երբեք նկատի չունենք քվեարկության մեխանիզմ: Ընտրողների՝*

⁴ «Անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքի նախագծում արգելվում է օրենքով չնախատեսված անվտանգության ապահովման մարմինների ստեղծումը:

որպես ազգ համակցության բավական թույլ սուբյեկտների պատկերացումները խնդրի շուրջ քարոզչական արդյունք կարող են լինել միայն: Նրանք ուղղակիորեն չեն կարող որոշել ազգային նպատակը, այն էլ ապագա ինչ-որ ժամանակաշրջանի համար:

Ապագա ժամանակաշրջանի համար ազգի կամ սերնդի նպատակը կարող է որոշվել միայն մասնագիտական աշխատանքի արդյունքում: Ավելին, պետությունը նաև իր կողմից սահմանված ԱԱ համակարգը՝ նրա գործադրող կառույցը ղեկավարողն է, հետևաբար նպատակը սահմանելիս նաև պարտավոր է հաշվի առնել իր գործունեության՝ քարոզչության, սերնդի դաստիարակության և մթնոլորտի փոփոխության արդյունքում ազգի՝ իր նպատակների մասին պատկերացումների փոփոխությունը նույնպես: Նմանապես պետք է հաշվի առնվեն նաև ազգ համակցության մյուս սուբյեկտների և օտար սուբյեկտների արտաքին ազդեցությունները:

Բոլոր մյուս սուբյեկտների կողմից նույնպես նպատակի որոշումը մասնագիտական կանխագուշակություն պետք է լինի՝ վերոնշյալ բոլոր գործոնների հաշվառումով: Այն հաշվի առնելով նաև սեփական նպատակները սահմանելիս, սուբյեկտները կարող են ստանձնել ԱԱ ապահովելու պատասխանատվություն: Ցանկացած սուբյեկտի կողմից նման պատասխանատվություն ստանձնելու համար բավարար պայմաններն են.

1. ԱԱ ապահովելու գործում պատասխանատվության զգացումը:
2. ԱԱ գոյություն ունեցող համակարգի անկատարության գիտակցումը:
3. ԱԱ համակարգը բարեփոխելու առաջարկ-քայլի կամ ծրագրի առկայությունը:
4. Այդ ծրագրի իրագործման հնարավորության գիտակցումը՝ հիմնված ռեսուրսների և սահմանափակումների հաշվարկի վրա:

Վերոնշյալ պայմանների համադրման դրական արդյունքի դեպքում ազգ համակցության ցանկացած ներքին սուբյեկտ այս կամ այն չափով հանդես է գալիս նաև որպես ԱԱ սուբյեկտ: Եթե ընդունում ենք, որ սուբյեկտները կարող են շատ լինել, ապա ԱԱ համակարգը բոլոր սուբյեկտների կողմից սահմանված պայմանակարգերի, այն ապահովող կառույցների ամբողջությունն է:

Քանի որ ազգ-համակցության անհատ սուբյեկտների համար զուտ տեսական է որպես ԱԱ ինքնուրույն սուբյեկտ հանդես գալու հավանականությունը, իսկ հանդես գալու դեպքում էլ դա դրսևորվում է այլ անհատների

հետ ինքնակազմակերպված խմբերում միավորվելու միջոցով, ապա նեղ իմաստով անհատներին կարելի է և չդիտարկել որպես ԱԱ համակարգի սուբյեկտ:

Ինքնակազմակերպված խմբերն էլ, եթե նրանց նպատակը ԱԱ գործող համակարգը արմատապես (հեղափոխություն) փոխելը չէ, ապա որպես ԱԱ սուբյեկտ նրանց գործողությունները ուղղված են պետության և այլ հաստատություն-սուբյեկտների կողմից իրենց «բարեփոխման առաջարկությունները» ընդունելուն: Այս իմաստով նաև ինքնակազմակերպված խմբերը կարելի է չդիտարկել որպես ԱԱ համակարգի սուբյեկտ:

Ավելին, ինքնակազմակերպվող սուբյեկտները կազմակերպվում են հենց այնպիսի սկզբունքով, որպեսզի ներկայացվեն այս կամ այն ոլորտում: Դա, իհարկե, ակնհայտ է կուսակցություններ-կառավարություն դեպքում, իսկ օրինակ եկեղեցին, երբ նա գերակշռող է տվյալ ազգի համար, փորձում է թաքցնել իր ներքին խմորումները: Բիզնեսի և ֆինանսների ոլորտում թեև օլիգարխիական կամ պակաս ազդեցիկ խմբերը ավելի հեշտ են ճանաչվում, ապա հենց իրենք՝ բիզնեսը և ֆինանսական համակարգը դժվար են ընկալվում որպես հաստատություններ: Որպես ինքնուրույն հաստատություններ նաև կարող են վիճարկվել բանակը կամ ոստիկանությունը, քանի որ նրանք պետության անբաժանելի մասն են, ազգային հասարակական կազմակերպությունները(քանի որ ըստ իրավական կարգավիճակի նրանք կամավոր միություններ են) և այլն:

Բաժանելով ինքնակազմակերպվող խմբերը և ազգային հաստատությունները միմյանցից, իսկ վերջիններս դնելով պետության կողքին, հիմքում դնում ենք հետևյալ հատկանիշները:

Ազգ համակցության հաստատություն կամ համակարգային սուբյեկտները այն կազմակերպված սուբյեկտներն են, որոնք ընկալվում են անհատների կողմից որպես տևական ժամանակաշրջանի համար օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող, համեմատաբար հաստատուն հասարակական կառույցներ կամ ինստիտուտներ, բնութագրվում են իրենց որակական ու քանակական հատկանիշներով, նաև իրենց ամբողջությամբ են փոխազդեցության մեջ մտնում պետության և այլ ազգային հաստատությունների հետ և ենթադրում են իրենց ներսում ենթասուբյեկտների շահերի, կարծիքների ու ինքնուրույն գործողությունների առկայություն, այդ թվում հաստատության կամ համակարգի՝ որպես ամբողջական սուբյեկտի,

նպատակի և քայլերի վրա ազդող:

Ինքնակազմակերպված սուբյեկտները ունեն ավելի հստակ նպատակներ կամ շահեր, և ունեն այնքան կյանք, որքան որ առկա են այդ ընդհանուր նպատակները: Բացի բուն նպատակից, ինքնակազմակերպված սուբյեկտները ունեն տակտիկական նպատակ՝ մեծացնել սեփական ազդեցությունը այն համակարգում կամ հաստատությունում, հատկապես որում գործելու համար էլ սուբյեկտը ինքնակազմակերպվել է: Հաճախ ինքնուրույն ձևավորվելով, ժամանակի ընթացքում սուբյեկտները հասնում են այնպիսի ազդեցության, որ վերածվում են հաստատության:

ԽՄԿԿ-ն ձևավորվելով որպես գաղափարակիցների կուսակցություն, միակուսակցական համակարգի հաստատումով վերածվեց մի համակարգային սուբյեկտի, որի մեջ անհատները կամ նրանց թիմերը ձգտում էին մեծացնել իրենց ազդեցությունը՝ ունենալով անհատական կամ խմբակային շահեր: Փաստորեն խորհրդային բազմակուսակցականությունը սահմանափակ ձևով գործում էր միակ կուսակցության մեջ: Բազմակուսակցական համակարգերը նույնպես հանդես են գալիս, որպես հաստատություն: Դեմոկրատներն ու Հանրապետականները ԱՄՆ-ում, ԽՄԿԿ-ի պես, վաղուց վերածվել են հաստատությունների, որոնք քաղաքական նպատակներ ունեցող խմբերի կողմից ընկալվում են որպես գործունեության դաշտ, որը նրանք պետք է նվաճեն:

Հայաստանում (նաև նոր ընտրական համակարգերի մեծ մասում) դեռևս քաղաքական դաշտը, որպես հաստատություն, կազմակերպված չէ: Դեռ չկա երկու-երեք կուսակցություններից բաղկացած բազմակուսակցական համակարգ, և բոլոր կուսակցությունները ինքնակազմակերպված, հետևաբար խիստ ժամանակավոր, ծրագրային նպատակները հաճախ փոփոխող, անհատների կարիերիստական և խմբակային-ֆինանսական շահերի շուրջ համախմբված սուբյեկտներ են: Միաժամանակ դա չի նշանակում, որ չկա քաղաքական համակարգ: Այն կարելի է բնորոշել որպես սահմանափակ միաբևեռ՝ երբ բոլոր ինքնակազմակերպված սուբյեկտները դասակարգվում են ըստ այդ բևեռին մոտիկության:

Նույնպես նաև բիզնեսում: Առանձին ընկերությունները ձևավորվում են որպես ինքնակազմակերպվող սուբյեկտներ, սակայն հարստանալով և ուժեղանալով, միավորվելով այլ ազդեցիկ սուբյեկտների հետ, աներևույթ համաձայնություն են կայացնում՝ սահմանելով խաղի մնայուն կանոններ

իրենց համար և սահմանափակելով նորեկների մուտքը, վերածվում են ազգային բոլոր հարցերում մեծ ազդեցության ունեցող համակարգային սուբյեկտի:

Բանակը և ոստիկանությունը մեր բոլորի պատկերացումներում պետությանը կից ամբողջական օրգանիզմներ են, որոնցում պետք է բացառվեն ներքին ինքնուրույն կազմակերպված սուբյեկտները: Սակայն գաղտնիք չէ, որ բազմաթիվ երկրներում բանակայինների և այլ ուժայինների տրամադրություններն են որոշում քաղաքական ուժերի հաջողությունները, և հաղթում են նրանք, ովքեր վերահսկում են ուժայիններին: Բանակը և ոստիկանությունը հազվադեպ են մասնակցում ազգային որոշումների կայացմանը, սակայն երբ մասնակցում են, այդ մասնակցությունը լինում է վճռորոշ:

Ի տարբերություն բանակի, կրթական համակարգի ազդեցությունը ավելի պասիվ է, քանի որ նախ՝ այն չունի կուռ կազմակերպական կառույց, բայց նաև այն պատճառով, որ սովորաբար ինքը գտնվում է այլ սուբյեկտների բավական մեծ ազդեցության տակ: Սակայն նոր սերնդի դաստիարակության և մտավոր զարգացման վրա ունեցած մեծ և անընդհատ ազդեցության պատճառով այն թերևս պետք է դիտարկել որպես ԱՄ համակարգի խիստ կարևոր սուբյեկտ:

Հաստատություն սուբյեկտների շարքում ամենապարտադրաբար, թերևս, ընտանիքի ազգային հաստատությունն է: Ընտանիք ասելով տվյալ դեպքում նկատի ունենք ընտանիքի կայացած ավանդույթ՝ իր պատասխանատվության նորմերով, օրենքներով և ներքին ու հասարակական արգելքներով: Ազգային բոլոր ընտանիքները ունեն իրենց հավաքական շահերը, իսկ նրանց անկազմակերպ, բայց նույնաբովանդակ գործողությունները ունենում են իրենց մեծ ազդեցությունը ինչպես այլ հաստատությունների, այնպես էլ ազգային որոշումների կայացման գործում:

Հանդիսանում են արդյոք այս բոլոր հաստատությունները անպայմանորեն և մշտապես նաև ԱՄ սուբյեկտներ: Թերևս ոչ: Սակայն բոլոր նրանք այս կամ այն չափով ազդում են ազգային բոլոր որոշումների վրա, նրանց գործողություններով է մեծապես պայմանավորված ազգային զարգացումը: Այդ գործողությունները ԱՄ ապահովման տեսակետից կարելի է գնահատել դրական կամ բացասական, սակայն նույնիսկ դրանցից դրականները կարող են իրականանալ ոչ անպայման այն պատճառով, որ տվյալ

հաստատությունները հանդես են եկել որպես ԱԱ սուբյեկտ: Հաստատ է միայն այն, որ այս հաստատությունները ազգ համակցության ներքին սուբյեկտներ են: Իսկ նրանց ներգրավվածությունը ԱԱ համակարգում կախված է թե իրենց և թե այլ հաստատությունների, առաջին հերթին պետության, վարքագծից:

Այս հաստատությունները ունեն կազմակերպվածության տարբեր աստիճաններ: Բանակը, որպես կազմակերպվածության ամենաբարձր աստիճան ունեցող կառույցի օրինակ, էապես գերազանցում է, ասենք, ֆինանսական համակարգին և բիզնեսին, նրանց զիջում է, ասենք, մամուլը, իսկ ընտանիքի ինստիտուտը կազմակերպվածության նշույլ անգամ չունի: Կազմակերպվածության աստիճանը, որպես ԱԱ ապահովելու պատասխանատվություն ստանձնելու համար անհրաժեշտ ռեսուրս, շատ կարևոր է: Չկազմակերպված, այսինքն՝ ապակենտրոն, հաստատությունները ունակ չեն ինքնուրույն ներգրավվել ԱԱ համակարգում որպես ակտիվ տարր: Նրանց այնտեղ կարող են ներգրավել ավելի կենտրոնաձիգ կազմակերպված, այսինքն՝ հիմնականում պետական հաստատությունները: Չներգրավելու դեպքում ԱԱ համակարգը չի լինի ամբողջական, որոշակի ոլորտներ դուրս կմնան այդ համակարգի կողմից սահմանված պայմանակարգից: Անվտանգության համեմատաբար փոքր խնդիրներ ունեցող երկրների համար դա մեծ վտանգ չի ներկայացնում, սակայն անթույլատրելի շռայլություն կարող է համարվել Հայաստանի պես բարդ իրադրության մեջ գտնվող երկրների համար:

Հրեական գործարար և ֆինանսական շրջանակները ողջ աշխարհով ներգրավվեցին Իսրայելի պետության ստեղծման և կայացման գործում: Ամերիկյան մամուլը սեպտեմբեր 11-ից հետո ըմբռնունով մոտեցավ անվտանգության պահանջներին և երկար ժամանակ գոյություն ունեցող հարցերի որոշակի շրջանակ, որտեղ խոսքի ազատությունը չէր գործում:

Այսպիսով, լայն իմաստով ԱԱ սուբյեկտ է ողջ ազգը իր բոլոր ներքին սուբյեկտներով, սակայն դրանցից հիմնականները ազգային այն հաստատություններն են, որոնք ներգրավված են ԱԱ համակարգում: Ընդ որում, անվտանգության խնդրի բարդությունից կախված, ցանկալի է բոլոր հաստատությունների ներգրավվածությունը ԱԱ համակարգում:

Փիլիսոփայությունը եվ հայեցակարգը

Հայեցակարգը ԱԱ ապահովմանն ուղղված քաղաքական ռազմավարության հիմքում դրված հայացքների, գաղափարների և սկզբունքների ամբողջությունն է: Ազգային առաքելության, զարգացման ուղու և նպատակի սահմանումից է անմիջականորեն բխում ԱԱ հայեցակարգի բովանդակությունը, նրա հիմքում դրված փիլիսոփայությունը: Այն մաս հիմնված է տիրապետող աշխարհայացքի, ազգային զարգացման փուլի և հետագա զարգացմանը սպառնացող վտանգների մասին պատկերացումների վրա:

Ազգերը իրենց զարգացման ճանապարհին ենթարկվելով արտաքին աշխարհի, այլ ազգերի ազդեցությանը, գնահատում են դրանք իրենց զարգացման տեսանկյունից: Ժամանակի ընթացքում այս արտաքին փոխազդեցություններում փոփոխության է ենթարկվում ազգային ինքնատիպ կենսաձևը, որը կարող է ընկալվել որպես սպառնալիք, կամ ընդհակառակը, զարգացման համար կարևոր, ազգայինը հարստացնող բաղադրիչ: Երբ այդ փոփոխությունների էությունը, դրանց պարտադրման ձևը և տեմպերը անընդունելի են և գնահատվում են որպես ազգային զարգացման ու մշակութային ինքնատիպության պահպանման սպառնալիք, կարող է գործել ազգի բնազդային ինքնապաշտպանական համակարգը և նպատակադրել ազգային հաստատություններին պայքարելու այդ վտանգների դեմ:

Այդ բնազդային դրսևորումը անմիջականորեն կապված է զարգացման պահանջի կամ իրավունքի հետ: Հարազատ կենսաձևը և հոգևոր-մշակութային (ամենալայն իմաստով) միջավայրը անպայմանորեն ապահովում են առաջընթաց զարգացում: Ինչպես որ փորձառու դերձակը չի կարող հաղթել կոշկակարներին կոշիկ կարելու մրցություն, այնպես էլ ազգերը իրենց հոգեհարազատ լեզուն, կրոնը, պետական ձևը, ընտանիքի ինստիտուտը, արժեքային համակարգը օտարով փոխելու դեպքում չեն կարող ապահովել այդ նույն օտարի հետ հավասար զարգացում: Պատահական չէ, որ երբեմն խոսում են ազգային բնավորությանը հատուկ կառավարման համակարգի և հասարակական կարգի, ազգային մասնագիտացումների և յուրահատուկ պահանջմունքների մասին: Հետևաբար ազգային-մշակութային ինքնության վերարտադրությունն է որոշում ազգի զարգացման ուղին և տեմպերը:

Այստեղ պետք է նկատել, որ անհատները օտար միջավայրում հաճախ հասնում են շատ ավելի լավ արդյունքների անհատական զարգացման, մասնագիտական կամ գործարար առաջխաղացման հարցում: Սակայն այս փաստարկը չի կարող դիտարկվել որպես նախորդ պարբերության գաղափարի հերքում, քանի որ անհատի և ազգի զարգացումը միանգամայն տարբեր բաներ են: Այդպիսի անհատները օտար միջավայրում լուծում են վերապրելու ու ինքնահաստատվելու խնդիր և դրսևորում են կամային հատկանիշներ այն լուծելու համար, իսկ մինչ այդ նրանք իրենց նոր հայրենակիցներից ավելի խնայողաբար են վերաբերվում սեփական պահանջումներին, հրաժարվում են հանգստից և վայելքներից:

Ազգային հատկանիշների կորուստը, տեղական լեզվի և բարքերի ընդունումը օտար միջավայրում անհատապես զարգանալու նախապայման է: Օտար լեզվի և բարքերի ընդունումը ողջ ազգի կողմից սեփական հայրենիքում միշտ պարտադրված քայլ է՝ թուլության պատճառով, և իր հերթին պատճառ է հետագա թուլացման համար: Այն գավառականություն է հիշեցնում:

Եթե փորձենք լայն ձևով ձևակերպել ազգային նպատակը բոլոր ազգերի համար, ապա հենց զարգացման ձգտումը և դրա համար նպաստավոր ազգային ինքնատիպությունը կարելի է ընդունել որպես այդպիսին: Ավելի ճիշտ՝ ազգային նպատակը՝ հոգևոր-մշակութային ինքնության զարգացող վերարտադրությունն է:

Մարդկության պատմությունը կարելի է ներկայացնել որպես մշակույթների և կենսաձևերի պայքարի պատմություն, ուր փորձություն են բռնում դրանցից կենսունակները⁵: Հոգևոր-մշակութային ինքնության կտրուկ կորուստը վերարտադրության պրոցեսում ազգի համար նշանակում է օտար մշակույթի էքսպանսիա և աստիճանական ծուլում: Այդպիսի ազգերը չեն կարող դիմանալ մրցակցության այլ ձևերի նույնպես, չեն կարող լինել անկախ կամ բարգավաճ: Եվ հակառակը՝ հզոր և բարեկեցիկ ազգերը ոչ միայն վերարտադրում են իրենց ինքնությունը, այլև պարտադրում են իրենց հոգևոր-մշակութային արժեքները «պարտվող» ազգերին, հիմքեր ստեղծելով այդ ազգերի նկատմամբ ապագայում, մյուս բնագավառներում ևս, հաղթանակներ տանելու համար:

⁵ Տես՝ Վահրադյան Վ.Գ., «Ազգային գաղափարախոսության հարցի առնչությամբ կամ ի՞նչ անել»:

Կենսունակ մշակույթը չի նշանակում ավելի բարձր մշակույթ: «Բարձր» մշակույթի առկայությունն էլ չի ապահովագրում նրա կորստից: Ազգային զարգացման, այսինքն՝ մշակութային ինքնության այսպես կոչված ընդլայնված վերարտադրության համար անհրաժեշտ նախադրյալներն են.

1. Ազգային հոգևոր-մշակութային օջախի՝ հայրենիքի (պատմությունը կրող և կեցողային առանձնահատկությունները թելադրող կենսատարածքի) առկայությունը:

2. Օջախում մշակույթը կրող ժողովրդի այնպիսի քանակի, գիտակցության և կազմակերպվածության առկայություն, որի դեպքում ներքին շփումների և փոխազդեցությունների բաժինը գերազանցում է արտաքին շփումներին և ազդեցություններին:

3. Մշակույթի արդիականացման և այլոց շահեկանորեն ներկայացնելու նախադրյալների առկայությունը:

Հայրենիքի բացակայությունը չի կարող լրացվել գաղութային կյանքով, քանի որ մշակույթի վրա միջավայրի ազդեցությունը մեծ է, թեև գաղութները ընդունակ են որոշ ժամանակ պահպանել մշակույթը:

Արհեստականորեն կարելի է փոքրաքանակ ժողովրդին մեկուսացնելով ստեղծել այնպիսի վիճակ, որպեսզի ներքին փոխազդեցությունները գերազանցեն արտաքին ազդեցություններին, սակայն այս դեպքում, նախ, չի լուծվի արդիականացման խնդիրը, քանի որ փոխազդեցությունները զարգացում են ապահովում և ազգերի գործակցությունը այդ զարգացումը ապահովող համաշխարհային միտում է, և ապա հնարավոր չի լինի ներկայացնել մշակույթը, ինչը զարգացումը խթանող պահանջ է: Բացի այդ, հավերժ մեկուսացնել անհնար է և ապամեկուսացումը տվյալ մշակույթի համար կարող է կործանարար հետևանքներ ունենալ՝ նա չի դիմանա արտաքին ազդեցության մեծ չափերին:

Ազգային զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների առկայությունից որոշվում է ԱԱ խնդրի տարողությունը: Եթե դրանք բավարար չափով առկա չեն կամ մասնակի կորստի վտանգ կա, պետք է որդեգրվի ԱԱ այնպիսի հայեցակարգ, որը հնարավորություն կտա եղածը պահել և պակասը վերականգնել: Դրանց առկայության և կորստի վտանգի անհավանականության դեպքում, երբ նախադրյալներ են ստեղծվում մշակութային ազդեցությունը տարածելու համար, ԱԱ հայեցակարգն էլ պետք է լինի այնպիսին, որպեսզի սպասարկի այդ տարածումը:

ԱՄՆ-ն և Եվրոպան իրենց ողջ արտաքին քաղաքականությունը կառուցում են սեփական կենսաձևի արտահանման խնդիրը լուծելու համար: Ռուսաստանը չի կարողանում պահպանել խորհրդային ժառանգությունը, որովհետև ինքն էլ է հրաժարվել այն կենսաձևից, որը ԽՍՀՄ-ը փորձում էր արտահանել: Մահնդական աշխարհը, որ ժամանակին ձևավորվել էր մշակութային արտահանման ռազմական-կայսերական մեթոդներով, այսօր, ունենալով շատ ավելի սահմանափակ հնարավորություններ, փորձում է մեկուսանալ աշխարհից՝ ազատվելու համար արևմտյան արժեքների էքսպանսիայից:

Թե առաջին, թե երկրորդ դեպքում ԱՄ հայեցակարգը հնարավոր է ներկայացնել որպես ազգային զարգացման հեռանկարային ծրագիր կամ դրա մի մաս: Եվ դա իսկապես այդպես է: Սակայն չի կարելի դա ներկայացնել պարզապես որպես տնտեսական զարգացում կամ ժողովրդի կենսամակարդակի աճ: Այս դեպքում շատ ավելի կարևոր է զարգացման հենց ազգային կոմպոնենտը, որը բնորոշվում է հոգևոր մշակութային արժեքներով: Տնտեսական հարաբերական զարգացումը հնարավոր է նաև առանց և նույնիսկ ի հաշիվ ազգային զարգացման, հատկապես երբ խուս՝ տնտեսապես հետամնաց երկրի մասին է: Սակայն նույն տնտեսական մրցապայքարում այլ ազգերի հաղթել հնարավոր է միայն հոգևոր-բարոյական զարգացման, և միայն որպես դրա անխուսափելի հետևանք՝ տնտեսական զարգացման պայմաններում:

Ազգերը պայքարում են հարևան և մրցակից այլ ազգերի համեմատ զարգացման ավելի մեծ տեմպեր արձանագրելու համար: Ազդեցության ընդարձակումը մեծապես ծառայում է այս նպատակին, քանի որ զարգացումը ունի ոչ միայն ներքին, այլ նաև արտաքին՝ այլոց հաշիվն, դրսևորում:

Գաղութատիրության ծավալման արդյունքում առաջացան բազմաթիվ անզուլեզու, իսպանալեզու, ֆրանկոլեզու երկրներ և ազգեր, որոնք այս կամ այն չափով մայր երկրների մշակույթի կրողներն են դարձել և այդ տեսակետից շատ հարմար են որպես նրանց կողմից առաջնորդվող ընդհանուր դաշինքի և շուկայի մասնակից: Յետաքրքրական է, որ ոչ ազգային պետությունները իրենց առաքելությունը նույնպես ձևակերպում են, թեկուզ գաղափարախոսական, բայց նույնպես որպես հոգևոր-մշակութային ազդեցության ընդարձակում. ԽՍՀՄ-ի կոմունիզմը, ԱՄՆ-ի ազատու-

թյունն ու ամերիկյան կենսաձևը և այլն:

Երբ նման ընդարձակումը տեղի է ունենում այլ ազգերի սահմանափակման հաշիվն, ապա ծագում է հակառակ խնդիրը՝ փրկել, պահպանել ու մրցունակ դարձնել ազգային ինքնատիպությունը և այն կրող ազգը: Իհարկե, այս խնդիրը տարբեր սրությամբ է դրված թանգարանային մնուլների վերածված հնդկացիների, Ռուսաստանում ծուլվող, բայց իրենց հայրենիքում ինչ որ չափով ինքնավար ժողովուրդների, կամ զարգացող (երկրներ) բազմաթիվ ազգերի դեպքում:

Այս ազգերի նպատակը առաջին հերթին ազգային իրավունքների պաշտպանությունն է կամ օտարված ազգային իրավունքներին տիրացումը, եթե առկա են դրա հնարավորությունները: Եթե ազգերի զարգացման և ինքնատիպության պահպանման իրավունքը ոչ մեկի կողմից ուղղակիորեն չի վիճարկվում, ապա դրա կոնկրետ դրսևորումները ավելի վիճարկելի են որպես իրավունք, քանի որ զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը հաճախ հնարավոր է լինում միայն ի հաշիվ ուրիշների զարգացումը սահմանափակող գործողությունների:

Պետրոս Ա-ն, դուրս բերելով Ռուսաստանը դեպի ծովեր և բացելով «պատուհան» դեպի Եվրոպա, զբաղված էր զավթումներով, որոնք սակայն անհրաժեշտ էին, այսինքն՝ արդարացվում էին Ռուսաստանի առաջընթաց զարգացումն ապահովելու իմաստով: Գերմանիան սկսեց երկու համաշխարհային պատերազմ, համարելով, որ ինքը նույնպես իրավունք ունի գաղութներ ունենալու և զարգանալու այլ Եվրոպացիներին հավասար ու հանգստացավ միայն գաղութային համակարգի փլուզումից և երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին իր ստարտային պայմանների բարելավումից հետո միայն:

Փաստորեն տեղի է ունենում ազգ-սուբյեկտների պատկերացրած (զարգացման) իրավունքների տիրույթների հատում: Որքան էլ փորձեն կանոնակարգել սուբյեկտների փոխհարաբերությունները (միջազգային իրավունքը փորձում է կանոնակարգել պետությունների հարաբերությունները, միաժամանակ ազգերի համար ճանաչելով պետություն ստեղծելու իրավունքը), դրանք, միևնույն է, մնում են մինչև վերջ և մեծամասամբ չկանոնակարգված: Իրավունքների հարցը բաց մնալով՝ պատճառ է դառնում ազգերի միջև թաքնված կամ անթաքույց պայքարի: Ավելին, հաճախ այդ կանոնակարգումը, կամ գոմե նրա գործադրման առանձին

կոնկրետ դեպքերը, արդյունք են նման պայքարների:

Որպես ընդհանուր նպատակ ունենալով ազգային զարգացումը և ձգտելով այդ ուղղությամբ հասնել առավելագույնին, այսինքն՝ մաքսիմալ գործնական նպատակ սահմանելով, ազգերը զբաղվում են սեփական ռեսուրսների մեծացմամբ: Հենց այդ ռեսուրսների մեծացումն էլ մի կողմից՝ թույլ է տալիս իրականացնել օրվա նպատակադրումները, իսկ մյուս կողմից՝ սահմանել ավելի մեծ նպատակներ վաղվա համար: Սահմանափակ ազգային նպատակ սահմանելով և պոտենցյալի առավելագույնը մի օր չօգտագործելով, սերունդները ազդում են նաև հաջորդ սերունդների զարգացման տեմպերի վրա:

Ազգային զարգացման վրա ազդող գործոնները բազմազան են: Դրանք իրենց ծագումով կարող են լինել ներքին և արտաքին սուբյեկտների գործողությունների կամ օբյեկտիվ զարգացումների արդյունք: Սակայն դրանցից բացասականներին հակազդելը, իսկ դրականները զարգացնելը տեղի է ունենում ազգային ռեսուրսները մեծացնելու (նաև սահմանափակումներից ազատվելու) միակ ճանապարհով:

Եթե ԱԱ հայեցակարգը պատասխանելով «որո՞նք են ազգային իրավունքները» հարցին սահմանում է ազգային նպատակը, ապա պատասխանելով «ինչպե՞ս պետք է իրագործել (տեր կանգնել) այդ իրավունքները» հարցին, ըստ էության, ընտրություն է կատարում ռեսուրսների միջև և որոշում ընդունելի սահմանափակումները: Եթե հաշվի առնենք, որ հենց ազգային նպատակի սահմանումը նույնպես մեծապես հիմնված է նրա իրականացման հնարավորությունների վրա, ապա այս երկու հարցադրումները ԱԱ կոնցեպցիայի հիմնական «որո՞նք են ռեսուրսները» հարցի տարբեր մոտեցումներն են միայն:

Քանի որ ազգերը տարբերվում են իրենց չափերով, հատկանիշներով, նրանց սպառնացող վտանգներով և ներուժով, ապա ի սկզբանե գտնվում են անհավասար պայմաններում: Սակայն, քանի որ նրանց միջև պայքարը ընթանում է միայն այն կանոնների սահմաններում, որոնք իրենք են պատրաստ ընդունելու, իսկ մրցավարի պարտականությունները հաճախ կատարում է նրանցից հաղթողը, ապա երբեք չի կարելի պնդել, որ հակամարտող կողմերից մեկը մյուսից միանշանակ ուժեղ է: Ռեսուրսների մեկ տեսակից աղքատ կողմը կարող է կոմպենսացնել այն մեկ այլ տեսակով, իսկ պայմանականորեն ասած՝ գումարային աղքատությունը կարող է

կոմպենսացնել սահմանափակումներն ու «կանոններն» անտեսելու ճանապարհով: Այսինքն, ծայրահեղացնելով միտքը, պետք է ասենք, որ ռեսուրսներն իրականում անսահման են, և միայն հասարակության կողմից ընդունված սահմանափակումներն են, որ խոչընդոտում են անսահման պոտենցիալից անհրաժեշտ չափի օգտագործմանը:

Ազգային զարգացումը մեծապես կախված է այն հարցից, թե որքանով է ազդը կարողացել իրականացնել առկա վտանգներին համարժեք ռեսուրսների հավաքագրում: Եշմարիտ է ԱԱ հայեցակարգի հիմքում դրված այն փիլիսոփայությունը, որը ունակ է ապահովելու վտանգների և ռեսուրսների այդ համարժեքությունը:

Սկզբունքները

Երբ ԱԱ սուբյեկտ է դիտարկվում միայն պետությունը, իսկ ԱԱ խնդիրը միախառնվում է պետության այլ պատասխանատվությունների հետ, որոնց թվում են իր քաղաքացիների անվտանգությունն ապահովելու և անվտանգության գծով ստանձնած միջազգային պարտավորությունները կատարելու նրա պատասխանատվությունները, ապա անվտանգության ապահովման սկզբունքները բնականորեն պետք է ներառեն այն դրույթները, որոնք տեղ են գտել նաև Հայաստանի անվտանգության մասին օրենքի նախագծում.

- օրինականությունը,
- անձի, հասարակության և պետության անվտանգության հաշվեկշռվածության ապահովումը,
- անձի, հասարակության և պետության փոխադարձ պատասխանատվությունը,
- միջազգային անվտանգության համակարգերի հետ համագործակցությունը:

Օրինականությունը, որպես սկզբունք, ընդհանրական է պետության համար: Սակայն բոլոր երկրները, որոնք քիչ թե շատ ձևավորված գաղտնի ծառայությունների համակարգ ունեն, մշտապես խախտում են սեփական և օտար երկրների օրենքները: Պետական և առևտրական գաղտնիքների գողությունը, մարդկանց առևանգումները և սպանությունները,

չթույլատրված գաղտնալուծումները և վարկաբեկող նյութերի հավաքը սովորական գործելակերպ է: Այս գործողությունները հաճախ իրականացվում են հատուկ այդ նպատակով ստեղծված մարմինների կամ նրանց ստորաբաժանումների, իսկ երբեմն էլ քողարկվածների կողմից: Սա անիմաստ է դարձնում օրինականության սկզբունքը:

Հաշվեկշռվածության սկզբունքը իր մեջ ակնարկ է պարունակում, որ մի կողմից քաղաքացիների, իսկ մյուս կողմից՝ հասարակության և պետության միջև կարող է շահերի խաչաձևում լինել: Այդ դեպքում շահերի մի մասը պետք է զիջվեն: Եթե դա արվում է ազգը ներկայացնողների կողմից, ապա անհասկանալի է, թե ինչու բազմաթիվ քաղաքացիներ պետք է զիջեն մեկին: Այս ձևով սկզբունքի կիրառումը հատուկ է անվտանգության էական խնդիրներ չունեցող պետություններին, իսկ եթե կան այդպիսիք, ապա այս հանգամանքը պետությանը կարող է զգալիորեն թուլացնել: Եթե անձերի իրավունքներն են սահմանափակվում, ինչպես հաճախ լինում է, ապա գործ ենք ունենում ԱՄ հարցերի առաջնայնության սկզբունքի հետ, որը միանգամայն հակասում է հավասարակշռության պետական սկզբունքին:

Փոխադարձ պատասխանատվության սկզբունքը ինչ-որ բանով նման է ստորև ներկայացվելիք այն սկզբունքին, որով սահմանվում է ԱՄ ապահովումը որպես հասարակության իրավունք և պարտականություն: Միայն այն տարբերությամբ, որ այստեղ սուբյեկտը միայն պետությունն է, իսկ հասարակությունը պարտավոր է ենթարկվել, եթե պահանջվում է: Պատասխանատվության պետության բաժինը, պետք է ենթադրել, անձի անվտանգությունն ապահովելն է:

Միջազգային անվտանգության համակարգերի հետ համագործակցությունը շատ բնական է այն չափով, որ չափ այդ համակարգերը ստեղծված են մասնատվալ երկրի կողմից, այսինքն՝ դաշինքների դեպքում, քանզի դա ԱՄ բնական մասն է: Սակայն, եթե խոսքը գնում է այլ երկրների կողմից ստեղծված և մյուսներին պարտադրված համակարգերի մասին է, ապա նման համագործակցությունը կարող է դիտվել որպես պարտադիր պայման, սակայն այդ սկզբունքով ԱՄ չի կարող ապահովվել:

Այսպիսով, վերոհիշյալ սկզբունքները չեն կարող լինել ԱՄ ապահովելու կանոններ, նույնիսկ երբ խոսքը միայն պետություն-սուբյեկտի մասին է: Փոխարենը ԱՄ-ն ամբողջությամբ ապահովելու մասին կարելի է խոսել,

երբ պահպանված են հետևյալ սկզբունքները.

Առաջնայնության սկզբունք - Անհատական կամ այլ ազգային ենթասուբյեկտների զարգացումը հարաբերականորեն սահմանափակ է և նրա սահմանները որոշվում են ազգային զարգացման աստիճանով: Մարդիկ դաստիարակվում ու կատարելագործվում են ազգային միջավայրում, գործում և հաջողության են հասնում օգտվելով նրա ընձեռած բազային հնարավորություններից: Այս իմաստով ազգային առաջընթաց զարգացումը շատ ավելի կարևոր է, քան անհատական զարգացումը:

ԱՄ մենք փաստորեն ձևակերպեցինք որպես ազգային զարգացումը ապահովող համակարգ: Հետևաբար ԱՄ պահանջների կատարումը առաջնային չափանիշի են վերածվում հասարակության ողջ կենսագործունեության համար՝ հետին պլան մղելով տնտեսական արդյունավետության, հարմարավետության, արդարության, մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության, խմբային և անհատական շահերի, ներքին, բնապահպանական և այլ չափանիշները:

Վերը թվարկվածներից բնապահպանական խնդիրները պետք է դասակարգել գլոբալ բնապահպանականի և ազգային բնապահպանականի: Թե բնապահպանական և թե այլ գլոբալ խնդիրների հետ կապված նպատակադրումները ազգերը ընդունում են որպես մարդկության ընդհանուր զարգացման նկատմամբ ունեցած պարտք: Կախված պրոբլեմի սրությունից և այդ պարտքի գիտակցությունից, բնապահպանական չափանիշները ունակ են վերածվելու ԱՄ-ն պահանջներից էլ ավելի կարևոր (մարդկության ոչնչացումը կանխելու տիպի) պահանջների: Մյուս կողմից՝ ազգային էկոլոգիական խնդիրները, երբ նրանք գնահատվեն որպես ԱՄ (ռեսուրսները կրճատող տիպի) վտանգներ, ինքնաբերաբար վերածվում են ԱՄ պահանջի և ձեռք բերում համապատասխան առաջնահերթություն: Քանի դեռ նրանք, պարունակելով որոշակի վնասներ, առայժմ իրենցից մեծ վտանգ չեն ներկայացնում, ապա նրանց լուծումը կարող է հետաձգվել և այս չափով սերնդի շահը զիջում է ազգային շահին:

Ազգային նպատակներին ինչ-որ իմաստով հակադրվում է տվյալ սերունդի շահը ընդհանրապես և յուրաքանչյուր անհատի շահը մասնավորապես: Կառավարման խնդիրներ լուծելիս, ազգային որոշումներ կայացնելիս այս հակադրությունը հաշվի առնելն է որոշիչը: Ազգային նպատակը և ազգային զարգացումը, այնքանով, որքանով կարևորվում են յուրա-

քանչյուր սերնդի կողմից, ընդունվում են որպես պարտք, որպես մյուս սերունդների հանձնարարություն, որպես պապերի կտակ կամ թոռների ապագայի մասին մտածում, հետևաբար՝ առաջնայնություն են ձեռք բերում ընթացիկ շահերի նկատմամբ:

Այս համակարգի առկայությամբ կառավարումը ազգային հաստատությունների համար բաժանվում է երկու առանձին մակարդակների⁶, ընդ որում՝ ԱՄ կոնտուրը գերակայում է ընթացիկի նկատմամբ: Այս պահանջների առաջնային լինելը տրամաբանական այլ չափանիշների նկատմամբ արդարացվում է ավելի մեծ չարիքի կանխման տրամաբանությամբ: Դրանց անտեսումը ազգը վերածում է միայն մեկ քայլ հաշվարկող շախմատիստի:

Առաջնայնության սկզբունքը ունի նաև իր երկրորդ կողմը: ԱՄ-ը հասարակական հարաբերությունների արդի մակարդակում փաստորեն առաջնայնություն ունի մի կողմից անհատական, իսկ մյուս կողմից՝ գլոբալ անվտանգության նկատմամբ: Այս դրույթը խստորեն վիճարկվում է ԱՄ մասին բոլոր պաշտոնական և հրապարակային նյութերում: Միջազգային իրավական նորմերի հիմքում մի կողմից դրված են մարդու իրավունքները, իսկ մյուս կողմից՝ գլոբալացման միտումները առաջին պլան են մղում համամարդկային շահը: Ավելին, ազգային շահերը, ազգայնականություն որակումով, դիտվում են որպես հակամարտությունների և պատերազմների գլխավոր պատճառ, և գլոբալ քարոզչական դաշտում տիրապետում են ազգային շահերը առևտրական շահերով, իսկ սահմանները ինտեգրացիայով փոխարինելու տենդենցները: Ազգային օրենսդրությունները, որպես կանոն, ձգտում են չհակադրվել այս հիմնադրույթներին և լավագույն դեպքում փորձում են հավասարակշռություն ապահովել քաղաքացու, պետության և միջազգային հանրության շահերի ապահովման գործում:

Սակայն, թե XX դարի պատմությունը և թե XXI դարի իրական միտումների վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ ազգերը շարունակում են մնալ համաշխարհային թատերաբեմում հիմնական գործող անձինք, իսկ այդ ազգերի, այդ թվում նաև ֆինանսական, շահերը ներկայացնող պետու-

⁶ Կառավարման երկու կոնտուրների մասին տես՝ Ի. Բադիրյանի հոդվածներում. «Экономической безопасности» և «Տնտեսական անվտանգության հիմնախնդիրները 33-ում»:

թյուններն իրենց գործողություններում որպես կանոն հաշվի չեն առնում ոչ անհատների և ոչ էլ մարդկության շահերը: Գլոբալացումը այս համատեքստում և իր իրական բովանդակությամբ ոչ այլ ինչ է, քան մեկ ազգային մշակույթի և հոգևոր-արժեքային համակարգի ձգտումը հասնել համաշխարհային տիրապետության: Ինչ վերաբերում է մարդու իրավունքներին, ապա այն մի կողմից, իր սահմանված տեսքով, մաս է կազմում վերոնշյալ արժեքային համակարգին, իսկ մյուս կողմից՝ հիմք է հանդիսանում բաժանելու աշխարհը «լավ» և «վատ» ազգերի, նրանց բարեկամությամբ պարզևատրելու կամ պատժելու համար:

Եթե վերացական ձևով դիտարկենք մարդու, ազգի և մարդկության անվտանգության հաշվեկշիռը, ապա իհարկե, ինչպես մարդն իր անվտանգության խնդիրները լուծելիս պետք է հաշվի առնի ազգային և համամարդկային անվտանգության պահանջները, նույնպես և ազգը պետք է հաշվի առնի անհատականը և համամարդկայինը, իսկ մարդկությունը՝ անհատականը և ազգայինը: Մարդը, թերևս, իր պատասխանատվության գիտակցությանը համապատասխան, այդպես էլ վարվում է: Ազգերը նույնպես դժվար թե գիտակցաբար դիմեն քայլերի, որ վտանգի մարդկության ապագան, իսկ մարդկանց որպես կանոն նրանք վտանգում են շատ ուրիշների ավելի մեծ վտանգից ազատելու համար: Թերևս մարդկությունը նույն կերպ պետք է վարվի ազգերի հետ:

Սակայն մարդկությունը, որպես համակեցություն, բացի ազգերից, գոնե այսօր չունի ձևավորված ներքին սուբյեկտներ, իսկ ունեցածներն էլ ձևավորված են ազգերի հիմքի վրա: Այդ պատճառով դրանցից ազդեցիկները սեփական շահը որպես մարդկության շահ ներկայացնելու ավելի մեծ հնարավորություն ունեն: Բնականաբար մարդկության շահերի այդպիսի ընկալումը դժվար ընդունելի պետք է լինի մյուս ազգերի համար: Բացի այդ, երկրորդ մարդկության բացակայությունը համամարդկային անվտանգությունը վերածում է խիստ հարաբերական կատեգորիայի՝ սահմանափակելով բնապահպանական, տեխնոլոգիական, համաճարակային կամ նման տիպի աղետներով: Մարդկությանը սպառնացող վտանգները փաստորեն կարող են ծագել միայն բնության հետ նրա ունեցած փոխհարաբերություններում: Բնությունը, որպես «թշնամի» վիճարկում է մարդ կենսաբանական տեսակի կենսունակությունը միայն: Այս ամենի մեջ ոչ մի կերպ չեն տեղավորվում, ասենք, ժողովրդավարությանը,

եկամուտների արդար բաշխմանը կամ սեռերի հավասարությանն ուղղված սպառնալիքները: Այս և նման կատեգորիաները ինքնին վիճարկելի են որպես նպատակ հենց մարդկության համար, և որպես այդպիսին կարող են սահմանվել միայն ազգային չափանիշներին համապատասխան: Համամարդկային ընդհանուր շահի այս բացակայությունն է, որ պատճառ է հանդիսանում ազգային շահերի գերակայության համար:

Միաժամանակ ազգային շահերը գերակայում են նաև անհատական շահերի նկատմամբ, այն պատճառով, որ յուրաքանչյուր անհատի ազդեցությունը անչափ փոքր է և մոտավորապես հավասար մյուս անհատների ազդեցությանը, ինչի արդյունքում ձևավորվում են ազգային հաստատություններ, այդ թվում՝ պետությունը, որոնք ունակ են ազգային շահը պարտադրել անհատներին: Անհատները չեն կարող ազատվել իրենց ազգային պատկանելությունից, լավագույն դեպքում կարող են փոխել այն, հետևաբար չեն կարող ազատվել պետության և այլ ազգային հաստատությունների՝ իրենց կյանքում ունեցած որոշիչ դերից: Պատահական չէ, որ մարդիկ հաճախ են իրենցից իրենց դժբախտությունների մեղավոր համարում կառավարությանը, հարուստներին, ազգի թշնամիներին, սակայն երբեք ՄԱԿ-ին:

Այսպիսով, որքան էլ հայտարարվեն մարդու և մարդկության շահերի գերակայության մասին, ազգային շահերը դեռ երկար ժամանակ շարունակելու են գերակայել և թելադրել մարդկության զարգացումը: Իսկ անհատի զարգացումը հնարավոր է միայն դիտարկել ազգային զարգացման համատեքստում:

ԱԱ ապահովումը հասարակության իրավունքն է և պարտականությունը - Այս սկզբունքը պայմանավորված է հասարակության՝ ԱԱ սուբյեկտ լինելու հանգամանքով: Բացի այն, որ այս սկզբունքը նպաստում է ամբողջ ազգի լայն, թեկուզ միջնորդավորված, ներգրավվածությանը ԱԱ խնդիրների լուծմանը, այն նաև փաստորեն յուրաքանչյուրին իրավունք է վերապահում հանդես գալու որպես նեղ իմաստով ԱԱ սուբյեկտ, եթե պահանջվում է գործել անկախ և կատարել քայլեր ԱԱ ապահովելու ուղղությամբ՝ ստանձնելով ողջ պատասխանատվությունը, երբ այդ քայլերը չեն կատարում դրան կոչված այլ կառույցներ:

Հասարակության լայն ներգրավվածությունը նաև ապահովում է ԱԱ համակարգի զարգացումը այն դեպքերում, երբ պետությունը և համա-

կարգին մաս կազմող մյուս հաստատություններն իրենց ներքին կազմակերպական ու գաղափարախոսական կաղապարվածության պատճառներով ունակ չեն լինում համարժեք արձագանքել օրվա մարտահրավերներին:

Հաճախ պետությունները, որպես ազդեցիկ ներազգային սուբյեկտներ, հակված են «ուզուրպացնել» ԱԱ սուբյեկտի իրավունքը և հաճախ էլ դա նրանց հաջողվում է: Սակայն նույնիսկ պետության ունեցած համեմատաբար մեծ ազդեցության խիստ սահմանափակության, իսկ դուրս մնացած հատվածում ԱԱ համակարգի բացակայության պատճառով, ազգային զարգացմանը վերաբերող բազմաթիվ հարցեր, որպես կառավարման ազգային խնդիր, մնում են չլուծված: Այսինքն, ԱԱ համապարփակ համակարգի բացակայությունը հանգեցնում է նրան, որ ազգային խնդիրները կամ լուծվում են ըստ իներցիայի, կամ արտաքին (ազգայինից դուրս) միջավայրի ազդեցությամբ: Այլ կերպ ասած՝ մենք մեզ չենք կառավարում:

Այս սկզբունքից ածանցվում է *փոխադարձ հսկողության սկզբունքը*: Յուրաքանչյուր մարդ, կազմակերպություն և ազգային հաստատություն իրավունք ունի և պարտավոր է հսկել բոլոր մյուսների գործունեությունը՝ ԱԱ շահերին համապատասխանության տեսանկյունից:

Ամբողջականության սկզբունք – ԱԱ խնդիրները ամբողջական են, անկախ նրանց դրսևորման բազմաթիվ ձևերից: Գոյություն չունեն առանձին ռազմաքաղաքական, ֆինանսատնտեսական, կրթամշակութային և այլ անվտանգություններ, քանի որ դրանց օբյեկտ վտանգները ինքնուրույն գոյություն չունեն: Եթե փորձենք քննել մեկ, ապա մյուս ոլորտի վտանգները, կտեսնենք, որ դրանց ցանկը բոլոր դեպքերում համընկնում է:

Արտաքին պարտքի վտանգավոր մեծությունը վտանգածին է, որովհետև երկիրը կախվածության մեջ է գցում պարտատեր ազգերից, կրթամշակութային անկախությունը վտանգված է, որովհետև նույն պարտատերերը, օգտվելով տնտեսական ծանր վիճակից, սոփական չափորոշիչներն են պարտադրում երկրին, միաժամանակ մեծացնում իրենց ռազմաքաղաքական ներկայությունը, որի հետևանքով երկիրը կարող է կորցնել իր անկախ զարգանալու հնարավորությունն ընդհանրապես: Ամեն դեպքում՝ վտանգն այն ազգը կամ ազգերն են, որոնց համեմատ տվյալ ազգը հետ է մնում իր զարգացմամբ և որոնք իրենց իրավունքն են համարում պարտադրել այն հարցերում, որոնք տվյալ ազգը տեսնում է իր իրավունքների

տիրույթում:

Ռեսուրսների պակասի կամ այլ պատճառով ԱԱ խնդիրները չի կարելի լուծել մասնակի, առանձին ենթաուղղությունների կամ ոլորտների համար: Առանձին օղակներում խնդիրը չլուծելու դեպքում ԱԱ ողջ շղթայում ընդհանուր խնդիրը մնում է չլուծված: Հետևաբար այն չլուծված է մնում նաև առանձին ոլորտների համար: Ռեսուրսների պակասը պետք է հանգեցնի իրատեսական նպատակների և ռազմավարական խնդիրների սահմանման, որոնց հնարավոր կլինի համալիր լուծում տալ, կամ պետք է հանգեցնի ռեսուրսների կամ սահմանափակումների վերանայման:

Ամբողջականության սկզբունքը ունի նաև հետևանքային սկզբունք: Այն է. *Նպատակների նույնության սկզբունքը*: Ազգի բոլոր հաստատություններում, որոնք այս կամ այն չափով ներգրավված են ԱԱ համակարգի մեջ, չի կարող լինել հակասություն նպատակադրումների միջև: Գիշտ է, այդ հաստատությունները, անգամ պետության ճյուղերը, որպես ներազգային սուբյեկտներ, ունեն շատ մեծ ինքնուրույնություն. մասնավորապես, ինքնուրույն են որոշում ազգային նպատակը, գիտակցում վտանգները և նույնիսկ ինքնուրույն են սահմանում իրենց խնդիրները ԱԱ ապահովելու գործում, սակայն ԱԱ համակարգի գոյությունը պահանջում է, որ որոշվի նույն նպատակը, գիտակցվեն նույն վտանգները և յուրաքանչյուրը ստանձնի լուծվելիք խնդիրների հենց իր բաժինը:

Առաջին հայացքից աներևակայելի է մնան առաջադրանք սահմանելը խիստ ապակենտրոնացված մի համակարգի համար, սակայն այլ կերպ ԱԱ համակարգ պատկերացնելն անհնար է: Միաժամանակ պետք չէ մոռանալ, որ ազգային բոլոր հաստատությունները փոխկապակցված են և գործում են փոխազդեցությունների հզոր դաշտում: Ավելին, ազգային արժեքային համակարգը, որով պայմանավորված են ազգային հաստատությունների բոլոր քայլերը, ձևավորվում է միասնական ինֆորմացիոն միջավայրում: Այս տեսակետից խնդիրը բոլորովին էլ անիրականանալի չէ: Սակայն պետք է հաշվի առնել, որ նաև այս դեպքում կարող է լինել այլալարծություն: Այսինքն, մինչև նույն ինֆորմացիոն միջավայրում պատկերացվեն երկու կամ երեք համարժեք լուծումներ: Ընդ որում, այս նպատակներից յուրաքանչյուրը կարող է հարազատ լինել որոշակի հաստատությունների համար, որոնցում ավելի վառ են արտահայտված հատվածական շահերը: Այս դեպքում ոչ միայն չի ձևավորվի ազգային ընդհանուր

նպատակ և ծրագիր, այլև կարող են կատարվել հակասական գործողություններ:

Արտաքին ազդեցությունից անկախության սկզբունքը - Այս սկզբունքը ամբողջությամբ իրականանալի չէ: Ազգը, որպես ամբողջություն, փոխադարձաբար ազդվում է այլ ազգերից՝ նրանց հետ ունեցած հարաբերությունների ընթացքում: Դա հանդես է գալիս որպես գումար այն ազդեցությունների, որոնց ենթարկվում են անհատները, նրանց կազմակերպված խմբերը և վերջին հաշվով ազգային բոլոր հաստատությունները: Իսկ անհատները կամ նրանց խմբերը ենթակա են արտաքին աշխարհի ինֆորմացիոն, տնտեսական և այլ տիպի բազմաթիվ ազդեցությունների: Դրանց արդյունքում փոխվում է մարդկանց մտածողությունը, ազգային ռեսուրսները, ուստի նաև ազգային նպատակի և վտանգների մասին պատերազումները ողջ հասարակության մեջ:

Խոսելով արտաքին ազդեցություններից անկախության մասին, թերևս, պետք է նկատի ունենալ հարաբերական անկախություն: Մասնավորապես, անհատների վրա առկա ազդեցության ֆոնը, օրինակ, պետք է դիտարկել որպես օրվա օբյեկտիվ պայման: Այդ ազդեցությունը բնականորեն փոխանցվում է ԱԱ համակարգի հիմքը կազմող հաստատություններին, այդ թվում պետությանը: Քանի որ նեղ իմաստով հենց ազգային հաստատություններն են կազմում ազգային անվտանգության համակարգի ամբողջությունը, ապա էական են ուղղակիորեն նրանց ուղղված ազդեցությունները: Այդ ազդեցությունները էապես ավելի պակաս օբյեկտիվ են, քանի որ հասարակությունը մշտապես բարեփոխում է ազգային հաստատությունների իր համակարգը: Հետևաբար ցանկացած պահի ազգային անվտանգության համակարգի ձևավորման գործում առկա է շեղման հնարավորություն: Միշտ կարելի է պատկերացնել, որ հնարավոր է գտնել այն երկու ծայրահեղ տարբերակները, որոնցից մեկի դեպքում արտաքին ազդեցությունները (նրանց արդյունավետության գործակիցները) ամենամեծն են, իսկ մյուսի դեպքում՝ ամենափոքրը: Հասարակական ընկալման մեջ դրանցից առաջինը կընկալվի որպես արտաքին ազդեցության տակ, իսկ երկրորդը՝ ազդեցություններից անկախ համակարգեր:

Վերոհիշյալ սկզբունքները պահպանելու դեպքում միայն կարելի է խոսել ԱԱ համակարգի գոյության մասին և վստահել նրա արդյունավետությանը:

ԱԱ համակարգը եվ նրա ներքին դասակարգումը

Խոսելով ազգ համակցության ներքին սուբյեկտների մասին, մենք առանձնացրինք հաստատություն (ինստիտուցիոնալ) սուբյեկտները որպես ԱԱ համակարգի պոտենցիալ սուբյեկտներ: ԱԱ ցանկացած սուբյեկտի, ի մասնավորի պետության և նույնիսկ ինքնակազմակերպվածների, տեսանկյունից ազգային հաստատությունները հանդես են գալիս նաև որպես ԱԱ համակարգի օբյեկտներ, քանի որ անհրաժեշտ է դառնում պատասխանել այն հարցին, թե «ի՞նչ հաստատություններ են անհրաժեշտ և ինչպիսի՞ն պետք է լինի դրանցից յուրաքանչյուրն իր կառուցվածքով»:

Ժամանակի ցանկացած պահին, անկախ այն բանից, թե ինչքանով են ազգային հաստատությունները ներգրավված ԱԱ համակարգում, նրանք որպես համակարգ կան և գործում են: Այլ կերպ ասած ԱԱ համակարգը գնահատելիս մենք պատասխանում ենք այն հարցերին «թե որքանով է հաստատությունների ազգային համակարգը գործում ԱԱ պայմանակարգում» և «որքանով է այն իր կառուցվածքով արդյունավետ ԱԱ խնդիրները լուծելու և ազգային հեռանկարային զարգացումը ապահովելու տեսանկյունից»:

Ազգային հաստատությունների համակարգը գործում է որոշակի ինտեգրայով: Այլ կերպ ասած, եթե մի պահ տեսականորեն ընդունենք, որ բոլոր ազգային վտանգները բացակայում են, ապա ազգային հաստատությունները գործում են իրենց սովորական վիճակում և չեն մտածում ոչ միայն վտանգների այլև ազգային նպատակի և զարգացման ռազմավարության մասին: Զգալով և գիտակցելով վտանգի առկայությունը, ազգային համակարգը, ինքնաբերաբար, իր տրամադրության տակ եղած միջոցներով փորձում է հակազդել: Եթե այդ պահին առկա ԱԱ պայմանակարգը հնարավորություն չի տալիս գիտակցելու վտանգը, ապա նրա մասին հայտնի կդառնա միայն հասցված վնասի ակնառու դառնալուց հետո:

Երբ վտանգը գնահատվում է այնքան մեծ, որ առկա պայմանակարգը և հաստատությունների համակարգի հնարավորությունները բավարար չեն դրան հակազդելու համար, ապա կարող է դրվել ազգային հաստատությունների որակական կատարելագործման հարց, ինչը հնարավորություն կտա հաստատել ԱԱ խնդիրները ողջ տարողությամբ լուծելու նոր պայմա-

նակարգ: Մասնավորապես, պետական անկախության հասնելու դեպքերում, երբ ազգային հիմնական հաստատությունները (ինչպիսիք են պետությունն իր ճյուղերով, ազգային շուկան իր ֆինանսական համակարգով) նոր են ձևավորվում, իսկ մյուսները, օրինակ, կրթական համակարգը, էապես փոփոխություններ են կրում կամ հարմարեցվում են նոր պայմաններին, ինքնաբերաբար առաջանում է հաստատությունների համակարգի ԱԱ պահանջներին համապատասխանեցնելու խնդիր: Ազգային հաստատությունների համակարգում գործող պայմանակարգի խստությունը և տարողությունն, իհարկե, կախված է վտանգների ընդհանուր գնահատվող մեծությունից, առաջադրված խնդիրների բարդությունից և զարգացման ռեսուրսների առկայությունից:

Ապակենտրոն և միաժամանակ ամբողջական անվտանգության համակարգը ըստ գործառնական նշանակության կարելի է բաժանել մի քանի մակարդակի:

Վերին մակարդակում պետք է լինեն անվտանգության քաղաքականությունը տնօրինող մարմինը կամ մարմինները, որոնք իրականացնում են ռազմավարական կառավարում: Երբ պետությունը դիտարկվում է որպես ԱԱ ապահովող միակ սուբյեկտ, մնան մարմին է դիտարկվում ԱԱ խորհուրդը գործադիր իշխանության կազմում, որը գործում է օրենսդիր մարմնի ընդունած անվտանգության հայեցակարգի հիման վրա: Եթե ուշադրություն դարձնենք մնան խորհուրդների կազմերին, ապա կարելի է նկատել հետևյալ միտումները:

Խորհուրդները լինում են ներկայացուցչական: Նրանցում որպես կանոն ներկայացված են լինում պետական մեքենայի քիչ թե շատ ինստիտուցիոնալ ինքնուրույնություն ունեցող ոլորտները, քաղաքական համակարգում զգալի ազդեցության հասած քաղաքական ուժերը:

Հաջորդը, մարմինը հենց խորհուրդ (կոլեգիա) է, այլ ոչ, ասենք, վարչություն կամ նախարարություն, հաճախ խորհրդակցական ձայնով, սակայն կարևորագույն որոշումների կայացման ժամանակ վճռական դեր է խաղում:

Խորհուրդները չունեն իրենց որոշումները գործադրելու իրական լծակներ և նրանց որոշումները գործադրվում են հիմնականում պետության միջոցներով:

Եթե իսկապես ընդունենք, որ պետությունը ԱԱ միակ երաշխավորող

սուբյեկտն է, ապա ազգային զարգացումը ապահովող այս կարևորագույն մարմինը, լինելով պետական, պետք է լիներ առնվազն կառավարության գլխին, կամ վավերացնել նախագահի որոշումները: Նախագահը, միայն այն պատճառով, որ նա ընտրվում և վերընտրվում է, արդեն չի կարող փոխարինել այդ մարմնին, նույնիսկ եթե նրա հետ անընդհատ խորհրդակցի:

ԽՍՀՄ-ում և ԻԻՅ-ում ԱԱ հիմքում դրված էր/է գաղափարախոսական համակարգ, որը ուներ/ունի իր կրողը՝ Այաթոլլաքը և ԽՄԿԿ-ն: Այս դեպքերում անվտանգության ռազմավարությունը փաստորեն որոշվում է պետությունից դուրս, իսկ ազգային հաստատությունների ազատությունը էսպես սահմանափակվում է: ԱՄՆ-ում ֆինանսական օլիգարխիական խմբերը պետության ողջ ընթացքի գլխավոր թելադրողներն են և այդ պատճառով ապահովվում է ռազմավարական գծի շարունակականությունը:

Համաձայն օրենսդրության, բոլոր պետությունների կազմում միշտ կա ևս մեկ մարմին (որպես կանոն նախագահը), որին վերագրվում է անվտանգության երաշխավորի պարտականությունը: Անվտանգության խորհուրդները գործում են նրա մանդատով միայն: Խորհուրդների ներկայացուցչական բնույթը սակայն հնարավորություն է տալիս ինչ-որ չափով ապահովել պետության ներքին և պետությունից դուրս հաստատությունների ներկայացվածությունը: Դրանով իսկ ԱԱ խորհուրդը վերածվում է ազգային հաստատությունների (որոնք միաժամանակ նաև ԱԱ քիչ թե շատ ինքնուրույն սուբյեկտներ են) գործունեության համադրող կամ համաձայնեցման մարմնի:

Սա միանգամայն համապատասխանում է ապակենտրոն և ամբողջական համակարգի վերին մարմնի պատկերացումներին: ԱԱ բոլոր սուբյեկտներն ինքնուրույն են և գիտակցելով իրենց գործողությունները համադրելու հրամայականը՝ խորհրդակցական մարմին են ձևավորում, որի որոշումները փաստորեն կարող են ընդունվել միայն ընդհանուր համաձայնությամբ: Սկզբունքային հարցերում նման համաձայնության չկայացումը կարող է հանգեցնել ներազգային պայքարի՝ ավելի ուշ համաձայնության գալու հեռանկարով:

Կարելի է պայմանականորեն ընդունել ԱԱ հարցերում ընդհանուր համաձայնության գալու ավելի բարդ, օրինակ, բազմամարմին կամ լիազորված մարմնով, համակարգեր, սակայն էությունը կմնա անփոփոխ: Այն է.

ազգային նպատակը, զարգացման հեռանկարային ծրագիր-պատկերացումները և ԱԱ պահանջները ձևակերպվում են ԱԱ սուբյեկտների կողմից և համադրվում մյուս հաստատություն-սուբյեկտների պատկերացումների հետ այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է դրանց վերջնական համաձայնեցման, հայեցակարգի ձևավորման համար: Համաձայնեցման հիման վրա յուրաքանչյուր հաստատություն-սուբյեկտ ընդունում է պատասխանատվության իր չափը կամ հատվածը:

Այս պատճառով անվտանգության համակարգը չի կարելի պատկերացնել որպես բուրգ, որի գագաթին կանգնած է մի կանոնակարգված մարմին՝ իր որոշումներն ընդունելու և դրանք պարտադրելու մեխանիզմներով: Նման մարմին առանձնացնելը ընդհանրապես սխալ է, քանի որ այն իրենից ներկայացնում է միայն համաձայնեցման մեխանիզմ:

Որպես մարմին, ԱԱ խորհուրդը (այս իմաստով չեն բացառվում մեկից ավելի խորհուրդների առկայությունը) գրաֆիկորեն պետք է պատկերացնել համակարգային բուրգի հարթությունից դուրս: Որպես համաձայնեցման մեխանիզմ՝ այն կարելի է նաև պատկերացնել որպես սուբյեկտները միմյանց կապող երկկողմանի սլաքներ: Եթե խորհուրդը առանձնացնում ենք որպես մարմին, դրանով ընդամենը միջնորդավորում ենք այդ կապերը:

Երբ ԱԱ սուբյեկտ սահմանում ենք միայն պետությունը, ապա վարչական բուրգը ակնհայտ է դառնում: Այս դեպքում ԱԱ խորհուրդը բուրգի բարձրագույն մարմնին կից խորհրդակցական մարմին է և այն դաշտն է, որտեղ համաձայնություն է կայացվում պետության մեջ ազդեցիկ ենթասուբյեկտների միջև:

Երկու դեպքում էլ անվտանգության քաղաքականությունը տնօրինում է ոչ թե ԱԱ խորհուրդը, այլ սուբյեկտների (կամ պետության) ղեկավար մարմինները (պետության դեպքում՝ նախագահը):

Ինչպես նշել ենք, ազգային նպատակի սահմանումից սկսած հայեցակարգը կարիք ունի մասնագիտական կանխագուշակումների և նախագծային առաջարկությունների: Նման կանխագուշակումների և առաջարկությունների պարտականությունն, իհարկե, ընկնում է ֆունկցիոնալ երկրորդ մակարդակի վրա: Հետազոտական-վերլուծական այդ աշխատանքները կարող են կատարվել ինչպես պետության և այլ հաստատությունների կողմից հատուկ այդ նպատակի համար ստեղծված, այնպես էլ հասա-

րակական կամ բիզնեսի սկզբունքներով կազմակերպված մասնագիտական ընկերությունների կողմից: Նրանց խորհրդատվությունները կարող են ուղարկվել համանման այլ ընկերություններ՝ փորձաքննության, կարող են ժամանակ առ ժամանակ կազմակերպվել համատեղ քննարկումներ, սակայն այս աշխատանքի արդյունքները կմնան զուտ տեսական, եթե չորդեգրվեն ազգային հաստատությունների և վերջին հաշվով ողջ ժողովրդի կողմից:

Ոչ պետական մասնագիտական կառույցների ներգրավումը չպետք է մեծվի նաև այն դեպքում, երբ ԱԱ սուբյեկտ ենք դիտարկում միայն պետությունը: Դա միայն կազմակերպական ձևի ընտրության հարց է: Միաժամանակ չպետք է մերժվի, և նույնիսկ պետք է խրախուսվի նաև հասարակության սիրողական, կամավոր և շահագրգիռ մասնակցությունը այս գործընթացին: ԱԱ արդյունավետ քաղաքականություն և համակարգ ձևավորելու հարցում սա կարևոր նախապայման է:

Կողմնորոշվելով քաղաքականության հարցերում, համաձայն ընդունված ԱԱ հայեցակարգի, այն իր մասով իրագործելու կոչված յուրաքանչյուր սուբյեկտ, և առաջին հերթին պետությունը, կարող են ստեղծել գործադիր մարմիններ, ստորաբաժանումներ, ծառայություններ: Բոլոր այդ գործադիր ստորաբաժանումները իրենց գործունեության մեջ ղեկավարվում են ԱԱ հայեցակարգով, հաշվետու են սուբյեկտին (նրա ղեկավար մարմնին) և պատասխանատու են նրա կողմից սահմանված ԱԱ պայմանակարգի պահպանման համար:

Փոքր-ինչ դժվար է պատկերացնել նման ստորաբաժանումների առկայությունը պետությունից դուրս: Եվ, իսկապես, ոչ պետական բազմաթիվ սուբյեկտներ կարող են և չունենալ հստակ առանձնացված նման կառույցներ կամ չլինի դրա անհրաժեշտությունը: Սակայն բերենք մի քանի օրինակներ, երբ նման ոչ պետական ստորաբաժանումները հնարավոր են և նույնիսկ պետության համար՝ ցանկալի:

Կարող են գոյություն ունենալ բազմաթիվ հասարակական կազմավորումներ, որոնց ծրագրային գործունեությունը կարող է վերաբերվել ԱԱ ապահովմանը տարբեր բնագավառներում: Բազմա-հայրենասիրական արտադպրոցակ դաստիարակությունը՝ կրթական համակարգում, սպառողների և ներքին արտադրողների շահերի պաշտպանությունը՝ տնտեսությունում, կամավորականների միությունները՝ բանակին կից, դրա օրի-

նակներ են: Եկեղեցին կարող է ունենալ աղանդավորական թափանցումների դեմ պայքարող կառույց, սփյուռքյան սուբյեկտները՝ մի կողմից ազգապահպանման, մյուս կողմից՝ հայրենիքի ազդեցությունը իրենց երկրներում ուժեղացնելու կառույցներ: Օրինակները բազմազան են:

Դիտարկելով պետությունը ԱԱ միակ սուբյեկտ, այս դեպքերի համար, ստիպված պետք է ընդունենք, որ պետությունը ինքն է որոշում նման կազմակերպությունների նպատակահարմարության հարցը, ստեղծում կամ աջակցում է դրանց, իսկ բոլոր ինքնաբուխ առաջացածները, որոնց գործողությունները չեն տեղավորվում պետության պատկերացումների մեջ, նրա կողմից մղվում են լուսանցքային դաշտ:

Վերջապես, ստորին մակարդակում ողջ հասարակությունն է, նրա բոլոր, այդ թվում՝ անհատ և ինքնակազմակերպվող սուբյեկտները, որոնք որևէ իրավական պատասխանատվություն չունեն ԱԱ ապահովելու իմաստով, սակայն ունեն բարոյական պատասխանատվություն: Անկախ այդ բարոյական պատասխանատվության գիտակցման, այս ազգային փոքր սուբյեկտները՝ ընկերությունները, ընտանիքները, միությունները, պետական ծառայողները, աշակերտները, նույնիսկ հանցագործները գործում են ԱԱ պահպանման (կամ խախտման) ռեժիմում, որը նրանց համար սահմանել են ազգային հաստատությունները: Նրանց աջակցող կամ դիմադրող վերաբերմունքից կախված է ԱԱ համակարգի գործունեության արդյունավետությունը:

ԱԱ համակարգի բուրգից բացի կարելի է առանձնացնել ըստ վտանգի թիրախների դասակարգումը:

Վտանգը, որը ծագում է ներքին և արտաքին գործընթացների պատճառով, կամ այլ ազգերի ակտիվության արդյունքում, որպես կանոն ունենում է մի քանի թիրախ: Այդպիսի թիրախներ են ազգային ռեսուրսները, որոնք կարելի է բաժանել ըստ տեսակների՝ նյութատեխնիկական, ֆինանսական, մարդկային, ինֆորմացիոն, կազմակերպչական, ռազմական, հոգևոր-մշակութային և այլն: Սրանք էլ իրենց հերթին կարող են ունենալ իրենց ենթատեսակները: Համապատասխանաբար կարող են դիտարկվել անվտանգության ենթահամակարգեր՝ տնտեսական, կրթամշակութային, ինֆորմացիոն անվտանգություն և այլն: Այս դեպքում նույնպես համակարգի հիմքում նույն (թեկուզ ավել կամ պակաս չափով, բայց տեսակա-նորեն բոլոր) ազգային հաստատություններն են: Պարզապես դրանք դի-

տարկվում են որոշակի դիտանկյունից:

Այսպես, դաստիարակության հարցերով զբաղվում են ինչպես դպրոցը, այնպես էլ ընտանիքը, մամուլը, բանակը, կրոնական կազմակերպությունները, հասարակական կազմակերպությունները, ոստիկանությունը և այլն: Հետևաբար, երբ ազգային վտանգը դրսևորվում է դաստիարակության բնագավառում, ապա դա զգացվում է ողջ համակարգում: Նույնպես և վտանգների մյուս դրսևորումները՝ ֆինանսական կախվածություն, ինֆորմացիոն վտանգավոր ազդեցություն և այլն, արծանագրվում են ողջ համակարգի կողմից:

Այս դասակարգումը կարևոր է հենց այդ՝ վտանգները արծանագրելու տեսակետից: Ինդիկատորների մեխանիզմները կարող են սահմանվել յուրաքանչյուր բնագավառի ռեսուրսների համար, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի վերահսկել դրանց քանակական և որակական պատկերը՝ որքանով են դրանք համապատասխանում անվտանգության խնդիրների լուծմանը այսօր և աճի կամ նվազման ինչ միտում ունեն: Նման ձևով պետք է դիտարկվեն նաև օտարների ռեսուրսների կազմում ընթացող փոփոխությունները, հատկապես, երբ նրանց հետ առկա է իրավունքների և կենսական շահերի խաչաձևում:

Սկզբունքորեն անհնար է անվտանգության խնդիրների լուծումը ըստ բնագավառների: Նույնիսկ երբեմն հակառակը. ռեսուրսների անխուսափելի կրճատումը մի բնագավառում կարող է մղել այլ ռեսուրսների ծավալման հաշվին կորուստը վերականգնելուն: Այս իմաստով ԱԱ համակարգի առանձին հաստատություններ համեմատաբար ավելի մեծ դերակատարություն են ձեռք բերում, ունենալով ազդեցություն որոշակի բնագավառում: Այսպես, ֆինանսական ռեսուրսների պակասը կամ կրճատումը, կարող է փոխհատուցվել կազմակերպական և մարդկային հոգևոր ռեսուրսների մեծացումով: Իսկ ահա հենց ֆինանսական ռեսուրսների մեծացման հարցում, իհարկե, ֆինանսական համակարգի հաստատությունները ավելի մեծ դերակատարություն ունեն, սակայն ընտանիքի ինստիտուտը, որն ուղղակիորեն է մասնակցում սպառման և կուտակման հարաբերակցության ձևավորմանը, նույնպես անմասն չէ հարցի լուծումից:

Այսպիսով, ըստ բնագավառների ԱԱ դասակարգումը չի ենթադրում դրան համապատասխան կառույցների ձևավորում: Բոլոր հաստատությունները զբաղվում են ԱԱ խնդիրների լուծմամբ և իրենց ունեցած ազդե-

ցության չափով դա անդրադառնում է առանձին բնագավառներում խնդիրների լուծման վրա:

Իսկ ահա անմիջականորեն կառույցներ ձևավորելու անհրաժեշտություն է առաջանում, երբ թշնամական (ակտիվ) գործողությունների թիրախ են դառնում ազգային հաստատությունները և նրանց նորմալ կենսագործունեությունը՝ լինի դա պետությունը, նրա առանձին թևերը, թե որևէ այլ համակարգ կամ հաստատություն: Ընդ որում, թշնամական գործողությունները կարող են լինել ոչ միայն արտաքին, այլ նաև ներքին՝ գիտակցված կամ անգիտակից: Հաստատությունների դեմ գործողությունները կարող են նպատակ ունենալ դրանց կազմաքանդումը, անարդյունավետ գործունեությունը կամ դրա ժամանակավոր խափանումը, վերահսկելիությունն ու ուղղորդումը և այլն:

Ըստ այս դասակարգման են կազմակերպվում ակտիվ գործողությունների արդյունքում ծագած վտանգներին հակազդող համակարգերը՝ անվտանգության մարմիններն ու հատուկ ծառայությունները: Պետությունը, որում կենտրոնացված են դրանց հիմնական մասը, այդ մարմինները դիտում է որպես անվտանգության սուբյեկտներ՝ իշխանության մարմինների և ԱԱ խորհրդի ենթակայության տակ:

Կազմակերպվածության շատ ավելի ցածր մակարդակ ունեցող ոչ պետական հաստատությունները նույնպես կարող են ունենալ և հաճախ էլ ունեն իրենց անվտանգության ծառայությունները: Խոշոր ընկերությունները, քաղաքական կուսակցությունները և այլն, որպես կանոն, կազմակերպում են իրենց ինֆորմացիոն և ֆիզիկական պաշտպանությունը: Անվտանգության այս ծառայությունները դժվար է դիտարկել որպես ԱԱ համակարգի մաս, քանի որ մի կողմից դրանք ողջ համակարգի (բիզնեսի, քաղաքական դաշտի) անվտանգության ծառայությունները չեն, մյուս կողմից կարող են ընդհանրապես չդնել ԱԱ խնդիրներ, այլ նույնիսկ գործեն դրա դեմ: Սակայն պետության անվտանգության ծառայությունները նույնպես զբաղվում են ոչ միայն ազգային, այլ նաև ուրիշ (քաղաքացիների, կազմակերպությունների, միջազգային և այլն) անվտանգության խնդիրներով, իսկ ԱԱ խնդիրներ չդնելը կամ դրանց դեմ գործելը նշանակում է, որ տվյալ ոչ պետական հաստատությունը դուրս է մնացել ԱԱ համակարգից: Ապակենտրոն համակարգում անվտանգության ծառայությունների ձևավորումը հնարավոր է շատ մեծ վտանգի առկայության, դրա գի-

տակցման և դրա դեմ պայքարը կազմակերպելու հարցում համաձայնության կայացման դեպքում միայն:

Ըստ վտանգների թիրախների դասակարգված ԱԱ համակարգի գործադիր կառույցն ինքը կարող է դասակարգվել ըստ վտանգի աղբյուրների և կոնկրետ տեսակների: Օրինակ, բանակային հակահետախուզությունը կարող է ունենալ բաժիններ ըստ երկրների կամ հետախուզության առանձին տեսակների դեմ պայքարողներ, և այլն:

Անվտանգության համակարգի ձևավորումը և ներքին դասակարգումը ԱԱ յուրաքանչյուր հաստատություն-սուբյեկտ իր մասով իրականացնում է ինքնուրույն: Այս ենթահամակարգերից յուրաքանչյուրը չի կարող լինել ավելի բարդ, քան իրեն ստեղծող հաստատության կազմակերպական կառույցն է: Նրանց միջև գործակցությունն էլ տեղավորվում է հաստատությունների փոխազդեցությունների շրջանակում:

Պետությունը

Ինչպես որ ազգերը հանդիսանում են մարդկություն համակցության սուբյեկտներ, այնպես էլ պետությունները համաշխարհային հանրության իրավական կառույցի սուբյեկտներ են: Համակցությունների այս երկու հիերարխիաները հիմնականում համընկնում են միմյանց հետ, սակայն ի տարբերություն ազգերի, պետությունները իրավական հստակ կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտներ են: Ծայրագույն համակցությունը, որին անդամակցում են պետությունները այսօր, ՄԱԿ-ն է, որը կարելի է դիտարկել որպես «մարդկություն» ծայրագույն համակցության իրավական կարգավիճակ: Մյուս կողմից ազգերի ներքին փոքրագույն սուբյեկտները՝ անհատ մարդիկ, պետության ներքին սուբյեկտների են վերածվում քաղաքացու կարգավիճակ ստանալու դեպքում: Սա է նաև պատճառը, որ երբ ԱԱ հարցը դիտարկում ենք իրավական հարթությունում, ապա այն ինքնաբերաբար վերածվում է պետության խնդրի:

Պետության քաղաքացիների ամբողջությունը և ազգը ըստ մեր սահմանման նույնը չէ: Շատերը պնդում են, որ պետության համաժողովրդական մանդատը անհնար է դարձնում նրա համար մեկ, թեկուզ մեծամասնական, ազգի անվտանգությունը միայն ապահովելու պարտականության

սահմանումը: Այսինքն, ինչու՞ պիտի Հայաստանի քուրդ հարկատուն վճարի ամերիկահայի ազգային անվտանգությունը ապահովելու համար:

Թեև հայտնի են բազմազգ պետությունների բազմաթիվ օրինակներ, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում կարելի է պնդել, որ պետությունը որևէ ազգի սեփականությունն է: ԱԱ-ն էլ ազգի յուրաքանչյուր անդամի անվտանգությունը չէ, այն ազգի անվտանգությունն է ընդհանրապես, որպես հավաքականության: Պետությունը, որը հյուրընկալել է որևէ ազգային փոքրամասնություն, ստեղծվել է ոչ թե այդ փոքրամասնության, այլ պետականակերտ (մեծամասնական) ազգի կողմից, որպես կանոն, իր հայրենիքում: Եթե ազգային փոքրամասնությունը համաձայն է այլ պետությունում իր գոյության «հյուրի» կարգավիճակի հետ, ապա նա որևէ հիմք չունի առարկելու «տանտիրոջը»: Երկու դեպքում էլ ազգային փոքրամասնությունները կարող են ունենալ իրենց անվտանգության խնդիրները, որոնք առաջին դեպքում պետք է լուծվեն հենց իր կողմից ազատագրման միջոցով, իսկ երկրորդ դեպքում կարող են լուծվել նաև «հյուրընկալող» պետության օժանդակությամբ:

Բացի այդ, պետությունն իր բովանդակությամբ համաժողովրդական մանդատ ունեցող կառույց է: Եվ որպես ներազգային հզորագույն սուբյեկտ այն ունի կամ կարող է ստեղծել բավարար լծակներ ԱԱ ապահովելու համար: Ի տարբերություն այլ ազգային հաստատությունների, պետությունը նաև ունի իր կամքը պարտադրելու օրինական իրավունք: Քիչ կամ շատ ինքնուրույնություն ունեցող ազգային հաստատությունների զգալի մասը այս կամ այն չափով պետական է: Մյուս հատվածի համակարգերի վրա պետությունը, որպես բավականին հզոր սուբյեկտ, ազդեցություն ունի:

Ֆինանսական և գործարար աշխարհը պետության վրա ամենամեծ ազդեցություն ունեցող հաստատություններն են և պետության համար համեմատաբար դժվար կառավարվող են: Սակայն օրենսդրական դաշտը, որում նրանք գործում են, և մակրոտնտեսական լծակները ունեն ոչ պակաս հակառակ ազդեցություն, ինչը հնարավորություն է տալիս պետությանը ազդելու նրանց վրա նաև ուղղակի՝ առաջատար անձերի մակարդակով:

Բանակը և իրավապահ մարմինները երբեմն ինքնուրույն, էական և որոշիչ ազդեցություն են ունենում հասարակական կյանքում, սակայն

ինչպիսիս կլինի վճռական պահերին այդ ազդեցությունը՝ որոշվում է նախապես, նրանց կառուցվածքով, պետական ֆինանսավորումով և կադրային քաղաքականությամբ:

Մարդկանց ինքնակազմակերպված խմբերը և ազգային հաստատությունները պետության դիտանկյունից զանազան իրավական կարգավիճակ ունեցող օբյեկտներ են, որոնց գործողությունները այս կամ այն չափով պետության կողմից կանոնակարգվում են կամ կառավարվում: Սակայն պետք է միշտ հիշել, որ պետությունը հասարակական համակարգ է, որի կայացրած որոշումները ամբողջությամբ պայմանավորված են անհատների, խմբերի և այլ հաստատությունների ունեցած ազդեցությամբ:

Այս ամենը, իհարկե, բավարար հիմք չէ, դիտարկելու համար պետությունը որպես ազգ սուբյեկտի դրսևորման միակ ձև (այդ դեպքում մենք պետությունը դիտարկած կլինեինք որպես հաստատությունների հաստատություն կամ կնույնացնեինք ազգի հետ), քանի որ նույնիսկ ամենաուժեղ պետության որոշումները, բազմաթիվ այլ՝ ազդեցիկ և հարաբերակաճորեն անկախ, սուբյեկտների առկայության պատճառով, խիստ սահմանափակ ազդեցություն ունեն ազգային ընդհանուր վարքագծի վրա: Սակայն անվիճարկելի է, որ պետությունը ԱԱ գլխավոր, հաճախ էլ միակ գործող սուբյեկտն է:

ԱԱ ապահովելու պետական գործառնությունը պետք է տարբերել նրա երկու այլ գործառնություններից: Պետությունը պետք է նաև ապահովի հենց իր անվտանգությունը, որպես ազգային հաստատություն (1): Նա նաև պարտավոր է ապահովել իր քաղաքացիների անվտանգությունը, ինչպես նաև կատարել միջազգային անվտանգությունը ապահովելու գծով իր ստանձնած պարտավորությունները (2): Երբ պետությունը սահմանափակվում է միայն այս գործառնությունով կամ դրանցից մեկով, ապա նրա գործողությունները չեն կարող դիտվել, որպես ԱԱ խնդիրների սպասարկում պետության կողմից: Պատահական չէ, որ ազգային օրենսդրություններում երբեմն նույնիսկ բացակայում է ազգային անվտանգություն տերմինը և խոսք է գնում միայն անվտանգության մասին (անհատի, հասարակության և պետության):

Երբ պետությունը ապահովում է միայն իր անվտանգությունը՝ գործող պետական կարգի անսասանությունը, ապա այդպիսի դեպքերում գործ ենք ունենում բռնատիրությունների հետ, որոնք պաշտպանվում են նույ-

նիսկ իրենց քաղաքացիներից: Որպես կանոն, այդպիսի պետություններ ունեցող ազգերը հետ են մնում իրենց զարգացման մեջ և խոցելի են դառնում արտաքին ազդեցություններից: Դրա դասական օրինակ էր ԽՍՀՄ-ը՝ իր գոյության երկրորդ կեսին, անձնավորված դիկտատորական վարչակարգերը: Բռնատիրության տարրերը, խիստ անհրաժեշտության դեպքում, կարող են կիրառվել նաև ԱԱ ապահովելու, թռչաքային կամ հեղափոխական զարգացում ունենալու նկատառումներով՝ համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածի համար:

Այն դեպքում, երբ ապահովվում է պետության՝ գումարած նաև քաղաքացիների անվտանգությունը, իսկ դրան էլ գումարած, անվտանգության գծով միջազգային համագործակցությունը, ապա կարելի է հաստատել, որ սրանցով սահմանափակվող պետության ժողովուրդը կամ չունի ազգային սպառնալիքներ և/կամ դեռ չի ստեղծել ԱԱ համակարգ, կամ ամբողջությամբ վստահում է միջազգային որևէ համակարգի: Այսպիսի երկրների թիվը քիչ չէ Եվրոպայում:

Որոշակի շփոթ կա նաև այն իմաստով, որ ազգային (պետության) օրենսդրությունները միշտ չէ, որ ուղղակի խոսում են ԱԱ խնդրի առկայության մասին (նույնիսկ երբ օգտագործվում է ազգային բառը), այլ խոսում են քաղաքացիների, հասարակության կամ պետության անվտանգության մասին: Միաժամանակ, դա չի խանգարում այդ պետություններին ամբողջ ծավալով սպասարկել ազգային կենսական շահերը՝ անհրաժեշտության դեպքում նույնիսկ շրջանցելով օրենքը՝ պետական քաղաքականության և մարմինների մակարդակով:

Էական է առանձնացնել նաև պետական անվտանգություն և իշխանության անվտանգություն հասկացությունները: Պետությունը, որպես հասարակական օրգանիզմ, իր մեջ պարունակում է որոշակի ինքնապաշտպանական մեխանիզմ: Բոլոր սահմանադրություններում առկա են դրույթներ սահմանադրական կարգը բռնությամբ փոխելու անթույլատրելիության մասին և միաժամանակ սահմանադրական ինքնապաշտպանության դրույթներ: Բացի դրանից պետական անվտանգության խնդիրներ են պետական մեքենայի նորմալ կենսագործունեությունն ապահովող խնդիրները: Պետության, որպես ազգային կարևորագույն հասկացության, անվտանգությունը իհարկե պետք է մաս կազմի ԱԱ-ն համակարգին: Սակայն իշխանության անվտանգությունը, այսինքն, կոնկրետ թիմի իշխանությունը

պահպանելուն ուղղված անվտանգության համակարգը չի կարող դիտվել ոչ պետական և ոչ էլ ԱԱ կազմում: Գիշտ հակառակը. պետական անվտանգության խնդիրն է ապահովել իշխանությունների սահմանադրական անցնցում փոփոխություն և իշխանական այլընտրանքների ազատ ձևավորման հնարավորություն:

Եթե պետությունը, օրենսդրությամբ և փաստացի, դիտարկում ենք որպես ԱԱ միակ սուբյեկտ, ապա անխուսափելիորեն ԱԱ լավագույն դեպքում դրվում է անձի, հասարակական կառույցների, պետության և միջազգային անվտանգության կողքին՝ առանց որևէ նախապատվության: Վատագույն դեպքում այն ընդհանրապես տեղ չի ունենում այնտեղ, այն պարզ հիմնավորումով, որ ազգի (էթնիկ) իրավաբանական ձևակերպում չկա, կամ այն տվյալ պետության քաղաքացիների ամբողջությունն է, որի ներկայացուցիչը հենց պետությունն է:

Իսկ երբ պետությունն ազգը իրենով չի սահմանափակում, ԱԱ սուբյեկտներ են դիտարկվում ազգային բոլոր հաստատությունները, ապա այդ դեպքում ԱԱ ապահովելու պետական գործառնությունը կայանում է նրանում, որ նա որպես ազգային անենահզոր և բազմաճյուղ հաստատություն, որպես «իրավահավասարների» մեջ բնական առաջնորդ, նախաձեռնում, կազմակերպում և մասնակցում է ԱԱ հայեցակարգի ու դրանից բխող համակարգի ձևավորմանը, այնուհետև իրականացնում է հայեցակարգից բխող իր պարտականությունները և վերահսկում պարտականությունների կատարումը այլ ազգային հաստատությունների կողմից, իր հերթին ինչ որ չափով վերահսկվելով նրանց կողմից:

ԱԱ ապահովելու պետության գործառնությունը կարելի է դիտարկել բաժանելով դրանք ըստ ԱԱ համակարգի հիերարխիկ դասակարգման: Միաժամանակ, յուրաքանչյուր մակարդակում անհրաժեշտ է դիտարկել պետության հնարավորությունները և պատասխանատվությունը հասարակական մյուս ինստիտուտները ԱԱ ապահովման գործառնություն ներգրավելու, նրանց վրա ազդելու և վերահսկելու ուղղությամբ:

Օրինականության սկզբունքին համապատասխան, ԱԱ համակարգի պետական հատվածի հստակ կանոնակարգումը և արտապետական հատվածի հետ համագործակցաբար աշխատելու պետական մարմինների պարտավորության և դրանց իրականացման ձևերի օրենսդրական սահմանումը հնարավորություն կտա խուսափել բազմաթիվ թվացյալ հա-

կասություններից, որոնք, իբր, ծագում են, երբ պետությունից բացի այլ հաստատություններ ևս դիտարկվում են որպես ԱԱ սուբյեկտներ:

Պետության տեսանկյունից ԱԱ ապահովելու իր հիմնական գործառնությունն են.

- ԱԱ համակարգի ձևավորումը և կատարելագործումը, հայեցակարգի ձևավորումը և ընդունումը պետության և հասարակության կողմից, պետական քաղաքականության հիմնական ուղղությունների որոշումը,

- Հայեցակարգում ընթացիկ փոփոխությունների առաջարկությունների պատրաստման, հիմնավորման և քաղաքականության մշակման մասնագիտական աշխատանքների կազմակերպումը, պետական պատվերի սահմանումը և ֆինանսավորումը,

- Անվտանգության պետական գործադիր մարմինների և ծառայությունների ստեղծումը (կատարելագործումը), դրանց միջոցների, պատրաստականության և փոխգործակցության ապահովումը, ընթացիկ կառավարումը և ֆինանսավորումը;

- Անվտանգության պետական պայմանակարգի ապահովման խնդիրներում քաղաքացիների և հասարակության ակտիվ աջակցության ապահովումը:

ԱԱ համակարգի ձևավորման, իսկ ձևավորված համակարգի կատարելագործման պետական գործառնության իրականացումը ենթադրում է գործունեության երկու ուղղություն:

Առաջինը ազգային հաստատությունները ներգրավելու ճանապարհով ԱԱ համակարգի արդյունավետության և կառավարելիության, մասնավորապես պետության կողմից կառավարելիության, մեծացումն է: Ներգրավելով գործարար-ֆինանսական, բանակային-ուժային, քաղաքական-քարոզչական և գիտա-մշակութային ազդեցիկ վերնախավերը, որոնց գործունեության պայմանները, ներքին կառուցվածքը և ավանդույթները ենթադրում են տարաբնույթ շահերի գերազանցություն ազգային կենսական շահերի նկատմամբ, պետությունը փորձում է առնվազն հաշվարկելի և գոնե ինչ-որ չափով ուղղորդելի դարձնել նրանց ազդեցությունը ազգային որոշումների կայացման վրա:

Երկրորդ ուղղությունը պետական հնարավորություններով հիմնարար ազդեցությունն է ազգային հաստատությունների վրա, դրանց ձևի կամ բովանդակության փոփոխության նպատակով՝ ԱԱ պահանջներին նրանց

վարքագիծը համապատասխանեցնելու նկատառումներով:

Եթե առաջին ուղղության խնդիրը հենց տվյալ պահին ազգային որոշումների վրա ազդող, պետությունից անկախ և կիսանկախ, բոլոր ազգային հաստատությունների ընթացիկ գործողությունները հաշվարկելը, վերահսկելը, դրանց վրա ազդելն է, ապա երկրորդ ուղղության խնդիրը ապագա ժամանակաշրջանի համար ազգային հաստատությունների այնպիսի համակարգ, իսկ յուրաքանչյուր հաստատության համար այնպիսի կառուցվածք ձևավորելն է, որը առավելագույնս կհամապատասխանի ԱՄ խնդիրների տարողությանը, օբյեկտիվորեն՝ առանց պետական լծակներով սուբյեկտիվ միջամտության, կսպասարկի դրանք:

Բանակի կառուցվածքով (զինապարտություն, կադրային առաջխաղացում, դաստիարակչական մթնոլորտ և այլն) պայմանավորվում է նրա ազդեցության ոչ միայն մեծությունը, այլև բնույթը (ազգայնական կամ շովինիստական ուժ, ֆինանսական օլիգարխիայի կամ բռնակալների կամակատար, կայունության երաշխավոր և այլն): Տնտեսության ճյուղային կառուցվածքը և կապիտալի կենտրոնացվածության աստիճանը, եկամուտների բաշխման կառուցվածքը և կոռուպցիայի չափերը, օրենսդրական դաշտը և սովետային տնտեսության չափերը, բոլորը ազդում են գործարար-ֆինանսական ոլորտում յուրօրինակ իշխանության և տնտեսավարողների որոշակի վարքագծի ձևավորմանը, որոնց նպատակները ԱՄ ապահովման տեսակետից կարող են և չբավարարել հասարակությանը (պետությանը): Քաղաքական իշխանության ձևավորման մթնոլորտից և մեխանիզմներից կախված, կարող են ընտրվել մարդիկ, որոնք առավել կամ պակաս չափով են իրենց գործունեության մեջ ղեկավարվում ազգային շահերով: Կրթական-դաստիարակչական համակարգում տիրապետող ծրագրերով որոշվող ապագա սերունդների վարքագիծը նույնպես կարող է չհամապատասխանել ԱՄ պահանջներին:

Բոլոր դեպքերում օրենսդրական փոփոխությունները և պետական քաղաքականությունը կարող են փոխել ապագայի պատկերը և նշված հաստատությունները գործեն որպես ԱՄ լիարժեք համակարգ, սակայն ժամանակի գործոնը կարող է նաև ստիպել պետությանը դիմելու պարտադրանքի իրեն հասու տարբեր միջոցների՝ ստանալու համար մասնակի դրական արդյունքներ արդեն այսօր:

Ձևավորելով ԱՄ հայեցակարգի համաձայնեցման իր մեխանիզմը՝ կոլե-

գիալ խորհրդակցական մարմինը՝ պետության գործադիր և օրենսդիր իշխանություններին կից (ԱՄ խորհուրդ), կառավարությունը պետք է փորձի ներգրավել ազգային որոշումների վրա ազդող բոլոր ազդեցիկ ուժերի ներկայացուցիչներին: Ցանկալի է, որ դա լինի պետության օրենսդրական պարտականությունը, քանի որ պետության առկայության պայմաններում միայն նա է ունակ նախաձեռնել ներկայացուցչական և արդյունավետ հասարակական քննարկում՝ սահմանելու ազգային նպատակը և ձևավորելու դրա իրականացման համար անհրաժեշտ համակարգը:

Երբ, ըստ կառավարության, ԱՄ համակարգը դեռ ձևավորված չէ կամ կարիք ունի էական բարեփոխման, ապա դա նշանակում է, որ ԱՄ խորհուրդը վերածվում է ազգային հաստատությունների համակարգում կառուցվածքային բարեփոխումների պետական ծրագրի համաձայնեցման մեխանիզմի:

Կառավարության առաջարկած ԱՄ հայեցակարգը կարող է փաստացի հակազդեցության արժանանալ հատվածական շահեր հետապնդող բազմաթիվ ուժերի, վերացվող համակարգերի տարրերի կողմից: Այս դեպքում, եթե չի զոյանում համաձայնություն, կառավարությունը հայտնվում է այդ ուժերի հետ պատերազմական վիճակում՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Ընդ որում, միշտ չէ, որ ուժեղ է պետությունը, միշտ չէ, որ իրավացի է կառավարությունը:

Կառավարությունը (գործադիր իշխանությունը) ինքն է որոշում ԱՄ ապահովման գծով իր քաղաքականության հիմնական ուղղությունները և այս իմաստով ԱՄ խորհուրդի գործառույթը իսկապես խորհրդակցական է:

ԱՄ հայեցակարգի հետ կապված մասնագիտական աշխատանքների, ինչպես նաև դրանց հասարակական քննարկման, կազմակերպման հետ կապված պետության գործառույթները ստեղծում են էլ ավելի լայն հնարավորություն հասարակության ներգրավման համար: Առավելագույն արդյունավետության հասնելու նպատակով պետության խնդիրն է խրախուսել, այդ թվում՝ կազմակերպականորեն և ֆինանսապես, ոչ պետական կազմակերպությունների մասնակցությունը, ինչպես նաև ապահովել նրանց և պետության տարբեր ճյուղերում իրականացվող մշակումների համադրումն ու փոխադարձ փորձաքննությունը:

Հայեցակարգի համաձայն, գործադիր (մասամբ նաև օրենսդիր) իշխանության օղակները, իրենց սահմանադրական իրավասությունների շրջա-

նակներում, մասնակցում են ԱԱ ապահովմանը: ԱԱ պայմանակարգի գոյությունը պետական կառավարման համակարգը բաժանում է երկու՝ ընթացիկ և հեռանկարային կառավարման կոնտուրների: Այս բնագավառում պետության գործառույթները ենթադրում են ինչպես սովորական մարմինների աշխատանքների կազմակերպումը ԱԱ պայմանակարգի պայմաններում, այնպես էլ հատուկ այդ պայմանակարգը իրականացնող մարմինների և ծառայությունների ստեղծումը գործադիրի համակարգում:

Հակառակ նրան, որ պետությունը ԱԱ խնդիրներից բացի պարտավոր է ապահովել նաև, ասենք, քաղաքացիների ազատություններն ու իրավունքները, հատուկ մարմիններին տրամադրված միջոցները վերջիններին հաճախ հնարավորություն են տալիս չարաշահել իրենց տրված իշխանությունը: Ավելին, երբեմն կառավարությունը այդ չարաշահումը վերածում է քաղաքականության: ԱԱ ապահովելու իրավական բազան անհրաժեշտ է նաև այս հատուկ մարմինների պարտավորությունների և լիազորությունների սահմանները ճշտելու համար: Միաժամանակ, սահմանափակման խստությունը կարող է համակարգի անարդյունավետության պատճառ դառնալ:

Մանուլի ազատության սահմանափակումը անթույլատրելի է, սակայն այնտեղ որոշակի թեմաների արծարծումը կարող է վնասել ԱԱ-ը: Եթե այս խնդիրը լուծելու համար սահմանվում է ինչ-որ գրաքննություն, ապա մեծ է այդ գրաքննությունը քաղաքական նպատակներին ծառայեցնելու կառավարության գայթակղությունը: Կամ թշնամական գործողությունները վնասազերծելու համար անհրաժեշտ է միջամտել կասկածյալ և նրանց հետ կապված անձանց անձնական կյանքին, սակայն վտանգ կա որ այդ իրավունքից ծառայությունները կարող են օգտվել նաև առանց որևէ հիմքի: Քանի որ հատուկ ծառայությունները ինչ-որ իմաստով խաղաղ ժամանակներում պատերազմող ծառայություններ են, ապա նրանց հաճախ թույլատրվում է չկանգնել միջոցների խտրության առաջ: Սակայն որոշ դեպքերում արդարացված համարվող սպանությունները, շանտաժը, գողությունները, տեռորիստական և խափանարար (ասենք օտար երկրներում) գործունեության ֆինանսավորումը, մեկ այլ դեպքում կազմակերպված հանցագործություններ են: Օրենքով բացառության բոլոր դեպքերը սահմանելն անհնար է:

Եթե ԱԱ շահերի տեսանկյունից առանձին դեպքերում ընդունում ենք

օրենքից մնան կարգի բացառությունները, ապա դրանց հնարավորության սահմանման կողքին անհրաժեշտ է հստակ վերահսկող մեխանիզմների գոյությունը:

Բացի վերահսկող մեխանիզմներից, «ազգի անունից կատարված հանցագործությունները» անպատճառ պետք է ունենան հրապարակայնության որոշակի աստիճան նույնպես, դրանց մասին պետք է տեղեկացված լինեն հնարավորին չափ շատ մարդիկ, պետք է արձանագրվեն հիմնավորումները և անհրաժեշտության դեպքում կազմակերպվի տեղեկատվական արտահոսք և այլն, ինչը սպանությունը կվերածի դատավճռի իրականացման, խափանարարությունը՝ վտանգի կանխարգելման, գողությունը՝ բռնագրավման:

Վերջապես, ԱԱ պայմանակարգի արդյունավետ ապահովման համար պետության գործառույթների մեջ է մտնում այդ պայմանակարգի նկատմամբ քաղաքացիների ակտիվ աջակցությունն ապահովելը: Երբ բացակայում է հասարակության աջակցությունը, և հատկապես, երբ դրա փոխարեն առկա է որոշակի հակադեցություն, կարելի է վստահությամբ ասել, որ ԱԱ համակարգը դեռևս չի գործում:

Երբ զինապարտները խուսափում են բանակում ծառայելուց, երբ քաղաքացիները նախընտրում են արտագաղթել կամ երեխաներին օտարալեզու ուսման տալ, երբ առևտրականների համար ընդունելի է ազգային հարստության փոշիացման ճանապարհով հարստանալը, պետությունը չի կարող ստեղծել պարտադրանքի այնպիսի ապարատ, որը կհաղթի ողջ հասարակությանը:

Սա, իհարկե, ենթադրում է քարոզչական և դաստիարակչական աշխատանքների մեծ ծավալ, որում պետության դերը փոքր-ինչ սահմանափակ է, սակայն խիստ արդյունավետ կարող է լինել, եթե նա իսկապես հասարակությանը մասնակից է դարձնում ԱԱ ապահովման ողջ գործընթացին քաղաքականության մշակումից մինչև պայմանակարգի պահպանում: Եթե քաղաքական և հասարակական կազմակերպությունները մասնակցում են ԱԱ պետական քաղաքականության մշակմանը, ապա նրանց պատկանող քարոզչական ռեսուրսները նույնպես ներգրավվում են: Եթե եկեղեցին, սփյուռքը, ազդեցիկ գործարարները կառավարության հետ միասին համաձայնեցնում են ԱԱ հայեցակարգը, ապա նրանց քարոզչական- դաստիարակչական գիծը համընկնում է պետության գծի հետ: Եթե

դպրոցական ծրագրերը, նաև բանակային դաստիարակությունը կառուցվում են ԱԱ պահանջների հիման վրա, ապա վստահաբար կարելի է ասել, որ հաջորդ սերունդը կապահովի ազգային զարգացման հնարավորությունների առավելագույնը:

Ձևավորվող ԱԱ օրենսդրությունը պետք է համապատասխանի պետական գործառույթների այս չորս խմբերին: Նպատակահարմար է նաև ԱԱ մասին օրենսդրությունն առանձնացնել ընդհանրապես անվտանգության մասին օրենսդրությունից: Այլ կերպ ասած՝ քաղաքացիների, նրանց հասարակական միավորումների, իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, և այդ գծով միջազգային համագործակցության, ըստ էության, ուստիկանական խնդիրները չի կարելի խառնել ԱԱ խնդիրների հետ: (ԱԱ ապահովման գծով միջազգային գործակցությունը կամ կոլեկտիվ անվտանգության համակարգերում ցանկալի և կամավոր ներգրավումն իհարկե ԱԱ խնդիր է):

Ազգային վտանգների մեծությունից և հասարակական ներուժը համախմբելու անհրաժեշտությունից կախված՝ պետք է ԱԱ օրենսդրության մեջ բոլոր մակարդակներում սահմանվի հասարակության հետ համագործակցության պետական պարտականությունը, ինչպես նաև քաղաքացիների իրավունքները այդ ուղղությամբ:

Պետությունը որպես ԱԱ սուբյեկտ հանդես գալու նպատակ ունեցող հասարակության ինքնակազմակերպված խմբերի համար մնում է ամենացանկալի հաստատությունը, որում իրենց ազդեցությունը մեծացնելու ճանապարհով նրանք փորձում են ԱԱ համակարգի ձևավորման կամ բարեփոխման իրենց առաջարկությունն ազգի կողմից ընդունված իրողություն դարձնել:

ԱԱ համակարգի գործունեության մեթոդաբանությունը

ԱԱ համակարգի նկատմամբ հասարակական պահանջարկը ձևավորվում է ազգային ինքնատիպ զարգացմանը սպառնացող վտանգներին համապատասխան՝ ազգային գիտակցության մեջ անցնելով որոշակի փուլեր:

Ջրոյական փուլում ազգային զարգացման իներցիան միանգամայն բավարարում է կամ թվում է, թե բավարարում է, նաև չկան կամ չեն գիտակցվում էական վտանգներ, որոնք կարող են խաթարել այդ զարգացումը: Այս պայմաններում ԱԱ համակարգի անմիջական անհրաժեշտություն չկա, այն կարող է պետք գալ միայն ապագայում, եթե առաջնաձև այսօր չհաշվարկվող սպառնալիքներ: Այս փուլում ազգային կառավարման հեռանկարային կոնտուրը փաստորեն անգործության է մատնված և ազգային բոլոր սուբյեկտների գործողություններն ընթացիկ խնդիրներ են հետապնդում, որոնք ազգային բնույթ չունեն:

Եթե (հաջորդ փուլը) ազգային զարգացման ինդիկատորները վկայում են սպառնալիքների գոյության մասին, ապա ԱԱ առկա համակարգը իր հնարավորությունների սահմաններում փորձում է հակազդել դրանց: Այս փուլին հատուկ խնդիրները օպերատիվ արձագանքման բնույթ ունեն:

Երբ այդ հակազդեցությունը կամ համակարգի հակազդելու հնարավորությունները գնահատվում են ոչ բավարար, ազգային գիտակցությունը սահմանում է ԱԱ համակարգ ձևավորելու կամ գոյություն ունեցողը առկա սպառնալիքներին համապատասխանեցնելու պահանջարկ (երրորդ փուլ): Այս փուլում, ի տարբերություն նախորդի, առաջանում է «ինչ անել» հարցը, և սահմանված խնդիրները ավելի ստեղծագործական աշխատանք են պահանջում, որի արդյունքում հիմնովին վերանայվում է ոչ միայն հայեցակարգը, այլև ինքը՝ ԱԱ համակարգը:

Ազգային գիտակցությունը բոլոր այս երեք փուլերում գործում է իրեն ձևավորած միջավայրին և պայմաններին համապատասխան: Երբեմն ազգային գիտակցության ստերեոտիպերը թույլ չեն տալիս տեսնել այն սպառնալիքները, որոնք ավելի ուշ, իրականացվելուց հետո կգնահատվեն որպես այդպիսին, կամ հակառակը՝ տեսնում է վտանգներ այնտեղ, ուր դրանք չկան: Մյուս կողմից՝ գիտակցելով հանդերձ վտանգը, ազգա-

յին ստեղծագործական միտքը կարող է և ունակ չլինել գտնելու լուծումներ և պարտադրված կատարել պատահական կամ ինտուիտիվ քայլեր:

Համակարգը ազգային սպառնալիքներին համապատասխանեցնելուց հետո տեղի է ունենում վերադարձ երկրորդ փուլին, ուր առկա համակարգը օպերատիվ ձևով հակազդում է վտանգներին: Երկար ժամանակ վտանգների չհայտնաբերումը համակարգի կողմից տեսականորեն կարող է վերադարձնել մեզ զրոյական վիճակի:

Որպես տարբեր փուլերի խնդիրներ առանձնացնենք ԱԱ հայեցակարգի ընթացիկ վերանայումները և հենց իր համակարգի ձևավորումը կամ վերանայումը, քանի որ երկու դեպքերում կիրառվող մեթոդները սկզբունքորեն տարբեր են:

ԱԱ նոր համակարգ ձևավորելու կամ եղածը կատարելագործելու դեպքում մեթոդաբանական առաջին քայլը ազգային զարգացման ինտեգրացիայի գնահատումն է: Ազգային վարքագծի որոշակի կայացած տիպի և ձևավորված հանգամանքների պայմաններում զարգացման էվոլյուցիան ունի իր ինտեգրիոն ուղղությունը: Եթե չստեղծենք կամ չփոխենք ԱԱ համակարգը, այլ հավասար պայմանների դեպքում, մենք կունենանք որոշակի արդյունք՝ արդյունքների ժամանակագրական շարք: Գնահատել ազգային զարգացման ինտեգրիան՝ նշանակում է պատասխանել հարցին, թե բավարարո՞ւմ է արդյոք մեզ այդ արդյունքը, որքանո՞վ է նա համապատասխանում մեր ազգային նպատակին: Դրական պատասխանի դեպքում ԱԱ համակարգը բարեփոխելու կամ նորը ստեղծելու անհրաժեշտությունը վերանում է: Բացասական պատասխանի դեպքում առաջանում է ազգային նպատակի կամ ԱԱ համակարգի վերանայման հարց՝ համապատասխանեցնելու նպատակով, որը դառնում է անվտանգության համակարգի ձևավորման մեթոդի առաջին քայլը:

Ազգային նպատակի սահմանափակող տարրերը երբ գործնականում հաշվարկելի չեն և մարդկային գործունի մեծ ազդեցության պատճառով ունեն զգալի առաձգականություն: Հետևաբար՝ նպատակը սահմանվում է մաքսիմալիստական: Ուստի ազգային գիտակցության մեջ առաջին հերթին անվտանգության համակարգն է, որ փորձ է կատարվում համապատասխանեցնել ազգային նպատակին: Իսկ հակառակը տեղի է ունենում միայն այն դեպքում, երբ ազգային նպատակը գնահատվում է ոչ իրատեսական՝ այդ թվում համապատասխան անվտանգության համակարգ

ձևավորելու անհնարինության պատճառով: Այսինքն՝ երբ դրված է ԱԱ համակարգ ձևավորելու խնդիր, ապա ինքնաբերաբար փորձ է կատարվում ձևավորել հնարավորին չափ ավելի հզոր համակարգ, որը կսպասարկի ավելի մաքսիմալիստական ազգային նպատակի: Այդ հզորության աճեցման փաստացի սահմանների գիտակցումը սահմանափակում է նաև նպատակը:

Ազգային նպատակը ենթադրում է ազգային զարգացման նոր ինտեգրացիայի հաստատում, որը կայանում և այնուհետև պաշտպանվում է ԱԱ համակարգի միջոցով: Այդ նոր ինտեգրացիայի հաստատմանը և պահպանմանը խոչնդոտող բոլոր *վտանգների (ազգային սպառնալիքների) հայտնաբերումը մեթոդի* երկրորդ քայլն է:

Վտանգների հայտնաբերման համար պետք է ուսումնասիրել տվյալ ազգի մասնակցությամբ բոլոր տարածաշրջանային, աշխարհաքաղաքական, պատմամշակութային, տնտեսական, դաշնակցային և այլ համակցությունները և դրանցում նրա գլխավոր հակառակորդներին, գործակիցներին և այն նշանակալի սուբյեկտներին, որոնք անխուսափելիորեն ազդում են մնացածների վրա: Պետք է նաև որոշվեն այդ սուբյեկտների նպատակները՝ ներկայումս և հեռանկարում, նրանց կշիռը համակցության մեջ, ինչպես նաև, թե որտեղ կարող են հատվել նրանց շահերը տվյալ ազգի շահերի հետ:

Ընթացիկ ծագող վտանգների հայտնաբերման համար անհրաժեշտ անվտանգության ինդիկատորների մեթոդի կիրառումը այս դեպքում օժանդակ բնույթ կարող է ունենալ միայն, քանի որ ինդիկատորները մաս են կազմում այդ պահին գործող համակարգին, որը և փոխելու խնդիր է դրված: Բացի այդ, ինդիկատորները սահմանված են ըստ ոլորտների և բնութագրում են ոչ թե վտանգը, այլ նրա դրսևորումը որոշակի տեսանկյունից: Եվ քանի որ ոլորտ առ ոլորտ վտանգներ գոյություն չունեն, հետևաբար հնարավոր չէ որևէ վտանգ հայտնաբերել միայն ինդիկատորների միջոցով:

Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ առկա է շահերի խաչաձևում, վտանգը գնահատվում է երկու հիմնական չափանիշներով. որքանով են վտանգված շահերը մեզ համար կենսական (1) և որքանով է ռեսուրսների հարաբերակցությունը հակառակորդի օգտին (2): Ըստ այդմ սահմանվում է վտանգների հաղթահարման կարևորությունը և առաջնահերթությունը:

շահերը	համեմատելի են	ռեսուրսները հակառակորդի օգտին են	ամհամամատելի են՝ նրա օգտին
նվազ կենսական	ոչ առաջնահերթ	պակաս առաջնահերթ	միջին առաջնահերթ
միջին կենսական	պակաս առաջնահերթ	միջին առաջնահերթ	բարձր առաջնահերթ
խիստ կենսական	միջին առաջնահերթ	բարձր առաջնահերթ	խիստ առաջնահերթ

ԱԱ համակարգի նպատակի որոշումը հաջորդ քայլն է, որն անմիջականորեն բխում է ազգային սպառնալիքների ամբողջությունից՝ վերոնշյալ առաջնահերթությունների համակարգի հիման վրա սահմանված: Նրանով և պայմանավորվում են ձևավորվող անվտանգության համակարգի կառուցվածքը, բնույթը, նրան ներկայացվող պահանջները: ԱԱ համակարգը և նրա նպատակը ամբողջական պետք է դիտարկել: Անվտանգության համակարգերը չեն կարող սահմանվել առանձին վտանգներ կանխելու և հակազդելու համար, թեկուզ այն պատճառով, որ դրա համար անհրաժեշտ ազգային ռեսուրսները ընդհանուր են և սահմանափակ:

Նպատակից նաև բխում է ԱԱ համակարգի ընդհանուր ռազմավարությունը: Այն, ընդհանուր առմամբ, կախված ռեսուրսների մեծությունից, կարող է լինել ներքին և արտաքին հնարավորությունների օգտագործման միջոցով առաջխաղացման, իսկ հակառակ դեպքում՝ հնարավորին չափ փոքր կորուստներ բերող անվտանգ նահանջի: Ռազմավարությունը, կախված նպատակից, կարող է տևական ժամանակաշրջանի համար ունենալ նաև տեխնոլոգիական առանձնահատկություններ: Այսպես, արտաքին մեծ հնարավորությունների և ներքին սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում կարող է ընտրվել արտաքին հնարավորությունների օգտագործումով ներքին ռեսուրսների համալրման ռազմավարություն, և հակառակ դեպքում, ներքին ռեսուրսների օգտագործումով կարող են բարելավվել արտաքին պայմանները: Ռեսուրսների պակասի պայմաններում կարող է ընտրվել ցածր ակտիվության և ռեսուրսների կուտակման ռազմավարություն, իսկ բավարար չափով կուտակումից հետո՝ դրանց

իրացման և որոշակի արդյունքների ձեռք բերման ռազմավարություն:

ԱԱ համակարգի նպատակը և ռազմավարությունը նպատակ և ռազմավարություն են նաև այդ համակարգին մաս կազմող ազգային բոլոր հաստատությունների համար, որից բխող նրանց *հեռանկարային ռազմավարական խնդիրների սահմանումը* մեթոդի հաջորդ քայլն է: Այս խնդիրները ունեն շատ ավելի կոնկրետ բնույթ և չեն կարող սահմանվել ողջ համակարգի համար նույնությամբ: Յուրաքանչյուր ազգային հաստատություն ունի իր յուրահատուկ ոլորտը և գործառույթը, ինչպես նաև որոշակի ռեսուրսներ, որոնք ազգային մյուս ռեսուրսների հետ փոխկապակցված լինելով հանդերձ, որոշակիորեն պատկանում են նրան:

Չետևաբար խնդիրները սահմանելիս շատ կարևոր է հիշել, որ այդ հաստատությունները իրենք են վերջիվերջո որոշելու: Լուծել՝ այդ խնդիրները, թե՛ ոչ, և ավելին, իրենք են իրենց համար սահմանելու այդ խնդիրները: Այսինքն, ազգային հաստատությունների համար խնդիր սահմանել, առաջին հերթին, նշանակում է համադրել տվյալ հաստատության համակարգային շահերը ազգային շահերով թելադրված նրանց հանձնարարականի հետ, ինչպես նաև գնահատել այդ հանձնարարականը կատարելու՝ հաստատության հնարավորությունները:

Ազգային հաստատությունների համակարգը, ըստ յուրաքանչյուրի կառուցվածքի և բնույթի, կարող է առաջարկել ԱԱ ռազմավարական խնդիրների լուծման տարբեր հնարավորություններ: Չետևաբար, անհրաժեշտ է *գնահատել յուրաքանչյուր ազգային հաստատության համար կառուցվածքային առաջարկության տարբերակները*, ԱԱ համակարգի նպատակին ծառայելու և իրենց համար սահմանված ռազմավարական խնդիրները լուծելու տեսանկյունից: Սա մեթոդի հաջորդ քայլն է:

Տարբերակները պետք է բավարարեն որոշակի չափորոշիչների, որպեսզի պիտանի լինեն որպես կառուցվածքային բարեփոխման առաջարկություն: Առաջինների թվում այն չափորոշիչներն են, որոնք դիտարկում են առաջարկության իրականանալիությունը, քանի որ ազգային հաստատության կառուցվածքի փոփոխությունը պետք է ենթադրի փոփոխողի առկայություն և ռեսուրսային կարողականություն: Գիշտ է, դրանք կարող են չբավարարել բոլոր չափորոշիչներին, սակայն կարող են արդարացված լինել այլ արդյունքներով: Առաջարկության ընդունման կամ մերժման ալգորիթմը կարելի է պատկերացնել որպես չափորոշիչների շարք՝

ըստ կարևորության, որոնցից հաջորդին կարելի է անցնել, եթե բավարարում են ավելի կարևոր չափորոշիչին, եթե ոչ՝ ապա (հատկապես ալգորիթմի ստորին հատվածում) գնահատվում են կողմնակի արդյունքները, որոնք կարող են թույլ տալ անցնել հաջորդ չափորոշիչին: Դրանց շարքը ավարտելով՝ տարբերակը համարվում է ընդունելի տարբերակ, որը դեռ պետք է համեմատել այլ տարբերակների հետ:

Հաստատությունների համար առաջարկվող կառուցվածքները, այս կամ այն հաջողությամբ առաջարկելով ռազմավարական խնդրի լուծումներ, պետք է համեմատվեն արդյունավետության, այլ հաստատությունների հետ գործակցության, կողմնակի ազդեցությունների ենթարկվելու և համակարգի նպատակից շեղվելու ռիսկի, հարակից խնդիրներ լուծելու, այլ կողմնակի արդյունքներ ունենալու և այլ տեսանկյուններից:

Յուրաքանչյուր հաստատության համար կառուցվածքային լավագույն տարբերակի որոշումից հետո մեթոդի եզրափակիչ քայլը *ԱԱ համակարգի ընդհանուր կառուցվածքի որոշումն է*: Այն ենթադրում է իրենց նոր կառուցվածքով ազգային հաստատությունների համատեղելիության ճշտում, փոխազդեցության և գործակցության մեխանիզմների գնահատում: Ընդ որում, այդ մեխանիզմները պետք է դիտարկվեն որպես յուրաքանչյուրի կառուցվածքի մաս, քանի որ ԱԱ համակարգը կենտրոնացված չի կարող լինել: Բացասական գնահատականը կարող է պատճառ հանդիսանալ մեթոդի նախորդ քայլերին վերադառնալու համար:

Այս մեթոդի գլխավոր թերությունն այն է, որ նրա պատասխանատուն կարող է լինել ազգային հաստատություններից մեկը (պետությունը), իսկ որպես օբյեկտ դիտարկվում է ողջ համակարգը: Սա դեռ մեծ թերությունն է, երբ այդ մեկը շատ ազդեցիկ է, սակայն հայտնի չէ, թե որքանով են նրա ներսի ազդեցիկ ուժերը ղեկավարվում ազգային և որքանով՝ սեփական շահերով: Ամեն դեպքում, նույնիսկ երբ գործ ունենք ԱԱ նորահայտ սուբյեկտի կողմից ներկայացված առաջարկության հետ, դրանում ներկայացված ԱԱ համակարգի ձևավորման մեթոդը շարադրվածից շատ չի կարող տարբերվել:

Եթե փորձենք անձնավորել ցանկացած առաջարկություն, ապա հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս այն պետք է ընդունվի ընդհանուր կողմից: Սա իրենից ենթադրում է առանձին մեթոդ:

Անձը կամ ինքնակազմակերպված համախոհների խումբը նույնպես

գնահատում է ազգային զարգացման ինտերցիան, ԱԱ գործող համակարգը՝ ազգային նպատակներին բավարարելու տեսակետից (ըստ իրենց պատկերացման):

Երբ այն չի բավարարում՝ անձը կամ ինքնակազմակերպված խումբը կարող են որոշել հանդես գալ որպես ԱԱ սուբյեկտ և *ներկայացնել բարեփոխումների սեփական առաջարկը*:

Առաջարկությունը կարող է ընդունվել գործող ազգային հաստատությունների կողմից և վերածվել արդեն նրանց բարեփոխման ծրագրի: Սակայն կարող է և անմիջապես չընդունվել: Այդ դեպքում նորահայտ սուբյեկտի առջև խնդիր է դրվում *մեծացնել իր ազդեցությունը*, փորձել առաջնորդել ազդեցիկ հասարակական խմբեր:

Եթե ազդեցության աճը չի նպաստում առաջարկության ընդունմանը կամ ընդունվում է մասնակիորեն, որը չի բավարարում սուբյեկտին, նա կարող է որոշել խաղի կանոնների համաձայն *գրավել ղեկավար դիրքեր բոլոր ազգային հաստատություններում* կամ դրանցից առավել ազդեցիկներում:

Այս ճանապարհով էլ անհաջողության հասնելու դեպքում ԱԱ սուբյեկտը իրեն կարող է իրավունք վերապահել շրջանցել խաղի կանոնները, որոնք սահմանված են ազգային հաստատություններում, սակայն դրա համար նրան անհրաժեշտ է *ստեղծել այլընտրանքային ազգային հաստատություններ*, որոնք եղածները կհեռացնեն ասպարեզից:

Այս քայլերից յուրաքանչյուրում ԱԱ սուբյեկտը հաշվարկում է իր հնարավորությունները: Ընդ որում, յուրաքանչյուր հաջորդ քայլում նրան մի կարգ ավելի շատ ռեսուրսներ են անհրաժեշտ և ավելի պակաս սահմանափակումներ է նա ընդունում: Ավելին, հենց ինքը սուբյեկտը քայլից քայլ փոխվում է՝ հաջորդ քայլով միավորվելով իր նման այլ սուբյեկտների հետ: Հակառակ դեպքում նրա առաջարկությունը մերժվում է:

Սակայն, երբ որևէ առաջարկություն ընդունվում է և ձևավորվում է ԱԱ նոր համակարգ (բարեփոխվում է գործողը), ապա *սահմանվում են այն նոր ինդիկատորները*, որոնցով առկա սպառնալիքներին համապատասխանեցված նոր համակարգը պետք է հայտնաբերի ընթացիկ վտանգները (հիմնական սպառնալիքների ընթացիկ դրսևորումները) և հակազդի դրանց:

Վտանգների ինդիկատորները սահմանվում են ըստ ոլորտների և անհ-

րաժեշտ է ունենալ դրանց այնպիսի համակարգ, որը հնարավորություն տա բաց չթողնել ոչ մի վտանգ, ճշգրիտ բնութագրել այն և այդ մասին վաղորոք հայտնել:

Այսպիսով, ԱԱ ձևավորված համակարգի գոյության դեպքում, երբ այն ընդհանուր առմամբ բավարարում է ազգային սպառնալիքների դեմ պայքարելու տեսանկյունից, քննարկվում է ԱԱ հայեցակարգը: Այդ նպատակով տեղի են ունենում հետևյալ մեթոդական քայլերը:

Դրանցից առաջինը տվյալ *սերնդի իրատեսական և գործնական նպատակի ճշտումն է* նոր սպառնալիքներին հակազդելու լուսիս ներքո: Այս դեպքում խնդիրը սերունդի նպատակը հնարավորին չափ ճշգրիտ սահմանելն է: Քանի որ ազգային նպատակը հաստատուն է սահմանված, ապա շեղումները կարող են լինել մյուս երեք էլեմենտների գծով՝ գերազնահատող և թերազնահատող:

էլեմենտներ	Ներկա սերնդի շահը	ռեսուրսները	սահմանափակումները
գերազնատահող շեղումներ	հանուն ազգային առաքելության ներկա սերունդը պատրաստ չէր այդ աստիճան գրականքների	այդ ծավալի ռեսուրսներ մոբիլիզացնել անհնար է	սահմանափակումները հաշվի չեն առնվել
թերազնատահող շեղումներ	ներկա սերունդը պատրաստ էր ավելին վճարել հանուն ազգային առաքելության	կարելի է մոբիլիզացնել ավելի մեծ ռեսուրսներ	ենթադրյալ սահմանափակումներ են ընդունվել

Ներկա սերնդի շահը կարելի է նույնացնել ազգային նպատակի հետ այնքան ժամանակ, քանի դեռ նպատակի իրագործումը տվյալ սերնդից չի պահանջի այնպիսի գին, որը նա չկարողանա վճարել: Չկարողանալ ասելով էլ պետք է հասկանալ ոչ այնքան ֆիզիկական անկարողություն, որքան դաստիարակությամբ և քարոզչական միջավայրով ստեղծված հոգեվիճակ: Ռեսուրսները, թվում է, ամենահաշվառելի տարրերն են: Սակայն միշտ առկա են քողարկված ռեսուրսներ, որոնք սովորաբար հաշվարկի մեջ չեն մտնում, սակայն դրսևորվում են որպես ռեսուրս առանձնահա-

տուկ պայմաններում և ունակ են բազմապատկելու դրանք: Դրա օրինակ է մասսայական անձնագրհոությունը: Սահմանափակումները երբեմն հանդես են գալիս որպես ստերեոտիպեր: Իրադրության արմատական փոփոխությունը, հատկապես մեծ վտանգի առկայությունը ընդունակ են ոչնչացնել շատ այդպիսի սահմանափակումներ:

Վերը նշվածը խոսում է երեք էլեմենտների որոշակի առաձգականության մասին և հնարավորություն է տալիս, որպեսզի ազգային նպատակը ունենա որոշակի ազդեցություն սերունդի նպատակը պայմանավորող էլեմենտների վրա:

ԱԱ համակարգի գործունեության մեթոդի երկրորդ քայլը ազգային սպառնալիքի ընթացիկ արձանագրումն է տարբեր բնագավառների ինդիկատորների միջոցով, որոնք սահմանված են ԱԱ գործող համակարգի կողմից և ընթացքում կարող են բարեփոխվել: Առանձին ռեսուրսների վտանգավոր կրճատումը կամ այլ ազգերի ռեսուրսների վտանգավոր աճը, նրանց գործողությունները, որոնք ակնարկում են նպատակների փոփոխության մասին:

Այս աշխատանքի ընթացքում պետք է ուսումնասիրվեն տվյալ ազգի մասնակցությամբ բոլոր տարածաշրջանային համակցություններում ընթացող փոփոխությունները և դրանցում նրա գլխավոր հակառակորդների, գործակիցների և այլ նշանակալի սուբյեկտների վարքագիծը: Պետք է որոշվեն այդ սուբյեկտների նպատակներում, համակցության մեջ նրանց կշռի, ընթացիկ և հնարավոր առաջիկա փոփոխությունները, ինչպես նաև,

սպասվող բարձր հավանականություն	միջին	առաջնահերթ	հրատապ
սպասվող միջին հավանականություն	ոչ առաջնահերթ	միջին	առաջնահերթ
սպասվող ցածր հավանականություն	ոչ էական	ոչ առաջնահերթ	միջին
	փոքր վտանգավորություն	միջին վտանգավորություն	բարձր վտանգավորություն

թե ինչ նոր հարցերում կարող են հատվել նրանց շահերը տվյալ ազգի շահերի հետ:

Այս փուլում ԱԱ համակարգը պետք է (համատեղելով ինդիկատորներից ստացված ինֆորմացիան), ապա առարկայացնի պորբելենը՝ փորձելով այն տեսնել մաքուր վիճակում, այլ ոչ թե իր առանձին դրսևորումներով: Կարևոր խնդիր է նաև բոլոր վտանգների հավանականության և վտանգավորության աստիճանի որոշումը՝ սահմանելու համար նրանց առաջնահերթությունը:

Էապես նոր սպառնալիքի հայտնաբերումը կարող է ենթադրել ԱԱ համակարգի վերագնահատում՝ դրանց հակազդելու ունակության իմաստով: Եթե այն անբավարար է գնահատվում, ապա առաջանում է համակարգը բարեփոխելու հարց: Իսկ եթե այն բավարարում է, ապա անցնում ենք ԱԱ հայեցակարգի ձևավորման մեթոդի հաջորդ քայլին՝ ընթացիկ խնդիրների սահմանմանը:

ԱԱ հայեցակարգում, փաստորեն, տեղ պիտի գտնեն մի շարք հիմնական որոշումներ՝ այս կամ այն վտանգը, ըստ իրենց առաջնահերթության, չեզոքացնելու խնդիրը լուծելու համար, հիմնված հնարավորությունների իրատեսական հաշվարկի վրա: Ընդ որում, այս որոշումների իրականացնողը տարբեր ազգային հաստատություններ են, որոնք ձևականորեն ինքնուրույն են որոշում իրենց լուծելիք խնդիրները: Երբ այդ գործը ԱԱ սուբյեկտներից մեկը փորձ է կատարում անել նրանց փոխարեն, ապա խնդիրը սահմանելուց բացի պետք է սահմանի նաև ազգային հաստատություններից յուրաքանչյուրի բաժին խնդիրը:

Ռեսուրսների հիմնական տեսակները գնահատվում են. մախ՝ անցյալի համեմատ և ապա՝ խնդիրների հավանական լուծումների ներկայացրած պահանջի համեմատ: Որպես ռեսուրս է գնահատվում նաև արտաքին մպաստավոր իրադրությունը:

Յուրաքանչյուր հաստատության համար սահմանված խնդիրները պետք է համապատասխանեն ԱԱ համակարգի ընդհանուր ռազմավարությանը, այլ ոչ թե դրանցում որդեգրվի այլ ռազմավարություն՝ հաշվարկված տվյալ հաստատության ռեսուրսների հաշվարկի վրա:

Մեթոդի հերթական քայլերում, ազգային հաստատությունների համար, սահմանված խնդիրների համար *առաջարկվում են լուծման ընդունելի տարրերակներ և ենթարկվում համեմատական գնահատականի*: Սրանց

ալգորիթմները ընդհանուր առմամբ կարող են համընկնել ԱԱ համակարգում հաստատությունների համար կառուցվածքների որոշման ալգորիթմին: Լուծումների տարբերակները այս կամ այն հաջողությամբ առաջարկելով խնդրի լուծումներ, պետք է համեմատվեն արդյունավետության, ժամկետների, ռիսկայնության, հարակից խնդիրներ լուծելու, այլ կողմնակի արդյունքներ ունենալու և այլ տեսանկյուններից:

Մեթոդի վերջին քայլը *հայեցակարգը, որպես միասնական քաղաքականություն, ձևակերպելն է*: Այն ներառում է առանձին հաստատությունների համար սահմանված խնդիրների համատեղումը և ընդհանուր համակարգային քաղաքականության համաձայնեցումը:

Այս մեթոդներով ձևավորված ԱԱ համակարգը և հայեցակարգը կարող է ԱԱ սուբյեկտների (հատկապես պետության) կողմից կազմվել որպես միասնական փաստաթուղթ, որը ներառում է ազգային մպատակը, ազգային վտանգները՝ ըստ առաջնահերթության, դրանք չեզոքացնելու մպատակով սահմանված ռազմավարական խնդիրները և դրանց լուծումների ռազմավարությունը: Բացի այդ, այն կարող է սահմանել լուծման պատասխանատվություն: Միաժամանակ, չկա որևէ պարտադրանք այդ փաստաթուղթը ամբողջությամբ և հրապարակայնորեն ունենալու համար:

ԱԱ հայեցակարգը՝ և որպես քաղաքականություն, և որպես փաստաթուղթ, ենթակա է ընթացիկ վերանայման ամենատարբեր մակարդակներում:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ (վերջաբանի փոխարեն)

Հայ ժողովրդի պատմությունը հարուստ է եղել վերելքներով և անկումներով: Հազարամյակներ առաջ հայերին հարևան ազգերից շատերը այսօր ջնջված են աշխարհի երեսից: Ու թեև մեծ են նաև մեր կորուստները, սակայն հայ ազգը ապրում է՝ մնալով տարածաշրջանային քիչ թե շատ ազդեցիկ գործոն: Դրանում, իհարկե, պետք է փնտրել նաև անվտանգության ազգային համակարգի դերակատարությունը:

Անկախության կորստից հետո Քաղկեդոնի ժողովի առիթով Հայոց եկեղեցին կատարեց մի քայլ, որը անգնահատելի է ԱԱ տեսակետից: Աստվածաբանական վեճում հակադրվեց Բյուզանդական կամ ողջ արևմտյան եկեղեցուն, մասամբ նաև մնացյալ միաբնակ եկեղեցիներին: Մինչ այդ, քրիստոնեությանը հակադրված լինելով զրադաշտական Պարսկաստանին և ունենալով սեփական այբուբեն, հայ ժողովուրդը առանց պետության, երկու կամ երեք կայսրությունների միջև բաժանված հայրենիքով, կարողացավ դարեր շարունակ պահպանել և զարգացնել իր կրոնա-լեզվա-մշակութային ինքնատիպությունը:

Թրքալեզու քոչվորների ներխուժումով ծնվեց թուրքական վտանգը, որը պանթուրանիստական ծրագրերի ի հայտ գալով ձեռք բերելով նոր որակ, դեռ երկար ժամանակ շարունակելու է մնալ մեր ազգային անվտանգության առանցքային հարցը: XIX դարի երկրորդ կեսին Օսմանյան կայսրությունում հայերի անվտանգությունը ապահովելու հրամայականից ձևավորվեց ազգային հեղափոխական շարժումը, որը ծնեց եկեղեցուց հետո ԱԱ առաջին կազմակերպված հասարակական սուբյեկտները՝ հեղափոխական կազմակերպությունների տեսքով:

Թշնամիների համեմատ իր անվտանգությունը ապահովելու խղճուկ ռեսուրսներ ունեցող հայ ժողովրդի հնարավորությունները մեծացնելու համար Իսրայել Օրին և ուրիշներ փորձեցին ապահովել դաշնակիցներ և կազմակերպեցին դեսպանություններ դեպի քրիստոնյա եվրոպական պետություններ: Ռուսաստանի առաջխաղացումը և Արևելյան Հայաստանի անցումը նրան, իհարկե, գործնականում ջնջեց կրոնական տարբերության տված առավելությունները, մեծացրեց ծուլման և արտագաղ-

թի հնարավորությունները, սակայն մշակութային զարթոնքի և զարգացման նոր հնարավորություններ նույնպես տվեց: Ռուսական ազդեցությունից ազատվելու ցանկությունը հայ ժողովրդի մոտ ի հայտ եկավ միայն խորհրդայնացումից հետո և այսօր էլ շարունակվում է վիճարկվել:

Հայաստանի առաջին հանրապետությունը ԱԱ առաջին պետական սուբյեկտն էր, որը որպես այդպիսին գործել է խիստ ինտենսիվ, հնարավոր է, նաև սխալներով: Նրա գլխավոր արդյունքը արդեն մի քանի տասնամյակ ազգային պետականության պահպանումն է և հայրենիքի մի կարևոր հատվածի հայացումը: Խորհրդային հանրապետությունը իր նվազ հնարավորություններով հանդերձ կարողացավ ապահովել հոգևոր- մշակութային վերելք, տալ սերունդներին ազգային դաստիարակություն, և հզոր հիմք ստեղծեց անկախ պետության կայացման համար:

Նորանկախ հանրապետության առջև նորից կանգնեց ԱԱ խնդիրը իր ողջ սրությամբ: ԱԱ ապահովման իմաստով նրա կարճատև գործունեության արդյունքները դեռ վաղ է գնահատել, սակայն առաջխաղացումը Արցախյան հարցում առաջին անառարկելի ներդրումն է: Եվ սա Հայաստանի ազգային անվտանգության մասին խիստ հակասական պատկերացումների և դրանց համապատասխանող հակասական գործողությունների պայմաններում:

Դառնալով ազգերի համակցության մի կարգ ավելի բարձր (պետականակերտ ազգ) սուբյեկտ, հայ ժողովուրդը որպես օբյեկտիվ հանգամանքներ ընդունեց հզոր ազգային-պետական սուբյեկտների սահմանած խաղի կանոնները: Աստիճանաբար գիտակցելով դրանց մի մասի վնասակար կողմերը, հասկացավ, որ բացի հայ-թուրքական հարաբերությունների հարցից, գոյություն ունեն ԱԱ այլ և ոչ պակաս էական վտանգներ նույնպես:

Նոր քաղաքական ուժերը արդեն 1989-ից շտապեցին պատասխանել գլխավոր՝ հայ-թուրքական հարաբերությունների հարցին. ...չկան մշտական թշնամիներ և մշտական բարեկամներ..., ...մենք կողմնակից ենք Թուրքիայի հետ առանց մախապայմանների հարաբերությունների հաստատմանը..., Թուրքիայի կողմից Հայաստանի բլոկադան տարեկան ...միլիոնի վնաս է հասցնում մեր տնտեսությանը...: Այսպիսով, նորովի վերակենդանացավ անցյալից ծանոթ թուրքական շրջապատի հետ

համերաշխ ապրելով անվտանգության խնդիրը լուծելու գիծը⁷:

1989-ին հայ-թուրքական բարեկամության կոչը շատ վատ կընդունվեր՝ ժողովուրդը տեսնում էր երկու թշնամի՝ ազերի-թուրքը և կոմունիստական ռեժիմը: Սակայն անկախություն ուզելու համար պետք էր նրան ազատել Թուրքիայի հզորության նկատմամբ տածած վախի բարդույթից: Անկախությունից հետո հայ-թուրքական հարցը վերածվեց տնտեսական շրջափակման և դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու նախապայմանների հարցի: Այսինքն, դրա լուծումը դիտվում է որպես անցում թշնամանքից համագործակցության:

Որքան էլ որ տարօրինակ է, սակայն հայ-թուրքական հաշտեցման այս քարոզչությունը հնչում էր Ղարաբաղյան շարժման գործիչների շուրթերից, այն ժամանակ, երբ հայկական բանակը ազատում էր տարածքներ, որոնք Թուրքիայի պահանջով էին ժամանակին տրվել Ադրբեջանին: Այս հակասությունը ուներ իր բացատրությունը՝ ժողովրդական շարժումը (որն անհրաժեշտ էր ԽՍՀՄ փլուզման համար) ուներ նաև իր ներքին տրամաբանությունը, որը կողմավորված էր ազգային շահի և նպատակի մասին անցյալի պատկերացումներում, և իրականացնում էր դրանք: Իսկ որպեսզի նոր գաղափարների քարոզչությունը արդյունքի հասներ, ժամանակ էր պետք:

Նոր սերունդը տեսնելով անկախացման ցնցումի և պատերազմի բազում դժվարությունները, այլևս պատրաստ չէր հավելյալ գին վճարելու հանուն ազգային իրավունքների: Ավելի հեշտությամբ նա պատրաստ էր հրաժարվելու այդ իրավունքներից՝ կարևորելով իր անձնական բարեկեցությունը, շուկայական մրցակցությունում իր հաջողությունը: Ազգային իրավունքներից հրաժարվելու գնով շրջապատի հետ համերաշխ ապրելու այս գիծը համապատասխանում է նաև նոր քաղաքական վերնախավի շահերին, քանի որ զգալիորեն թեթևացնում է նրա պատասխանատվության չափը:

Ի հակադրություն շրջապատի հետ համերաշխ զարգանալու գծին, 1988-ից սկսած հայ ժողովուրդը փաստացիորեն որդեգրեց նույն այդ թուրքական շրջապատին հակադրվելու կամ նրանից պաշտպանվելու ավանդական համարվող գիծը նույնպես՝ ազատագրելով Արցախը և չմոռանալով Եղեռնը: Սակայն պատերազմի հաղթական ավարտից հետո, ռուսա-

կան ներկայության պայմաններում, թուրքական վտանգի գիտակցությունը զգալիորեն թուլացավ: Մյուս կողմից, թեև պահպանվում է ունեցածը պաշտպանելու վճռականությունը, սակայն ռեսուրսների պակասը հեռու է պահում նոր իրավունքների պահանջներ դնելուց: Ժամանակի ընթացքում թուրքական վտանգի ավելի իրատեսական գնահատումը, թերևս, այս գծի կողմնակիցներին կստիպի վերանայել և արմատականացնել ազգային նպատակը:

Այս երկու ռազմավարությունների միջև ընտրությունն էլ այսօր հանդիսանում է մեր ԱԱ գլխավոր հարցերից մեկը: Մյուս հարցը, թերևս, Հայաստանի զարգացումն է, կամ ավելի ճիշտ, հետամնացության վերացման ուղու ընտրությունը: Այս հարցում առկա կարծիքների բազմազանությունը նույնպես կարելի է խմբավորել երկու ուղղությունների մեջ՝ տնտեսական կապերի ազատականացման և տարածաշրջանային ինտեգրման (1), և ներքին ռեսուրսների կարևորման (2): Ընդ որում՝ առաջինը համընկնում է հարևանների հետ համերաշխ ապրելու, իսկ երկրորդը՝ միջավայրը թշնամական համարող և ի հեճուկս նրան զարգանալու գծին:

Փորձենք տալ այս ռազմավարությունների համեմատական գնահատականը այսօրվա պայմաններում:

Հայ-թուրքական (հասկանում ենք Թուրքիա և Ադրբեջան) հարաբերությունների խնդիրը ծագել էր այն պատճառով, որ երկու ազգերը նույն տարածքները դիտարկում են որպես իրենց հայրենիք, հետևաբար համարում են իրենց իրավունքը, և ձգտում են պաշտպանել այն կամ ազատագրել: Միաժամանակ, և մեր օրերում հատկապես, նրանք կարևորում են այդ տարածքները իրենց զարգացման տեսանկյունից:

Թուրքերի համար զարգացումը նրանց տարածաշրջանային դերի և քաղաքական կշռի մեծացումն է, ինչը փոխկապակցված է թե տնտեսական զարգացման և թե մշակութային ազդեցության տարածման հետ: Թուրքիան թուրքալեզու երկրներին առաջնորդելու և ինտեգրելու մեծ հնարավորություններ ունի: Ադրբեջանը այդ առաջնորդի հետ որոշակի հույսեր է կապում իր զարգացման հարցերում: Ինտեգրման համար անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծելու գործում Թուրքիային խանգարում է Հայաստանը, թե իր ճանաչված և թե չճանաչված սահմաններով և հավակնություններով:

Հայերի համար, եթե մի կողմ դնենք պատմական արդարությունը վերականգնելու հարցը, ավելի շուտ դրված է զարգացման խոչընդոտները վե-

7 Տե՛ս նաև Լ. Տեր-Պետրոսյանի «Պատերա՞զմ, թե՞ խաղաղություն» հոդվածը

րացնելու խնդիր: Կենսական անվտանգ տարածքի և հաղորդակցությունների պակասից բացի, հայերը գիտակցված կամ անգիտակից զարգացման խոչընդոտ են դիտում նաև թուրքերի կամ ավելի ճիշտ թրքական ավելի «ցածր», բայց «ազրեսիվ» մշակույթի հարևանությունը: Վտանգը ավելի մեծ է գնահատվում տնտեսական պոտենցիալների անհամեմատելիության պատճառով:

Առաջին գծի կողմնակիցները առաջարկում են տարածաշրջանային խաղաղության հաստատման և տնտեսական ինտեգրացիայի բոլոր խոչընդոտները (այդ թվում սահմանային, մաքսային, կոմունիկացիոն, օրենսդրական) վերացնելու միջոցով ազգային տնտեսությունը տեղավորել տարածաշրջանային շուկայում: Այս դեպքում ենթադրվում է, որ Հայաստանում կիրականացվեն ներդրումներ, կպակասեն առևտրական և տրանսպորտային ծախսերը, ամբողջությամբ կռեալիզացվի տնտեսության ներուժը և համեմատական առավելությունները: Եվ քանի որ «շնորհքով ազգ ենք»...: Այս գիծը լիովին տեղավորվում է գլոբալացման և համաշխարհային տնտեսական հաստատությունների ազատական գաղափարախոսության շրջանակներում և վայելում է նրանց գործնական աջակցությունը:

Երկրորդ գծի կողմնակիցները հանդես են գալիս քննադատողների դեմ և ուշադրություն են դարձնում այն հանգամանքի վրա, որ այսօր տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիա Հայաստանի համար առաջին հերթին մշակակում է թուրքական կապիտալի ներխուժում և նրա կողմից հումքային և աշխատանքային ռեսուրսների ամբողջական շահագործում: Բնակչության (հատկապես որակյալ աշխատուժի, որի կարիքը թուրքական տնտեսությունը չունի) արտահոսքի աճի, կրթության նկատմամբ պահանջարկի կրճատման պայմաններում թրքական հոգևոր մշակութային արժեքների էքսպանսիան ենթադրվում է, որ կործանարար հետևանքներ կունենա և Հայաստանը կդադարի հայ ազգի գեներացիայի համար արեալ ծառայելուց: Այլ կերպ ասած՝ Հայաստանը այլևս չի լինի հայերի հայրենիքը:

Այս իմաստով, իսկապես, անհեթեթ են թվում արցախյան հաղթանակը և ցեղասպանության հիշատակումները: Սահմանների բացությունը, առևտրի շահավետությունը, բնակչության օբյեկտիվ (շուկայական պահանջներով թելադրված) միգրացիոն գործընթացները անիմաստ են դարձ-

նում տարածքային վեճերը: Այսինքն, առաջին գծի կողմնակիցները այսօր իրենց նպատակը սահմանելիս նրա տարրերը գնահատում են այսպես.

1. Ազգային հատուկ նպատակ չկա կամ բոլոր ազգերի նպատակը մեկն է՝ մարդկանց երջանկությունը: Սրանով հանդերձ, նրանք ազգային անվտանգություն ասելով հասկանում են ազգի առանձին անդամների անվտանգություն և ազգային ինքնատիպության պահպանման փոխարեն նպատակ են դիտարկում զարգացումը (տնտեսական իմաստով առաջին հերթին)
2. Ներկա սերունդը հույս չի կապում ազգային ջանքերի հետ և ազատություն է ուզում իր սոցիալական հարցերը ինքնուրույն և արագ լուծելու համար:
3. Ռեսուրսները լինում են միայն տնտեսական և մեզ մոտ խիստ սահմանափակ են:
4. Ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների, ազգերի համակցության կանոնների (հզոր սուբյեկտների կողմից սահմանված) միջազգային ստանդարտները Հայաստանի համար պարտադիր են: Չի կարելի պահանջել մեծ զոհողություն սերունդներից հանուն ազգային իռացիոնալ նպատակների:

Երկրորդ գծի կողմնակիցները ներկա սերունդին առաջարկում են նպատակը սահմանելիս նրա էլեմենտները գնահատել այսպես.

1. Ազգային նպատակը կամ առաքելությունը հայկական հոգևոր-մշակութային ինքնատիպության և արժեքային համակարգի պահպանմամբ և զարգացմամբ աշխարհը հարստացնելն է:
2. Ներկա սերունդը, մարդիկ իրենց մաշկի վրա կամ համապատասխան մթնոլորտում զգալով ազգային միջավայրի կորստի վտանգը, և դրա բացասական ազդեցության չափը իրենց ընտանիքների վրա, պատրաստ են լինելու դիմադրելու՝ գնալով ավելի մեծ զոհողությունների:
3. Վտանգի մեծությունը թույլ է տալիս անտեսել բազում սահմանափակումներ: Մարդու իրավունքները և միջազգային կանոնները գերակա չեն ազգի իրավունքների նկատմամբ:
4. Այս պահովելու բարոյական և գաղափարախոսական ռեսուրսները կարող են ստեղծել այնպիսի արժեքային և կազմակերպական համակարգ, որը ազգի մարդկային ռեսուրսը էապես կուժեղացնի:

Այլ կերպ ասած, նրանք գտնում են, որ հայ ազգը նպատակի և խնդրի ճիշտ սահմանման դեպքում ունակ է դիմանալ ազգերի մրցակցությանը՝ պահպանելով ազգային ինքնատիպությունը: Ավելին, հենց պայմանների բարդությունն է, որ ապահովում է զարգացման առավել արագ տեմպեր:

Այս տեսակետի առավել ծայրահեղ դրսևորումն է այն կարծիքը, որ եթե ազգը դատապարտված է ձուլվելու և վերանալու, ապա հանուն դրանից խուսափելու թույլ հույսի կարելի է գնալ անսահման զոհողությունների՝ այսինքն պետք է պայքարել մինչև վերջ:

Անկախ նոր-հարմարվողական և ավանդական-պաշտպանական այս գծերի ճիշտ կամ սխալ լինելուց, դրանցից երկրորդը հստակորեն սահմանված է որպես ԱԱ խնդիր և պարունակում է վերջինիս լուծման առաջարկ, որի իրատեսական լինելն է, որ վիճարկվում է: Իսկ առաջինը ԱԱ խնդիր չի դնում, քանի որ թերագնահատում է գոյության դեմ ուղղված վտանգը և անվտանգության օբյեկտը ազգային մակարդակից իջեցնում է պետության և քաղաքացիների մակարդակին: Հետևաբար, հենց երկրորդ գիծն է, որ իրականում կարևորում է ԱԱ համակարգի գոյությունը, նրան վերապահում առաջնային դերակատարություն՝ բոլոր մակարդակներում որոշումների կայացման ժամանակ և փորձում քայլեր կատարել դրա հաստատման ուղղությամբ: Նույն ժամանակ նրանց ընդդիմախոսները, եթե նույնիսկ խոսում են ԱԱ մասին, ապա նկատի են ունենում կամ գլոբալ անվտանգության համակարգ, որը չխանգարի ազատական տնտեսությունների միաձուլմանը տարածաշրջանային տնտեսության հետ, կամ էլ պետության ներքին կայունության պահպանումը, որը անհրաժեշտ է զարգացման համար:

Այս հակադիր ուղղությունների միջև է, որ հայ ազգը պետք է կատարի իր ընտրությունն այսօր: Ընտրության հարցը Հայաստանում դրված է ինչպես հանրապետության, այնպես էլ հասարակական- քաղաքական ուժերի և անհատ քաղաքացիների առաջ: Նման ընտրության առջև են կանգնած նաև սփյուռքահայերը և նրանց հաստատությունները, այնքանով, որքանով գիտակցում են իրենց ազգային պատկանելությունը:

Հայաստանի զարգացման ինտեգրացիան, միասնական ազգային նպատակի և ԱԱ ամբողջական համակարգի բացակայության պատճառով, ներկայումս համապատասխանում է հարմարվողական գծին: Դրա պատճառը նրա նպատակային վեկտորի տիրապետությունը չէ հայկական գիտակցու-

թյան մեջ, այլ առարկայական պայմանները, որոնք որոշիչ են, երբ նրանց դեմ ոչինչ չի ձեռնարկվում: Հակառակ (շրջապատին հակադրվելով զարգանալու) վեկտորին է, որ անհրաժեշտ է տիրապետող դառնալ, որպեսզի հաստատվի ԱԱ իրական համակարգ, որը ունակ կլինի փոխելու զարգացման ինտեգրացիայի ուղղությունը: Հաշվի առնելով վեկտորների հակադիր բնույթը, ինտեգրացիայի ուղղության հավանական փոփոխությունը հեղափոխական կարող էր համարվել:

Ըստ ազգային ինքնատիպությունը պաշտպանել փորձող այս «հեղափոխական» վեկտորի կողմնակիցների, Հայաստանի ազատական զարգացման ինտեգրացիան անխուսափելիորեն բերելու է ազգային աղետի:

Որպես այդպիսին բնորոշվում է.

- Հայ բնակչության բազմապատիկ կրճատումը իր պատմական հայրենիքում, ինչը ազգային հոգևոր-մշակութային ինքնության վերարտադրություն այլևս չի կարող ապահովել:

- Քաղաքական և տնտեսական ինքնուրույնության կորուստը ազգային զարգացման ռեսուրսների կրճատման արդյունքում: Որպես հետևանք՝ հայ ազգի հեռանալը համաշխարհային քաղաքականությունից:

- Հարկադրված ինտեգրացումը թուրքական տնտեսական և մշակութային միջավայրին, թուրքական դրամագլխի կողմից հայկական շուկայի շահագործումը:

- Երկրի հետամնացությունը հաղթահարելու հեռանկարների բացակայությունը, ինչի արդյունքում անհատական զարգացման ձգտող շնորհալիները պարզապես հեռանալու են գավառականի վերածված ազգային միջավայրից:

- Թուրքական և հայկական մշակութային բախումը: Արդյունքում՝ հայկական կողմի համար անբարենպաստ պայմաններում, ծայրահեղ դրսևորումներով կոնֆլիկտների անվերջանալի շարքը:

Այս համատեքստում որպես Հայաստանի արտաքին վտանգներ են դիտվում.

- Հայկական և թուրքական ազգային շահերի խաչաձևումը, թուրքական ինտեգրացիայի տենդենցից բխող Թուրքիայի հավակնությունները, հայերին անհրաժեշտ կենսական տարածքների նկատմամբ Թուրքիայի և թուրքերի քանակապես ճնշող մշակութային հարևանությունը ընդհանրապես:

- Աշխարհի ազատականացման և համաշխարհայնացման միտումները,

որոնք անուղղակիորեն հանգեցնում են զարգացած երկրների էլ ավելի հարստացմանը, իսկ հետամնացների աղքատացմանը, արևմտյան արժեքային էքսպանսիային: Միաբևեռ աշխարհակարգը և «միակ բևեռի» շահերի խաչաձևումը հայկական ազգային շահերի հետ, այդ բևեռի ստանձնած դատավորի կեցվածքը՝ հիմնված բացառապես ուժի և երկակի չափանիշների կիրառման վրա:

- Վրաստանի, որպես ներքնապես անկայուն տարածքի և արհեստածին բազմազգ պետության, գործոնը, ինչը ստիպում է վրացիներին որպես ազգային գլխավոր վտանգ դիտարկել Ռուսաստանի ընդարձակման ձգտումը դեպի Հարավային Կովկաս: Սա Վրաստանն այսօր վերածում է մի արևմտամետ երկրի, որը Թուրքիային դիտում է որպես դաշնակից, իսկ իր ժողովուրդներին՝ որպես ռուսական գործակալներ:

- Ռուսաստանի հետ ռազմավարական դաշնակցության անհուսալիությունը, քանի որ հայ-ռուսական շահերի ընդհանրությունը այսօր ձևավորվում է ռուսների հակաարևմուտք (հակաամերիկյան) և Ամերկովկասը իրենց ազդեցության գոտի դիտելու միտումների հիման վրա, որոնք, սակայն, մի կողմից եապես կարող են թուլանալ կամ կորչել նրանց թուլացման շրջանում, բայց երբեմն նաև ուժեղացման շրջանում, երբ Ադրբեջանը նույնպես հայտնվի Ռուսաստանի ազդեցության գոտում, որի գինը կարող են լինել հայկական իրավունքները:

- Իրանի և այլ հավանական աշխարհաքաղաքական դաշնակիցների թույլ ներկայությունը տարածաշրջանում:

Վերոհիշյալ արտաքին վտանգների կողքին հիմնական ներքին վտանգը ներքին ռեսուրսների ոչ ամբողջական օգտագործումն է ԱԱ խնդիրների լուծման և հեռանկարային զարգացումն ապահովելու ընթացքում: Ռեսուրսների ամբողջական օգտագործումը երկիմաստ խնդիր է: Նեղ իմաստով խոսքը տվյալ պահին առկա ֆինանսական, նյութատեխնիկական, բնական, մարդկային մտավոր և ֆիզիկական, կազմակերպչական և այլ, իսկապես խիստ անբավարար, ռեսուրսների ուղղակի օգտագործման մասին է, ինչը խնդիրը տեղավորում է կառավարման հարթությունում: Լայն իմաստով խոսքը կարող է գնալ զանազան սահմանափակումների վերանայման և անտեսման, ազգային ուժականության վերարժևորման և այն առավելագույնս օգտագործելու միջոցով մոտակա և հեռավոր ապագայում ռեսուրսների բազմապատկման հնարավորության մասին:

Այսինքն, ԱԱ ապահովելու հայ ժողովրդի միակ հնարավոր ռազմավարությունը «թույլի պատերազմն է», երբ կազմակերպված նահանջին զուգահեռ տեղի է ունենում մի կողմից առկա ռեսուրսների հավաքագրում, մյուս ռեսուրսների կուտակում, իսկ մյուս կողմից փորձ է կատարվում արդյունքներ ստանալ «չթույլատրված» ռեսուրսների օգտագործմամբ: Նյութական ռեսուրսների ակնհայտ պակասի պատճառով հասկանալիորեն առաջին պլան են մղվում հոգևոր, դաստիարակչական, կազմակերպչական ռեսուրսները: Կազմակերպչական ռեսուրսի մեջ է մտնում նաև կուռ և արդյունավետ ԱԱ համակարգի առկայությունը, որը ունակ կլինի անվտանգության պայմանակարգ սահմանել բոլոր ազգային հաստատությունների համար:

Ո՞վ և ինչպե՞ս պետք է ձևավորի այդպիսի ԱԱ համակարգ:

Բոլոր նրանք, ովքեր ազգային սպառնալիքների ամբողջությունը չեն տեսնում, կամ տեսնելուց հետո սեփական շահերից պակաս են կարևորում դրանք, կամ կարևորում են, սակայն բավարար ռեսուրսներ չեն տեսնում դրանց հակազդելու համար, չեն կարող ունենալ ԱԱ համակարգ ձևավորելու նպատակ: Այս պայմաններից ցանկացածը լրացնելու դեպքում նրանք անմիջապես վերածվում են հարմարվողական և անգործությունը արդարացնող վեկտորի քարոզիչների և ԱԱ համակարգի գոյության հակառակորդների՝ նույնիսկ երբ պատասխանատվություններ ունեն ԱԱ ձևական համակարգում, պետության մեջ և այլ հաստատություններում:

ԱԱ համակարգ հաստատելու, պետությունը, տնտեսությունը, կրթությունը, ընտանիքը, Սփյուռքը դրան համապատասխան կազմակերպելու փորձերի հաջողությունը կախված է բացառապես «հեղափոխական», իսկ ավելի ճիշտ ԱԱ կարևորողների գծի կողմնակիցների սեփական հնարավորություններից, ռեսուրսներից, որոնք անհրաժեշտ են նրանց հայ ազգային այս հաստատություններում ազդեցիկ դիրքեր զբաղեցնելու համար, այդ ճանապարհին սահմանափակումներից ազատվելու ունակությունից:

ԱԱ մասին վերջին շրջանում ակտիվացած շահագրգիռ քննարկումները ամենատարբեր մակարդակներում փաստում են, որ խնդիրը սկսել է գիտակցվել ողջ սրությամբ և վաղ թե ուշ կհանգեցնի ԱԱ համակարգի կայացմանը: Մեր աշխատությունը այս գործընթացին աջակցելու փորձ է:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՆԵՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՐԵՆ)	3
ՕՐՅԵԿՏԸ	9
ՍՈՒԲՅԵԿՏԸ.....	18
ՓԻԼԻՍՈՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ	27
ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ	33
ԱՍ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՆՐԱ ՆԵՐՔԻՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ.....	42
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	50
ԱՍ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	61
ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ (ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ)	72

⁷ *Տես՝ նաև L. Տեր-Պետրոսյանի «Պատերա՞զմ, թե՛ խաղաղություն» հոդվածը:*

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԱՆԵԼԻՔՆԵՐԸ

Ժամանակակից աշխարհում սեփական ներուժի առավելագույն կենտրոնացումը, տարածաշրջանային և համաշխարհային հավասարակշռության համակարգերում կուտակված էներգիայի ռացիոնալ և նպատակային կիրառումը դառնում են ազգերի և պետությունների առջև ծառայած կենսական հիմնահարցեր:

Հայաստանն այսօր միջազգային ասպարեզում մրցունակ չէ բնական ռեսուրսների, տնտեսական ընդհանուր վիճակի, ֆինանսական համադրված կարողականության չափորոշիչներով: Փոխարենը հայկական գործոնն ուշագրավ և շահավետ դիրք է գրավում մտավոր ներուժի կարողականության կուտակման իմաստով: Մտավոր ներուժի կուտակման և ռացիոնալ կիրառման հիմնահարցը բանալի է հայ ժողովրդի՝ ժամանակակից աշխարհում սեփական ամբողջական ներուժի գնահատման, տեղի ու դերի, հնարավորությունների հստակեցման համար: Համահայկական կազմակերպված մտավոր ներուժը կոչված է դառնալու այն հզոր լծակը, որը Հայաստանին հնարավորություն կտա տեղ գրավել համաշխարհային գործընթացների վրա ազդելու կարողականություն ունեցող երկրների թվում:

Այսպիսով անհրաժեշտություն է դառնում հայկական շարունակականության մոդելի մշակումը, որը հայ ժողովրդի ամբողջական պոտենցիալի պահպանման ու զարգացման ծրագիրն է և իր առանձին բաղադրիչներով օրգանապես շաղկապված ամբողջություն է: Իրավիճակը և առաջիկա զարգացումների հրամայականն առաջնահերթ են դարձնում հիշյալ հիմնահարցը իրականացնելու կոչված, սկզբունքային առումով որակապես նոր միավորի ստեղծման անհրաժեշտությունը: Այդպիսին կարող է դառնալ «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամը, որն իրենից ներկայացնելու է գիտական, մշակութային, հոգևոր ներուժի կազմակերպման, համադրման, կառավարման և գործնական կիրառման մեխանիզմների մշակման կենտրոն:

Համաշխարհային փորձն ունի մանաստիպ կառույցների արդյունավետ աշխատանքի բազմաթիվ օրինակներ: Քաղաքակրթական մրցակցության

արդի փուլ զարգացած շատ երկրներ (Անգլիա, Ֆրանսիա, ԱՄՆ, ԳՖՀ, ճապոնիա, Իրան, Չինաստան) թևակոխում են տասնամյակների, երբեմն հարյուրամյակների պատմություն ունեցող այդպիսի հաստատություններով: Այս կենտրոնների վրա են դրվում պետության մտավոր ներուժի կազմակերպման, նորագույն գիտական մշակումների օգտագործման, գիտական կառավարման տեխնոլոգիաների մշակման, պետական ու հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներում դրանց կիրառմամբ, կադրերի պատրաստման և վերապատրաստման գործառույթները:

Այսպիսի հաստատությունների ձևավորման և արդյունավետ գործունեության հարուստ փորձ ունի նաև հայ ժողովուրդը: Պատմական շրջադարձային փուլերում, երբ առավել ցայտուն, երբեմն ավերիչ էին դրսևորվում քաղաքակրթությունների շփման և փոխազդեցությունների գործընթացները, ի հայտ եկան Նորավանքի, Սանահինի, Գլաձորի, Տաթևի, Սսի համալսարանները՝ որպես մտավոր ներուժի պահպանման, հոգևոր և մշակութային արժեքների հավաքման, կուտակման և վերարտադրման ազգային գեոֆունդի հետագա զարգացումն ապահովող կենտրոններ:

Հիմնադրամի հիմնական առաքելությունն է լինելու դառնալ այն փորձարարական կենտրոնը, որտեղից հայ իրականության ամենատարբեր ոլորտներ պետք է ձգվեն հայոց շարունակականությունն ապահովող ծրագրերն ու դրանց իրականացման մեխանիզմները: Այն միաժամանակ վեր է ածվելու միջազգային գիտահետազոտական և մտավոր կենտրոնի, որն ունակ կլինի արժանիորեն ներկայացնել մեր ժողովրդին համաշխարհային հանրությանը, դառնալով քաղաքակրթությունների լավագույն ձեռքբերումների համադրման և երկխոսության վայր:

Համալսարանի դասախոսներն ու սաները միջնադարի հայ ուսուցչապետերի օրինակով կդառնան հայկական ազգային նոր դպրոցի հիմնադիրներ, որոնք անկախ պետականության պայմաններում կլուծեն գլոբալ ներազդեցություններով թելադրված նոր խնդիրներ և առաջադրանքներ:

ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՌՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՆԵՐԸ

Հիմնադրամն իրականացնելու է հետևյալ հիմնական գործառույթները.

- գիտական մտքի համախմբում,
- գիտահետազոտական գործունեություն,

- ռազմավարական հետազոտությունների իրականացում,
- մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում, կրթամեթոդական նոր մեխանիզմների մշակում և տարածում, տեղեկատվական ցանցի ստեղծում:

ա) Գիտական մտքի համախմբումը ներառում է հետևյալ խնդիրները՝

- համապատասխան մթնոլորտի ձևավորում, հանրապետության և արտերկրի առաջատար մտավորականների համախմբում, գիտական նորագույն մշակումների փոխանակում,
- գիտական կոնֆերանսներ, խորհրդակցություններ, քննարկումներ,
- գիտա-քաղաքական հետազոտություններ:

բ) Գիտահետազոտական հայեցակարգային աշխատանքներ՝

- պետության նպատակների և իրական հնարավորությունների գնահատում, զարգացման մոդելների ձևավորում,
- գործադաշտերի և գործամիջոցների հստակեցում,
- հայ ժողովրդի մարդկային, նյութական և հոգևոր կարողության «գույքագրում» չորս միջոցներով՝ մարդկային, կազմակերպական, ֆինանսական և հոգևոր (մշակութային, քաղաքակրթական),
- հասարակության միասնության մոդելի կառուցում, որի հիմքում կընկնեն տարբեր գաղափարական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, կրոնական, մշակութային ուղղվածություն ունեցող միավորների գործունեության համակարգումը և հասարակական համաձայնության առկա հիմնախնդիրների հստակեցումը,
- հետազոտությունների արդյունքների կիրառման մեխանիզմների ճշտում,
- կոնկրետ արդյունքների գործադրման առաջարկությունների ներկայացում:

գ) Ռազմավարական հետազոտությունների իրականացում՝

- ռազմավարության և առաջնահերթությունների ճշտում,
- կոնկրետ նպատակներ հետապնդող ծրագրերի մշակում,
- տարբեր ոլորտներում գործող ծրագրերի և նրանց գործադրման ժամանակացույցերի համադրման մեխանիզմների ձևավորում,
- մարտավարական նշանակության խնդիրների առանձնացում և դա-

սակարգում,

- յուրաքանչյուր ծրագրի ենթատեքստում հնարավոր համախոհ և հակադիր ուժերի տեղաբաշխման քարտեզի կազմում և գործունեության մեխանիզմների ճշգրտում,

- պետական անվտանգության բոլոր չափումներից բխող հատուկ ծրագրերի մշակում, վերջինիս արդյունքում պետական պատվերի մշակում և իրականացման մեխանիզմների ճշգրտում,

- պետական կառավարման օպտիմալ համակարգերի մոդելավորում:

դ) Կրթամեթոդական աշխատանքներ և տեղեկատվական ցանցի ստեղծում

- հիմնադրամի իրականացրած հետազոտությունների հիման վրա մեթոդաբանական աշխատանքների իրականացում,

- դասախոսների և ուսանողների վարժանքի (training) ծրագրերի իրականացում,

- կրթական նոր մեխանիզմների մշակում և տարածում գիտակրթական հաստատություններում,

- տարբեր ոլորտների մասնագիտական կադրերի պատրաստում և վերապատրաստում,

- տեղեկատվական-քարոզչական ցանցի հայեցակարգի մշակում,

- քարոզչական համադրման մեխանիզմների ձևավորում,

- համալսարանի իրականացրած աշխատանքների մատուցում հանրությանը,

- հանրությանը մատչելի գրադարանի, համակարգչային ծրագրերի ստեղծում,

- գիտական նորագույն մշակումներին հանրության ծանոթացում:

ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ԱՌԱՋԻԿԱ

ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

«Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի գիտական ուսումնասիրությունների ոլորտը կարելի է բնութագրել որպես հայագիտություն, որի բովանդակությունն արդի փուլում էապես ընդլայնվել է, ներառելով մի շարք հասարակական գիտությունների (սոցիոլոգիա, քաղաքագիտու-

թյուն, պատմություն, փիլիսոփայություն, ազգագրություն, մշակութաբանություն, հոգեբանություն և այլն) հատույթում գտնվող հարցադրումներ և դրանց համապատասխան լուծումներ: Եթե անցյալում հայագիտության ուղղվածության վեկտորն ուղղված էր դեպի անցյալը, ապա ներկայումս սուր անհրաժեշտություն է զգացվում վեկտորի սլաքն ուղղել ապագային: Բացի այդ, առաջանում է հայագիտության բովանդակային նոր վեկտոր՝ միտված համակարգված մարտահրավերներին համարժեք պատասխաններ գտնելուն:

Անկախ պետականության պայմաններում հասարակության մեջ աստիճանաբար ձևավորվել է անհրաժեշտություն պարզաբանել, թե որո՞նք են մեր ազգային շահերը, նպատակները, առաջնահերթությունները 21-րդ դարում, ինչպիսի՞ ռազմավարություն և մարտավարություն է պահանջվում նրանց պաշտպանության համար երկրի ներսում և միջազգային ասպարեզում:

Այս իրողությամբ է պայմանավորված հիմնադրամի գիտական ուսումնասիրությունների թեմաների առաջնահերթությունը: Որպես հիմնական ընտրվեցին երկու փոխկապակցված հիմնախնդիրներ՝

ա. Հայկական գործոնի ձևավորումը 21-րդ դարում

բ. Ազգային և պետական անվտանգության համալիր հայեցակարգ

«Հայկական գործոնի ձևավորումը 21-րդ դարում» թեման ներառում է հետևյալ խնդիրների շրջանակը՝

- արդի գլոբալ գործընթացները և ազգային պետության գործառույթները,

- ազգային շահեր, նպատակներ, առաջնահերթություններ. էություն, բովանդակություն,

- հայկական շարունակականության հայեցակարգը,

- ազգային և պետական շահ ըմբռնումների փոխհարաբերակցությունը,

- ազգային պետությունը, քաղաքացիական հասարակությունը և ժողովրդավարությունը,

- ազգային համաձայնության և միասնականության գաղափարը որպես ազգային պետության ներքին կայունության և զարգացման գրավական, վերջինիս հասարակական, քաղաքական, տնտեսական, հոգևոր և

մշակութային ռեսուրսները,

- Հայոց Ցեղասպանության ճամաչունը և Պահանջատիրությունը որպես հայկական գործոնի կարևորագույն բաղադրամասեր,

- Հայրենիք-Սփյուռք առնչությունների մոդելավորման հիմնախնդիրները,

- Սփյուռքի ազգապահպանման գործոնները և հայոց անկախ պետականության գործառնությունները,

- ՀՀ արտաքին քաղաքականության և ռազմական դոկտրինայի հիմնադրույթները,

- ազգային պետության կառուցման տնտեսական հիմնավորումները,

- գիտակրթական և մշակութային քաղաքականությունը որպես ազգային պետության ձևավորման կարևորագույն բաղադրամաս,

- անկախ պետականության զարգացման ուղիներն ու հեռանկարները 21-րդ դարում:

«Ազգային և պետական անվտանգության համալիր հայեցակարգ» թեման ներառում է խնդիրների հետևյալ շրջանակը.

- ազգային անվտանգության համալիր ծրագրի հիմնադրույթները,
- հազար-բարոյական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- մշակութային անվտանգության հիմնադրույթներ,
- կրթական-դաստիարակչական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- գիտատեխնիկական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- տնտեսական (ֆինանսական) անվտանգության հիմնադրույթներ,
- կոմունիկացիոն անվտանգության հիմնադրույթներ,
- տեղեկատվական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- բնապահպանական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- ժողովրդագրական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- առողջապահական անվտանգության հիմնադրույթներ,
- սահմանամերձ շրջանների անվտանգության հիմնադրույթներ:

«Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհուրդ՝

Անդրանիկ Սարգսյան - ՀՀ Վարչապետ

Մանուկ Թփուզյան - ՀՀ կառավարության աշխատակազմի
ղեկավար-նախարար

Կարինե Կիրակոսյան - ՀՀ կառավարության աշխատակազմի
ղեկավար-նախարարի տեղակալ

Լևոն Սկրտչյան - ՀՀ Կրթության և գիտության նախարար

Տիգրան Սարգսյան – ՀՀ Կենտրոնական բանկի նախագահ

Արա Ավետիսյան – ՀՀ Կրթության և գիտության նախարարի տեղակալ

Իրավաբանական հասցե՝

Երևան-10, Կառավարական տուն, 1

Գրասենյակի հասցե՝

Երևան, Գարեգին Նժդեհի, 23

Հեռ. 44-04-72, 44-04-73

Ֆաքս (374 1) 44-04-73

E-mail: noravank@arminco.com